SAMMLUNG
KLEINER MIDRASCHIM

Erster Theil

enthält:

Perek Rabbi Eliezer ben Hyrkanos; drei Recensionen des Midrasch Jona; Agadath Karnei-Reemim; Erzählung von Abraham; Abhandlung von zehn Königen; Midrasch Megilath Esther; Agadah aus dem Buche Hamaasim.

Nach seltenen
Handschriften und Druckwerken mit Varianten, Parallelstellen, Anmerkungen und kritischen Einleitungen

herausgegeben von

Chaim M. Horowitz.

BERLIN, 1881.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18/19.

Selbstverlag des Herausgebers.

In Commissionsverlag

J. Kauffmann's Buchhandlung, Frankfurt a/M. | **B. Baer**'s Buchhandlung, Berlin, Neue Friedrichstr. 68.

ד"ר יעללינעק למדרש יונה צד XIX. הפרק מ"ג מפדר"א לא נשתמש במדרש יונה כלל באשר לדעתו אפשר היה מלך נינוה ולא פרעה מלך מצרים כנ"ל ומה שעזב שיטת הפדר"א בזה אשר כבר החזיקו בה דברי הימים למשה רבינו ומדרש ויושע בכל הנוסחאות מובן מעצמו שקשה לו איך אפשר שחיה פרעה שנים רבות כל כך? בעל אגדת קרני ראמים כבר שמש במדרש יונה שבנוסחת הילקוט והנדפס עיין הצעתי להאגדה הזאת: צד 13 שורה י"ז ועוד דברים בזה עיין בהצעתי הנ"ל בהקובץ הזה צד 37 36: צד 14 שורה ב' בספר הנ"ל צ"ל „בספרי משנת ר"א ח"ב הנ"ל": צד 18 בהערה שורה ו' עיין באורכה בהצעתי לאגדת קרני ראמים והאגדה הזאת כבר שמשה במדרש יונה ע"ש: צד 20 הערה פ"ג „ואולי פי' על אותו הדיין ולפ"ז יתכן יותר להגיה „ועליו נאמר": הערה ק"ג בילקוט אלי עבוד: צד 21 שורה ב' אלי אמור כ"ה הנוסחא בנדפס ובילק"ש ובתענית שם ופי' אלי נאמר משם, איזה דבר אָמוּר משם ולשם נתקן בב"המד ח"א צד 102 אלי אמרו: שורה ה' שנגאו בבירה. עיין ב"ק דף ס"ו ע"ב וס"ז ע"א ול"ה ע"א דכיון דאיכא פסידא דבירה שויה רבנן כגזילה ואינו צריך להחזיר אך דמי המורים מפני תקנת השבים עכ"ז לא נחה נפשם בתקנה זו וקעקעו כל הבירה והחזירו המרים בעצמו לבעליו: צד 22 בהערה שורה ו' אליעזר לא צ"ל כי אליעזר לא: צד 25 שורה ה' „ילדות" צ"ל „וילדות": שאין כ"ה בכת"י וצ"ל שאינה: בהערות שורה י"ג קושת צ"ל „קושית": צד 26 שורה ה' יש למסוק „כל" א': צד 30 שורה ד' בכת"י „האוניות": צד 33 הערה קמ"ה נקראתה צ"ל „נקראת": צד 34 שורה ד' תנחומא פ' תולדות ולבסוף נתרע מעל ראשו וזקנו מן אותו שום שהיה לו במעי הדגה: צד 36 בהערה שורה א' הדרשות צ"ל „והדרשות": שורה ג' בראש מאה השמינית צ"ל „בראש מאה השנית". על מאמר הר"הח ד"ר פרוידענטהאל הזה העירני הר"הח ד"ר פערלעס: צד 37 שורה כ' לכ כל צ"ל לב כל: צד 39 שורה י"א עם שבעים כ"ה בעין יעקב הנ"ל וצ"ל „עד שבעים": בהערות שורה ג' ובתנחומא פי עקב בשם אמרו: צד 41 שורה י"ח „לא" צ"ל „לו": צד 42 שורה ז' „עתה ראיתי במבוא לפסיקתא דר"כ מהר"הח ר"ש בובער צד XLIX כי בפסיקתא דר"כ כת"י כרמולי פס' ל"א נמצא בתוכו מעשה אברהם הנדפס בבי"המד חלק ב' צד 118. ולא אשא שפק כי היא מעשה אברהם הנעתקת בזה הקדומה מכל המעשיות מעין זה כנ"ל אם לא כי זמן הפסקא ל"א מאוחר עד מאד שבאמת לא נמצא בשארי הכת"י מהפסיקתא דר"כ: שורה ט"ו „ושינה" צ"ל „ושינתה": שורה כ"א „וחשוה" צ"ל „והשוה": צד 44 שורה י"ב יש זמן פי' יש זמן רב שלא אכלת: שורה י"ט ויבא כ"ה בדפוס הנ"ל וצ"ל „והביא": צד 45 שורה ט"ו לדבר כנראה צ"ל שידבר או שיוכל לדבר: צד 46 שורה ה' ראשו כ"ה בדפוס הנ"ל וצ"ל ראשה: בהערה ט"ז פרק כ"ז צ"ל פרק כ"ה: שורה י"ד בבל צ"ל בכל: צד 47 שורה כ"ה ודף קפ"א ע"ב צ"ל „ודף קפ"א ע"ב)": צד 60 הערה צ"ד „ותתאן מרדכי" צ"ל „ותתאן מרדכי": צד 64 הערה ע"ו תנחומא פ' אמור, ויקרא רבה פ' כ"ט, פסיקתא דר"כ שור או כשב דף ע"ח ע"ב וע"ט ע"א:

שהיה משתמש בשם המפורש ואף פנחס עשה כן ועלה עליו ומצאו שהיה משתטח לפני כסא הכבוד ונתן הקב"ה כח לפנחס ומיד תפשו (כז) בציצית ראשו והורידו והביאו לפני משה והרגו.

רגילי בהו ובהו טאס ואסתלק פנחס מחא ליה. דהוה בר נש חד שם באוירא והוה מסתלק באוירא רמיא קלא לבני חילא אמר מאן אית מאן דידע למפרח בתריה דההוא רשע וכו' ע"ש. הנה ברור שבעל אגדה הזאת שמע בתרגום יונתן בן עוזיאל אך השליך מלאת דקוסמין בשם המפורש ואם תאמן השערת כמה חכמים כי המאמר מפנקסיה דבלעם סנהדרין ק"ו ע"א יסוב על האיש מנוצרת אולי גם המאמר הזה יסוב עליו ובאמת יסופר בספר תם ומועד כי הוא פרח באויר ע"י שם המפורש ור' יהודה פרח אחריו והורידו ע"ש:
(כז) עיין כעין זה בענין חירם מלך צור בבהמ"ד ח"ה צד 112—111 וילקוט שמעוני יחזקאל רמז שס"ז בשם מדרש.

השגיאה והטעיות בספרי הדפוס הנה לשבע
לא תמוטינה אף אם תשמרנה בעינים שבע
רב שקדנו אני והמגיה באמונה ולא בידים רפות
ואלה נמצאו במחתרת אשר תקנתים בהתקונים וההוספות:

תקונים והוספות

צד 1 שורה ד' "בלונדין" צ"ל "בלונדרן": שורה י"ט וכו' "חמלי"ה" ר"ת חיים מאיר הלוי הורוויץ: צד 3 שורה ו' יש להוסיף "אך האלפא ביתא דבן סירא כת"י ליידען בשח שמש בפרק דרבי אליעזר בן הורקנוס הזה ואם הוא מגוף הא"ב דב"ס יהיה זמנו בין שנת 970—1025 עיין בספרי משנת רבי אליעזר ח"ב פרק ו' ופרק כ' ולפ"ז יהיה זמנו של הפרק ר"א לכ"הפ בימי הגאונים האחרונים": שורה כ"ד "שירת הידוע" צ"ל "שירת הים הידוע": צד 5 שורה ה' וו' עד שברא תשובה כ"ה בכת"י וצ"ל עד שברא את התשובה: צד 8 שורה ח' הקטין אחד מהם שהלשין את חבירו. התיבות "שהלשין את חבירו" נוספו על דברי הפדר"א פרק ו' (ועיין ג"כ פדר"א פרק כ"א) ע"פ הגמרא חולין דף ס' ע"ב ע"ש שהלבנה קטרגה איך אפשר ששני מלכים ישתמשו בכתר אחד ומיעט הקב"ה את הלבנה: צד 9 בהערות שורה א' יש להוסיף "עיין א"ב דבן סירא (ע"פ כת"י ליידען) בערלין תרי"ח דף ל"ב ע"א ועיין תנחומא פ' פקודי ובמדבר רבה פ' י"ב: צד 10 שורה ה' וו' "אלפא ביתא דב"ס הנ"ל דף ל"ב ע"ב, ביום ו' בראתי אדם והעמדתי אותו על רגליו והיה [ראש] לכל בריה ולכל דורו ואף כן אני עתיד להעמיד להם משה שיהיה ראש לכל החכמים ולכל הנביאים וכו' וכיון ששמעו מלאכי השרת כך אמרו לפניו רבש"ע יהי כבוד ה' לעולם": צד 12 שורה ל"א. ולפ"ז להגיה נוסחת הנדפס ע"פ הילקוט שמעוני מבלי טעות דמוכח דומה למרכיב ב' מדרשים שונים יחד ולכן נשמרתי בזה: שורה 32 עיין בהקדמת הר"הח

וצוה הקב"ה ענגים וברקים וכוכבים ועשן ולפידים ועשה מלחמה עמהם שנאמר (יז) מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא והיו יורדין לצנן עצמם בנחל קישון וגרפם (יח) והשליכם לים שני (יט) נחל קישון גרפם וסיסרא עצמו מסרו הקב"ה ביד בריה שפלה וכנועה שנאמר (כ) כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא אמר הקב"ה רשע זה נתגבר בכחו ועתה ידעו כל באי עולם שכל הגבורים הם באים לפני ואם אמיתהו באש יאמרו אלמלא האש לא היה יכול לנצחו אלא אמסרנו ביד ברייה שפלה וידעו כל באי עולם שהגבורה והישועה שלי לפיכך השהו הקב"ה לאהל יעל והרגתו במקבת שבידה וכשנהרג בן שלשים שנה היה וכבש כל העולם ולא היה כרך שלא הפיל חומותיו בקולו פעם אחת רבץ על הנהר לשתות מים ועלו על זקנו חמש מאות ריבוא דגים אמר ר' ישמעאל מהר חרמון עד הר שיאון עשרה פרסאות וקפצם בפסיעה אחת ואמרו עליו לא היתה חיה בשדה שנתן קולו עליה וזזה ממקומה ובשעה שירד במלחמה היו נושאין אותו תשע מאות רכב ברזל ולא היה שום אחד חוזר שלם ואחר כל זה מסרו הקב"ה ביד אשה והרגתו. אמר ר' אושעיא דין אחד עשה הקב"ה בפרעה ובסיסרא בפרעה נאמר מהומה ובסיסרא נאמר מהומה שנאמר (כא) ויהם ה' את כל הרכב ואת סיסרא וכו' ובמצרים נאמר (כב) ויהם את מחנה מצרים. אמר ר' ישמעאל (כג) בר נחמני כשהלך פנחס על מדין מצא בלעם הרשע שאמר לבני מדין (כד) תנו לי שכרי שהרגתי עשרים וארבעה אלף מישראל וכיון שראה (כה) פנחס עשה (כו) בלעם שני זרועותיו כשני לוחות והיה פורח ועולה במרום

קי"ה ע"א "וכי אתא סיסרא אתא עלייהו בדקרי דפרזלא הוליא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם דכתיב מן השמים נלחמו הכוכבים ממסלותם וגו' כיון דנחיתו כוכבים עלייהו אקדירו הנך דקרי דפרזלא נחיתו לאקורי נפשייהו בנחל קישון": (יז) שופטים ה' כ': (יח) עיין פסחים שם ופדר"א פרק מ"ג: (יט) שופטים ה' כ"א: (כ) שם ד' ט': (כא) שם ד' ט"ו: (כב) שמות י"ד כ"ד: (כג) שם ר' ישמעאל בר נחמני לא ידוע לי בספרי הכז"ל והנראה דר' שמואל בר נחמני והוא בעל אגדה מפורסם: (כד) עיין סנהדרין דף ק"ו ע"א: (כה) פי' כיון שראה בלעם את פנחס עשה וכו' או כיון שראה פנחס שעשה וכו' אף הוא עשה כן: (כו) תרגום יונתן בן עוזיאל במדבר ל"א ח' "והוה כיון דחמא בלעם חייבא ית פנחס כהנא רדיף מן בתרו עבד מלתא דקוסמין ופרח באויר שמיא מן יד אדכר פנחס שמא רבא וקדישא ופרח בתרוי ואחדיה ברישיה ואחתיה וכו'" ע"ש. וזהר פ' בלק "אן הוה בלעם בההיא שעתא אי תימא במדין הא כתיב ועתה הולך לעמי אי אזיל ליה מאן יהבה במדין אלא ההוא רשיעא כיון דחמא דנפלי מישראל כ"ד אלף על עטוי אתעכב תמן והוה בעי מנייהו אגרוי ובעוד דאתעכב תמן אתא פנחס ורברבנו מילא לתמן כיון דחמא לפנחס פרח באוירא ותרין בנוי עמיה יונים וימברום ואי תימא וכו' אלא ההוא רשע כל חרשין דעלמא הוה ידע ונטל חרשין דבנוי לקוני

אגדה מספר המעשים.

כשברא (א) הקב״ה עולמו יצירת יום ראשון ושני ושלישי ורביע׳ וחמישי וששי בא לערב שבת ויצר את האדם ומהיכן יצרו נתעברה האדמה ויצא הימנה אדם שנאמר (ב) ויתעבר ה׳ בי (ג) ולאחר יצירתו לעולם ביקש לבראות בית המקדש אמר הקב״ה תורה היא אצלי מהיום אלפים שנה (ד) שנאמר (ה) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום ויומו של הקב״ה אלף שנים שנ׳ (ו) כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וגו׳ ובתורה כתיב (ז) אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא נמשלה האדמה שנוצר הימנה אדם לאשה שילדה זכר ונטמאת שבעה ותבקש לישב על דם טוהר שלשים ושלשת ימים וכן האדמה נטמאת עד שמשלמת שלשים ושלשה דורות ואלו הם מאדם ועד נח (ח) עשרה דורות מנח ועד אברהם (ט) עשרה דורות מאברהם עד יהודה (י) שלשה דורות מיהודה ועד שלמה (יא) עשרה דורות הרי שלשים ושלשה דורות ואז בא שלמה (יב) ובנה ביהמ״ק אמרו חכמים (יג) בארבע מאות אלף איש בא עמלק על ישראל וכולן הרגן יהושע בחרבו שנאמר (יד) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב סיסרא (טו) בא על ישראל בארבעים אלף גיבורים ראשי מחנות וכל אחד מהם היו עמו מאה אלף איש והיו (טז) יושבין בתגורין של ברזל

(א) פי׳ אחר שברא: (ב) דברים ג׳ כ״ו: (ג) עיין ספרי ואתחנן וילקוט שמעוני תורה רמז תתי״ז ר׳ יהושע אומר כאשה שאינה יכולה לשוב מפני עובריה ופי׳ שנה בזה כמו כענין שנא׳: (ד) עיין אגדת מתן תורה בס״ב מהקובץ הזה ושם נסמן: (ה) משלי ח׳ ל״א: (ו) תהלים צ׳ ד׳: (ז) ויקרא י״ב ב: (ח) אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך מתושלח למך נח. דה״א א׳ א׳—ד׳: (ט) שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרוג נחור תרח אברם הוא אברהם. שם א׳ כ״ד כ״ז: (י) יצחק יעקב יהודה: (יא) פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בעז עובד ישי דוד. רות ד׳ י״ח—כ״ב. ופי׳ עד שלמה ולא שלמה בכלל: (יב) שהוא הדור הל״ד כנגד היום הל״ד שהאשה מביא קרבנותיה וטהרה: (יג) אבא גוריון בבי״המד ח״א לב 10 וממנו יסוד המאמר הזה. בספר הישר בשלש אלף ושמונים רבוא איש קוסמים ובעלי אוב: (יד) שמות י״ז י״ג: (טו) בשופטים מעט בא אבל אבא גוריון שם ע״ש, ובשמו ילקוט שמעוני שופטים רמז מ״ג ויזעק סיסרא בא עליהם בט׳ אלף ראשי גייסות וכל אחד הי׳ עמו מאה אלף ובן שלשים שנה היה וכבש כל העולם בכחו ולא היה כרך שלא היה מפיל חומה בקולו ואפילו חיה שבשדה כיון שהיה נותן עליה קולו לא היתה זזה ממקומה אמרו כשהיה יורד לרחוץ בנחל קישון היה עולה בזקנו כמה מאכל בני אדם דגים ותשע מאות סוסים במרכבתו ובחזירה לא היה אחד מהם חוזר בשלום: (טז) עיין פסחים

על התורה ובאבא גוריון ובשארי אגדות אשר לא נודעו לי מקורן. זמנה ומחברה לא אדע לכונם ושמה כניתי על שם הספר אשר מצאתיה בו המכיל מעשיות ומדות וכו׳ (ובתוכם איזה אגדות מהאבות דר״נ הנמצאות בשינויים מעטים גם באבות דר״נ שבידינו ורשום לפניהן אבות דר״נ על שם מקורם אשר הציון הזה התעה את המחבר הנ״ל והעתיק מן הציון הזה עד סוף הכת״י אך דלג על הנסתרות רשב״י הנ״ל אשר לא ישרו בעיניו ליחסם .לאבדר״נ והטעה את הרבים בדברים אשר אין להם שחר. ועוד אדבר מזה בארוכה בראש דברי להחלק הב׳ מהקובץ הזה אי״ה) ספר המעשים „אגדת מספר המעשים" ולא רציתי לחדש לה שם מרוחי למען יקרא שם הספר אשר העתקתי ממנו עליה:

ביום ילדתני אמי, אתה ה׳ היית עמי, להשלים המחברת הזאת
לכן אהללך אל חיים, מאיר עינים, ואשירה לך אלהי צבאות
חיים וחסד אל חיים הפלאת גם עשית עמדי
מאיר עיני הנך, ולהוציא לאור תעלומה אמצת ידי
הורו והגו חכמיך מאשרי דרך לרועי אמונה
ויציצו עתה ויפריחו להגדיל תורה גם תבונה
הלוי השב לדוכנו ומשירי דוד עבדך אהללך אלי בקדש
עתה רצה נא לבי יהלך ביום הלדתי בי״ד לשבט החדש
בשנת חמשת אלפים ושש מאות וארבעים ואחת
מיום בראת שמים וארץ וכל אשר במרום ותחת
כי השלמתי בו שבע ידות, המפיקות לנפש מעדנים
ממחברתי „אגדת אגדות, או קובץ מדרשים קטנים"
אמץ כחי, חדש רוחי, גם ימי לעבדך
ולתת כבוד, פאר והוד לחכמיך מכבודך
ואברכך ואודך, וכבוד הודך, אשירה בנפש רצויה
ועל הארמה, כל הנשמה, תהלל יה הללויה:

היתה אורה כנגד התורה שנאמר בה (משלי ו׳ כ״ג) כי נר מצוה ותורה אור וחויו להגות בתורה ולעסוק בה ושמחה יורה על י״ט שעשו ישראל ונאמר ב״ט (דברים ט״ז י״ד) ושמחת בחגך וששון על ברית מילה שהיו מונעין בניהם מלמול ונאמר בברית מילה (תהלים קי״ט קס״ב) שש אנכי על אמרתך: ויקר אלו תפלין שהם יקר ומורא שנאי (דברים כ״ח י׳) וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך ויראו ממך:

תם ונשלם שלב״ע.

הצעה לאגדה מספר המעשים

אמר המו״ל כאשר הקרה ה׳ לפני כי ארכו ימי צאת מחברתי זאת לאור עד יום ועש״ק י״ד שבט יום הלדתי אמרתי לכבדו בהעתקת האגדה הזאת שהיא מענין הפרשה כאשר אבאר וה׳ יחדש ימי לטובה ויאר עיני בתורתו ויבינני דברי חכמז״ל ואל יצל מפי דבר אמת ויזכני להתחיל ולהשלים עוד ספרים אחרים להגדיל תורה וחכמה ולהאדירן. אמן. — האגדה הזאת העתקתיה מספר המעשים כת״י מינכען No. 222 ובאה בו אחרי הנסתרות ר׳ שמעון בן יוחאי (הנדפס נ״כ בבי״המד ח״ג) המסיים „ארון השלום יחיש קץ גאלתינו וישלח לנו הגואל במהרה בימינו ונאמר אמן״ ולפי״ז מוכח למדי כי היא אגדה מיוחדת ואחרת ואין לה קישור ושייכות מאומה להאגדות אשר קדמו לפניה והנה האגדה הזאת נדפסה בספר נוה שלום מה׳ פוריסק שהעתיקה מהכת״י הזה בשבושים ודלתים (כאשר תוכח בהשוותך העתקתו עם העתקתי בזה). כאשר הסכנו לראות בספר הזה, כתור „אבות דרבי נתן שהובא מארץ ישראל״ וכמה לא חלי ולא מרגיש נברא המבקש עטרה לראשו ולא מרגיש בעצמו שאינה הולמתו! אמנה אין להסקך עוד כי אינה מהאבות דר״נ אשר אין לה ידים אף כרעו קטן גם בכת״י הזה אם לא נעשה סמוכין לסמוכין כאשר עשה המחבר הרים יהד הג״ל אך אגדה מאוחרת היא. האגדה הזאת כענינה עד סיסרא יסודה במדרש אבא גורין בבי״המד ח״א צד 10 והובא בשמו בילקוט שמעוני שופטים רמז מ״ג ברפוס שאלוניקי רפ״ו והציון נ״ל בשארי הדפוסים. ברברה בזה מכת המקדש ומפרעה (עיין ביחוד שמות י״ד כ״ד וט״ו י״ז) ומסיסרא נראה כי נתחברה בתור אגדה לשבת ש׳ בשלח המכונה גם כן ש׳ שירה שבו מפטירין במעשה סיסרא ושירת דבורה שופטים ד׳ וה׳ וכבר שמשה כאגדות הש״ס ובתרגום יונתן בן עוזיאל

ד״א (קכח) אמרה לו אשתו אם הוא מרדכי מבלעדי שבט יהודה ואפרים ומנשה ובנימין עוררה את גבורתך ואם לאו נפול תפול לפניו. כי נפול תפול לפניו (קכט) אמרה לו האומה זו משולה ככוכבי השמים: ו׳ י״ד. עודם מדברים עמו וגו׳ (קל) באו עליו בבהלה ובמהירות והבהילוהו:

פרשה ז׳ ה׳. ויאמר המלך אחשורוש (קלא) ויאמר מהו ויאמר ויאמר ב׳ פעמים אלא בתחלה היה מליץ בינותם וכשאמרה לו שהיא מזרע שאול המלך דבר עמה בלא מליץ: ז׳ ו׳. איש צר ואויב המן (קלב) הושיטה אצבעה לנגד המלך ובא מלאך והושיטה לנגד המן ואמרה המן הרע הזה: ז׳ ח׳. והמלך שב מגינת הביתן (קלג) מקיש שיבה לקימה מה קימה באימה אף שיבה באימה לפי שכשיצא לגינת הביתן אולי ירפה זעמו מצא מלאכים כדמות בני אדם שכורתים עצי הגן אמר להם למה אתם כורתים העצים אמרו לו המן השכירנו שנכרית הכל ולא נשאיר כלום ויחר אפו מאד. וי״א (קלד) שהיו המלאכים האלו כדמות בני המן ועל כן הוסיף בכעסו. והמן נופל על המטה. (קלה) בא מלאך והפילו עליה ועל כן אמר הגם לכבוש את המלכה עמי בבית מיד (אסתר ז׳ ט׳) ויאמר חרבונא (קלו) לא אמר חרבונא דבר זה מפני אהבתו של מרדכי אלא שהיה שונא להמן ועוד (קלז) שגם הוא היה בעצת המן וכשראה שחזר עליו הגלגל ולא נעשתה עצת המן ברח מן העצה והכביד עליו חמת המלך וזהו שאמר במשל (קלח) נפל תורא חדד סכינא: ז׳ י׳. ויתלו את המן (קלט) ומיד נחפך לישראל הינגון לשמחה והשיב לו השם יתברך גמולו בראשו של המן הרשע והפר עצתו ומחשבתו:

פרשה ח׳ ט״ו. ומרדכי יצא מלפני המלך (קמ). אלו חמשה בגדים הנזכרים שהם תכלת וחור ועטרת זהב ותכריך בוץ וארגמן הם כנגד מה שנאמר בתורה (בראשית מ״ה כ״ב) ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות רמז לבגדים אלו ולמעשה נס הגדול הזה: ח׳ ט״ז. (קמא) ליהודים

ופסיקתא מדתא שם לד 56 ועיין בתרגום שני שם: (קכח) מגילה שם: (קכט) מגילה שם אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים כשהן יורדין עד עפר וכשהן עולין עד לרקיע: (קל) מגילה שם מלמד שהביאוהו בבהלה: (קלא) מגילה שם ותרגום שני שם: (קלב) מגילה שם: (קלג) מגילה שם אסתר רבתי ותרגום שני: (קלד) תרגום אסתר ופדר״א ופרק נ׳: (קלה) מגילה שם אסתר רבתי ותרגום אסתר שם ופדר״א שם: (קלו) לקמן מתמי׳ מגילה ט״ז ע״א תנא לא מפני שאוהבים את מרדכי אלא מפני ששונאים את המן באסתר קרוב הוא לפסוקו לפרש בו ג״כ טעם אמירת חרבונה: (קלז) מגילה שם ותרגום שני שם ועיין פדר״א פרק נ׳ ואסתר רבתי שם וילקוט שמעוני רמז תתרנ״ט: (קלח) ילקוט שם ויסוד המשל הזה שבת דף ל״ב ע״ב: (קלט) הוספה משלו היא לרמוז על הענינים אשר דלג עיין אסתר פ׳ ח׳ עד פסוק ט״ו: (קמ) מגילה ט״ז ע״ב: (קמא) מגילה שם ותרגום אסתר:

ראש על מה שהשליכה עליו: ו׳ י״ג. ויספר המן לזרש (קכא) אשתו אמרו חכמים ז״ל (קכב) שלש מאות וחמשים וששה יועצים היו לו להמן ולא היו יודעים כזרש אשתו אמרה לו אם מזרע היהודים מרדכי אין אתה יכול לו אם תאסרהו כבר יצא יוסף מבית האסורים אם תפילהו לתוך כבשן האש כבר יצאו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש אם תשליכהו לבור כבר יצא דניאל מגובא דאריותא אלא (אסתר ה׳ י״ד) יעשו עץ גבוה חמשים אמה (קכג). שנים עשר אמה רחבו חרת (קכד) והביאו בהלל חמר והעמידו על פתח ביתו וחשב בדעתו למחר לזמן קיש (קכה) אני תולה מרדכי (קכו) כשהיה מתקנו נפל עליו ומדד עצמו עליו יצתה בת קול ואמרה לך נאה שלא בראו הקב״ה אלא בשבילך מששת ימי בראשית (קכז) הלך המן אצל מרדכי ומצאו יושב בראש התינוקות והיו צועקים ובוכים ומצא שם שנים ועשרים אלף תינוקות השליך עליהם שלשלאות של ברזל בצואריהם והפקיד עליהם שומרים ואמר בלבו למחר אני שוחט אלו התינוקות ואחר כך מרדכי ואחר כך כל היהודים והיו אמותיהם של תינוקות מביאים להם לחם ומים ואומרות להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו מיד הניחו ידיהם על ספריהם ונשבעו בחיי מרדכי רבם שלא יאכלו ושלא ישתו אלא בתעניתנו נמות נעו כולם בבכיה עד שעלתה בכייתם למרום ושמע הקב״ה קולם ונתגלגלו רחמיו עליהם ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ואמר מה קול הרעש הזה ששמעתי כבבשים וגדיים עמד משה רבינו ע״ה לפני הקב״ה ואמר רבש״ע אינם גדיים ולא כבשים אלא מקטני עמך הם שהם שרוים בתענית ג׳ ימים ולמחר רוצה אויב לשחטן כבבשים וגדיים. באותה שעה נטל הקב״ה אותן האגרות וקרע אותם ובטלה הגזרה והצמיח ישועה לישראל בזכות אבות העולם ובזכות מרדכי ואסתר ובזכות התינוקות שנאמר בהם (תהלים ח׳ ג׳) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז והשיב מחשבתו של המן על ראשו לקיים מה שנאמר (תהלים ע״ה י״א) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק.

בילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ״ו: (קכא) בדפוס לזרש: (קכב) אבא גוריון אסתר רבתי ויאמר לו המלך ותרגום שני ותרגום אסתר שם ע״ש בפסיקתא זוטרתא שם צד 56: (קכג) אבא גוריון שם. בפסיקתא זוטרתא שם: (קכד) כנראה טעות סופר ודלת יש בזה ול״ל והוא חרש ונכון הביאוהו בהלל וכו׳ בתרגום אסתר ותאמר לו זרש „ובניי דהמן דייך וסדין חרם לפסקיה מגנא בביתך עם המן רשיעא״ ובאבא גוריון ויש הדבר הלך וקצץ ארז שנים ביתו ארכו כ׳ אמה ורחבו י״ב אמה וכו׳ והוליכו בהליל חמר והכינו על פתח ביתו ולפי״ז צ״ל „ושני שיה״ במקום שיבוש „חרש״: (קכה) אבא גוריון שם: (קכו) אבא גוריון ואסתר רבתי ותרגום אסתר שם. ובמגילה שם אמר הכין לו המן לו הכין: (קכז) אבא גוריון אסתר רבתי ותרגום אסתר שם

אותה לאשה: ו' ב'. וימצא כתוב. (קטז) מלמד שהיה שמשי מוחק וגבריאל כותב: ו' י'. ועשה כן למרדכי (קיז) אמר לו המן הרבה מרדכי יש בעיר אמר ליה היהודי אמר לו המן טובא יהודאי איכא ששמם מרדכי. אמר ליה היושב בשער המלך אמר ליה המן זה די לו בכרמים ושדות בשיחיה (קיח) אמר לו המלך אל תפל דבר מכל אשר דברת הלך ובקשו ומצאו בבית המדרש והיה קורא בהלכות קמיצה אמר ליה במה אתם קורין אמר ליה בזמן שבית המקדש קיים צוה הקב"ה שיביא אדם מלא קומצו מסולת ויקריב אותו הכהן ויתכפר לו חטאו אמר להם יבא קומץ שלכם וידחה עשרת אלפים ככרי כסף שלי אמר ליה כשיקנה העבד הנכסים הנכסים והעבד הכל לאדוניו (קיט) אמר למרדכי קום לבוש הבגדים האלו ורכוב על הסוס, אמר ליה איני יכול ללבוש בגדי מלכות עד שאכנס לבית המרחץ ואגלח כי אין דרך ארץ להיות בגדי המלך הלך עמו לבית המרחץ. שלחה אסתר שיסגרו כל בתי מרחצאות ולא יחמו אותם ולכל הספרים שלא יגלחו לשום אדם והיה כל זה בדבר מרדכי ובמאמרו וכראות המן כך הלך והחם לו המרחץ ולקח מספרים וגלח את כל שערו הוא בידו והיה נאנח המן אמר לו מרדכי למה אתה מתאנח אמר לו איש כמוני שיהיה לך ספר ובנאי ואיך לא אאנח אמר לו וכי לאו ספר ובנאי היית בכפר קרינוס (קכ) שנים ועשרים שנה התריש ולא ענהו אמר לו קום רכוב אמר לו איני יכול מפני התענית אבל הכף לפני ואעלה על גבך וארכוב אמר לו המן והלא כתיב בתורתכם (משלי כ"ד י"ז) בנפול אויבך אל תשמח אמר לו מרדכי ההוא באויבי ישראל אבל באומות העולם כתיב (דברים ל"ג כ"ט) ואתה על במותימו תדרוך הלבישו מלכות וקרא לפניו והכריז כעבד לפני אדוניו (אסתר ו' י"א) ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו והלך עמו בכל חוצות שושן וכשקרב אצל ביתו עלתה בתו של המן וראתה אותם וחשבה שהרוכב הוא אביה וההולך ברגליו היה מרדכי לקחה גוף של רעי השליכה בראש אביה וכשהכירה שהוא אביה והרוכב היה מרדכי מיד הפילה עצמה מן העליה ותמת לכך נאמר (אסתר ו' י"ב) והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש אבל על בתו וחפוי

שם ותרגום אסתר בלילה ההיא ע"ש: (קטז) מגילה שם ועיין פדר"א פרק כ' ותרגום שני בלילה ההוא ובאגדת גוריון שם: (קיז) כל הסיפור הזה נמצא בסיכום מגילה ט"ז ע"א אסתר רבתי ואגדת גוריון ובתרגום אסתר ותרגום שני פדר"א פרק נ' פסיקתא רבתי ופסיקתא דרב כהנא פ' העומר ויקרא רבה פרק כ"ח פסיקתא חדתא שם צד 67. אך במדרש הזה נעתק ע"פ מסכת מגילה ושינה בלשונו כדרכו: (קיח) נ"ל כשיחיה ופי' כשיאמר בחיים ולא אמיתנו: (קיט) וא"כ כל כספך שלי הוא: (קכ) בגמרא קרנוס ובאסתר רבתי ובאגדת גוריון כפר קרינוס כנוסחת המדרש הזה וכן הוא

תענית מבעוד יום. וכאשר אבדתי אבדתי (קג) כשם שאבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך: ד׳ י״ז. ויע״ור מרדכי (קד) שהעביר יום טוב ראשון של פסח בתענית.

פרשה ה׳ א׳. ויהי ביום השלישי וגו׳ (קה) אמר ר׳ לוי כיון שהגיעה לצלמים נסתלקה ממנה שכינה אמרה אלי אלי למה עזבתני (תהלים כ״ב ב׳): ה׳ ב׳. ויהי כראות המלך את אסתר. (קו) אמר ר׳ יוחנן שלשה מלאכי השרת נזדמנו לה באותה שעה. אחד שהגביה צוארה ואחד שמשך עליה חוט של חסד ואחד שמתח את השרביט: ה׳ ה׳. ויבא המלך והמן (קז) תנו רבנן מה ראתה אסתר שזמנה להמן ר׳ אליעזר אומ׳ פחים טמנה ללכדו שנאמר (תהלים ס״ט כ״ג) יהי שולחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש ר׳ יהושע אומר מבית אביה למדה שנאמר (משלי כ״ה כ״א) אם רעב שונאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו וי״י ישלם לך אל תיקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך (קח) רבה בר אבוה אשכחיה לאליהו (קט) אמר לו מה ראתה אסתר שזימנה את המן אמר ליה כדי שיתיאשו ישראל ממנה (קי) ושלא יאמרו אחות יש לנו בבית המלך שתליץ בעדינו ותצילנו ולא (קיא) יבקשו רחמים מהשם יתעלה כי אמרה (קיב) כשיראו ישראל שזימנתיו לסעודה שלי יאמרו זאת היא שאנו בוטחים בה בצרותינו והיא מכבדת אויבינו אין טוב לנו להשען עליה אלא לשוב בתשובה שלימה לפני הקב״ה ואולי יצילנו ויושיענו למען שמו ועוד אמרה אסתר בדוחק נפשה חמנה את המן למשתה (קיג) אולי יקנא בו המלך ויהרגני ויהרוג אותו וינצלו ישראל מהצרה הזאת (קיד):

פרשה ו׳ א. בלילה ההוא נדדה שנת. (קטו) אמר בלבו מפני מה זמנה אסתר להמן למשתה אין זה אלא שיטילו עצה עלי להרגני וישא

קל״ו ע״ב וקל״ז ע״א ע״ש: (קג) מגילה ט״ז ע״א: (קד) מגילה שם ואסתר רבתי שם: (קה) מגילה שם: (קו) מגילה שם: (קז) מגילה שם: (קח) בגמרא שם יש עוד כמה דעות אחרות בזה ע״ש: (קט) בגמ׳ שם „אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו א״ל כמאן חזייה אסתר ועבדה הכי א״ל ככולהו תנאי וכולהו אמוראי" לכן כלל המדרש הזה הכל ביחד ויחסם בפי אליהו כאשר אעיר על כל אחד ואחד תומ״י כי דברי ר״א ור׳ יהושע לא נתנו אך טעם מדוע קראה את המן אל המשתה ולא לטיול וכדומה ואינם אך רמז טוב אך לא מעשה לסמוך ע״ז וטוב סימן טוב עם מעשה לכן לא דלג המדרש הזה על דבריהם: (קי) כר׳ נחמי׳ שם כדי שלא יאמרו ישראל אחות לנו בבית המלך ויסיחו דעתם מן הרחמים: (קיא) פי׳ על ידי שיאמרו אחות וכו׳ לא יבקשו רחמים: (קיב) כר׳ שמעון בן מנסיא אולי ירגיש המקום ויעשה להם נס ופירש״י ירגיש שאני מקרבת האויבים: (קיג) כר׳ אלעזר המודעי קנאתו במלך קנאתו בשרים וכר׳ יהושע בן קרחה הסבירה לו פנים כדי שיהרג הוא והיא: (קיד) ואחרי דברי התנאים והאמוראים שם כבר נכללו בדברי המדרש הזה וניכרים לכל מעיין שם: (קטו) מגילה

שמעו לו והלכו ונשתכרו (מ) מיד עמד השטן לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע עד מתי תחכה לאומה זו שהם מפרישין לכם ממך אם רצונך תאבד אומה זו אמר לו הקב"ה מה יהא על התורה אמר לפניו רבש"ע הסתפק בעליונים אז השוה הקב"ה דעתו למחות שמם באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה זו שבשבילה רבו אנחותי בכל יום אשביתם מן העולם אמר לו הקב"ה לך והבא לי מגילה ואכתוב עליה כלייה מיד הלך השטן והביא מגילה באותה שעה יצתה התורה בבגדי אלמנותה וצעקה לפני הקב"ה ולקול בכיתה צעקו מלאכי שלום ואמרו רבש"ע אם ישראל מתבטלין מן העולם אנו למה צריכין בעולם כיון ששמעו חמה ולבנה וכבבים אספו נגהם באותה שעה בא אליהו ז"ל לאבות העולם בבהלה והלך אצל משה ואמר אי אבות העולם מלאכי השרת שמש וירח וכוכבים וכל צבא מרום צועקים במרד וכל העולם כולו בחיל כיולדה ואתם יושבים ודומים אמרו לו מפני מה אמר להם מפני שהלכו ישראל לסעודת אחשורוש נגזר עליהם לאבדם אמר משה רבינו ע"ה לאליהו ז"ל כלום יש שום אדם כשר באותו הדור אמרו יש ומרדכי שמו א"ל לך והודיעהו כדי שיעמוד הוא משם ואנו מכאן ונבקש רחמים לפני הקב"ה אמר לו רועה נאמן כבר כתב להם הקב"ה אגרות כלייה אמר להם משה לאבות העולם אם בטיט חתומה רחמים נשמעים ואם בדם מה שהיה היה הלך אליהו ז"ל וראה שהם חתומים בטיט והודיעו למשה אמר ירחמם הבורא והלך והודיעו למרדכי שנאמר (אסתר ד' א') ומרדכי ידע וכו' מה עשה קבץ כל התינוקות ועיניו מלאים מים. והלבישם שקים והושיבם באפר והיו צועקים ובוכים ועם כל זה היו עוסקים בתורה והיה המן הרשע הולך בשמחת לבו והיה מרדכי צועק לפני הקב"ה ואמר רבונו של עולם נשבעת לאבות להרבות זרעם ככוכבי השמים ועתה נתת אותם כצאן לטבחה וזכור לאברהם ליצחק וליעקב: ד' ד'. ותתחלחל המלכה (נח) אמר רב שפירשה נדה: ד' ה'. (נט) התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך מפני שהתיכוהו מגדולתו. לדעת מה זה (ק) שלחה לו הכי שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה: ד' ט"ז. (קא) וצומו עלי שלשה עשר ארבעה עשר חמשה עשר שבניסן אמר להם מרדכי והרי יום שלישי הוא של פסח. אמרה לו צדיק שבישראל אם אין לו ישראל למה הוא פסח. לילה ויום (קב) לקבל

ואבא גוריון שם ופסיקתא רבתא שם ולמעלה פ' א' עיין בהערה ל': (נז) שם ושם ומלשונו נראה כי העתיק ע"פ האבא גוריון: (נח) מגילה ט"ו ע"א אסתר רבתי ותרגום: (נט) מגילה שם ב"ב ד' ע"א אסתר רבתי ותרגום תרגום אסתר ותקלא אסתר: (ק) מגילה שם: (קא) פדר"א פרק נ' ואסתר רבתי שם ועיין מגילה שם: (קב) עיין אסתר רבתי ולקח טוב וילקוט שמעוני אסתר פדר"א שם ותרגום אסתר ותרגום שני ותמצאם כולם ערוכים ונעתקים במנות הלוי דף

עשו לפרעה כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותם בשני רעבון והאכילם מכל טוב הארץ מה עשו לו באו לו בעלילה ואמרו לו נלך לזבוח לאלהינו לסוף שלשה ימים אנו באים אם רצונך השאילונו כלי כסף וכלי זהב ושמלות והשאילום וטענו כל אחד ואחד משאות על חמוריהם עד שנצלו אותם יצאו ממצרים והלכו לים סוף ורדף אחריהם פרעה וכל חילו בשביל ממונם מה עשו להם עמד מכשף אחד שלהם משה בן עמרם שמו ונטל מקלו בידו ולחש על הים וייבש והעבירם בתוכו ואיני יודע במה ייבשו וכיון שבא פרעה אחריהם בקש להחזירם בשביל ממונו ואיני יודע במה דחסם בים ולא זכרו הטובה שעשה להם. והיה לו תלמיד אחד ושמו יהושע והכניס ישראל לארץ ולא די להם שנטלו חלקם וחלקה יהושע להם אלא שהרג שלשים ואחד מלכים וטבחם כאכזרי. ובא עליהם סיסרא וכל המונו ואיני יודע מה עשו לנחל קישון שגרפן והשליכם לים. והיה להם מלך אחד ודוד שמו והיה משחית ומכלה כל הממלכות ולא חמל על בריה עמד שלמה בנו ובנה לו בית אחד וקראו בית המקדש ואיני יודע מה היה בתוכו וכשבאים למלחמה על מדינות ועירות נכנסין לתוכו ומכשפין כולם וכשיוצאין מתוכו הורגין את כולן ומתוך טובה שהיה להם והרבה להם כסף וזהב וכל המלכים עובדים את שלמה ומביאין לו כסף וזהב ומרגליות טובות ואבנים יקרות ובשמים ואחר כך מרדו באלהיהם עד שבא נבוכדנאצר והגלם והביאם לבית מלכותו ועדין לא שנו מעשיהם מלוצצים בנו ומלעיבים על יראתינו ועכשיו ישבנו והשפלנו (צ״ל והפלנו) גורלות ונפל באדר ובזמן שאגרות הללו באים לידכם השחיתום כלם ביום אחד ושלומכם ישגה. (לד) ובשעה שחתמו אגרות הללו ונתנו ביד המן יצא ופגע בו מרדכי ופגעו שלשה תינוקות שיוצאין מבית רבן והיה מרדכי מהלך אחריהם והמן וכל שרי המלוכה באים אחריהם אמר מרדכי לתינוקות מה פסוקכם פתח הראשון (משלי ג׳ כ״ה) אל תירא מפחד (לה) פתאום וגו׳ שני אמר (ישעיה ח׳ י׳) עוצו עצה ותופר וגו׳ שלישי אמר (ישעיה מ״ו ד׳) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול. מיד שמח מרדכי ואמר לו המן מה אמרו לך התינוקות ששחקת אמר לו בשורות טובות בשרוני מיד כעס המן בלבו ואמר איני שולח ידי תחלה אלא באלו התינוקות (לו) אמר רב יצחק בר נפחא המן בעלילה גדולה בא על ישראל שנאמר (אסתר א׳ ד׳) ובמלאת הימים האלה וגו׳ ומפני שאכלו בסעודת אחשורוש נתחיבו כלייה ולא קבלו ממרדכי שהתרה בהם ואמר להם בשביל רעתכם הם עושים הסעודה אל תלכו לבית המשתה כדי שלא יהא פתחון פה לשטן עליכם ולא

ותרגום שני ומרדכי ידע: (לד) אסתר רבתי שם אבא גוריון ומרדכי ידע פסיקתא חדתא שם צד 55: (לה) בלשון מפתח: (לו) אסתר רבתי שם

משלך שבך כתוב בתורה (שמות כ' ג', דברים ה' ז') לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' אמר להם ולמה מרדתם בו. אמרו לו לפי שמרדנו בו באנו לידיך אמר להם אעפ"כ איני מניחכם עד שתשתחוו לצלם ואם אין אתם משתחוים לצלם הרי אני משליך אתכם בכבשן האש אמרו לו וכי אש שלך קשה מאש של הקב"ה אשו של הקב"ה אוכלת תמיד את הרשעים ולא תכבה אבל אש שלך אינו אלא לשעה והיאך נשתחוה לע"ז שלך מיד נטלן והשליכן לכבשן האש בא גבריאל וצנן את האש והיינו דאמר נבוכדנאצר (דניאל ג' כ"ד) הלא גוברין תלתא רמינא וגו' (נב) ועמד המן לכלותם ואמר המן לאחשורוש נאבד כל איש באיש אחד אמר אחשורוש אין אנו יכולים אמר לו המן למה אמר לו מפני שאלהיהן לא עזבם כל עיקר ומלכים ראשונים שהיו גבורים ממני כל מי שבא עליהם בטלן מן העולם והיו לקלון. אעפ"כ המן מטריח לאחשורוש בדברים ביום ובלילה ויועצו עצות רעות על ישראל אמר אחשורוש הואיל וכך חפצתי לך נמליך בחכמים ובחרטומים שלח לקבץ את כל חכמי אומות העולם ונמלך אחשורוש בהם אמר להם רצונכם לאבד אומה זו מן העולם אמרו לו כלם בבת אחת מי הוא שמבשילך במכשול הזה לאבד ישראל אם לא תאבדם מן העולם אין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל ובשביל התורה שנתנה לישראל ואפילו שמש וירח וכוכבים אינם מאירים בעולם אלא בשביל ישראל שנאמר (ירמיה ל"ג כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' ולא עוד אלא שכל האומות נקראו נכרים וישראל נקראו קרובים ואף אלהים נקרא קרוב שנאמר (תהלים ל"ד י"ט) קרוב ה' לנשברי לב. אין אדם בעולם שנגע בהם שימלט מידו ועוד הבט בספרי אבותיך ומלכים ראשונים שבקשו להזדווג בהם מה עלתה להם ומה עשה לפרעה אמר להם אותו אלוה שטבע פרעה בים כבר הזקין ואינו יכול לראות ולשמוע שכבר עלה נבוכדנאצר והחריב ביתו ושרף היכלו והגלה ישראל לגבול עמון ומואב ופזרן באומות לא היה יכול לעשות להם כלום שנאמ' (תהלים צ"ד ז') ויאמרו לא יראה יה ופייסם המן בדברים אלו מיד קבלו ממנו והסכימו כולם ביחד וכתבו אגרות וחתמו לו להמן וכך כתיב באותן אגרות. (נג) שלום לכם עד אין הקץ. מודיעים אנו לכם שאדם אחד יש בינינו ולא ממקומנו הוא אלא מזרע עמלק מזרע המלוכה מגדולי המלכות המן שמו ושאלנו ממנו שאלה אחת קטנה וקלה וזו היא השאלה: עם אחד יש בינינו מפוזר ומפורד בזוי לכל העמים ודעתן גסה עליהם חפצים ברעתינו וקללת המלך שרוי בפיהם וכופרים ביראתינו כל ימיהם בוא וראו מה

(נב) אסתר רבתי ואגדה גוריון אסתר על המלך טוב: (נג) אסתר רבתי שם ילקוט שמעוני אסתר תתרנ"ח פסיקתא חדתא לפורים ביהמ"ד ח"ו צד 54

שונא ישראל מאד וכששמע דבר המן שיתן עשרת אלפים ככר כסף אמר לו הכסף נתון לך (אסתר ג׳ י״א) מיד (אסתר ג׳ י״ב) ויקראו סופרי המלך.

פרשה ד׳ א׳. ומרדכי ידע. ידע מימים קדמונים שיצא על ישראל צער גדול לפי שהיה ליל אחד במדרשו בוכה ומצטער על גלות ישראל ומתפלל ומתחנן להקב״ה שיגאלם במהרה ויוליכנו לבית הבחירה. (פט) ויישן וירא בחלום שהיה עומד במדבר בארץ מישור ושלא היה מכיר אותו מדבר ויקבצו גוים רבים באותו מקום והם מתערבים אלה עם אלה. והיתה שם אומה קטנה ובזויה עומדת לבדה לצד אחד ברחוק מן הגוים ההם. וישא עיניו וירא והנה נחש גדול שהיה מתעלה מבין האומות ההם והיה הולך ועולה באויר וכל מה שעולה מתגדל מאד בגופו ובעביו והיה נוטה לצד האומה קטנה והיה קרב אליה. והיה חושב לעשות לה רעה והנה כיסה את האומה הזאת הקטנה חשך ענן וערפל וכשהגיע נחש זה על אומה זאת והנה רוח סערה באה מארבע פנות העולם ותגע בנחש ותעשה אותו כאשר יעשה האדם הבגד והיתה חותכת את הנחש חתיכות חתיכות. והיו אותן החתיכות מתעטפות ואובדות כמו קש והדק והמוץ אשר תדפנו רוח וכל אתר לא השתכח להון מיד נגלה הענן והערפל מעל אותה האומה והיה זורח עליה השמש והאור כבתחלה. ויקץ מרדכי משנתו וכתב החלום ההוא על פנקסו ושמר הדבר וחתם סוד זה. והוסיף תפלות לבורא יתעלה כי ידע בודאי שצרה גדולה עוברת על ישראל וממנה יושע. ולכן לא נואש מלבקש רחמים לבורא יתברך וצוה לאסתר גם כן לבקש רחמים. דבר אחר הכסף נתון לך (אסתר ג׳ י״א) (צ) אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם כל זמן שאומות העולם עומדים עלי אין מבקשים ממני לא כסף ולא זהב אלא לכלות אותי מן העולם בפרעה ובנבוכדנאצר כתיב (ירמיה נ״א ל״ד) המסני נבוכדנאצר מלך בבל הציגני כלי ריק. אימתי הדיחני בשעה שקבץ עלי שבעה מלכיות ודן אותי בפניהם ואמר לי השתחוו לצלמי. (צא) אמר ר׳ חנינא בר׳ עגיל בשעה שאמר נבוכדנאצר לחנניה מישאל ועזריה השתחוו לצלמי אמרו לו אין אנו משתחוים לצלם אמר להם מפני מה אתם עוברים על גזרתי אמרו לו גזרתו של הקב״ה גדולה

(פט) אסתר רבתי ילקוט שמעוני רמז תתרנ״ו תפלת מרדכי ואסתר עברית וארמית חלום מרדכי ואסתר בדיהמ״ד מ״ש העתקת השבעים יוסיפון פרק ד׳ ע״ש. וכל הדרשה על הפסוק ומרדכי ידע בראשו ובסופו הוספה משלו היא:
(צ) אבא גוריון ומרדכי ידע: (צא) עיין פסחים דף קי״ח ע״א סנהדרין צ״ב ע״ב וצ״ג ע״א פדר״א פרק ל״ג פסיקתא רבתי רני ושמחי ואבא גוריון שם ולמעלה במעשה אברהם ע״ש:

שום תועלת לטובה אלא שנאמר בו (קהלת ט׳ י״ב) כדגים שנאחזים (עט) במצודה וראה בחדש אדר שחסר גדולתם במיתת משה רבינו והם כדגים הנאחזין במצודה ואין מי יצילם ולא ראה הרשע כי המזלות והכככבים אין בידם יכולת להרע ולהיטיב, כי הכל בידי שמים שברא הככבים והמזלות ואמרו חכמים ז״ל אין מזל לישראל. ואמר הקב״ה על ידי ירמיהו ע״ה (ירמיה י׳ ב׳) ומאותות השמים אל תחתו. וכאשר ראה המן שלא היה מזל לישראל במזל דגים הקדים הדבר לאחשורוש שנא׳ (אסתר ג׳ ז׳) בחדש הראשון הוא חדש ניסן וכאשר יצא הגורל באדר שמח מאד ובקש להשמיד לישראל ברכילות ולשון הרע כמו שאמרו חכמים ז״ל (פ) ליכא מאן דידע לאשתעויי לישנא בישא כהמן: ג׳ ח׳. ויאמר המן למלך אחשורוש (פא) אם היה רצונך נאביד היהודים מן העולם אמר לו מתירא אני מאלהיהם שלא יעשה לי כמו שעשה לפרעה ולסיסרא אמר לו המן ישראל שבאותן דורות היו צדיקים והיה אלהיהם עמם אבל אלו הם רשעים וחטאים וכבר נחרב בית המקדש שלהם. ישנו עם אחד (פב) ישנו מן המצות ערומים הם מן המצות. אמר לו אחשורוש (פג) שמא יש ביניהם צדיקים אמר לו המן עם אחד כלם אומה אחת אין ביניהם צדיק (פד) ושמא תאמר תפסיד בהם ת״ל מפוזר ומפורד כפרדה זו שלא תלד כך אין בהם תועלת. (פה) ועוד שמוציאים ממונם בהבלים בשבתות ובימים טובים ועל כן הם עניים ואין מועיל בממונם. (פו) ודתיהם שונות מכל עם דלא אכלין בהדן ולא שתי בהדן ולא מינסבי לן מינייהו. (פז) ואת דתי המלך אינם עושים שאם תפול זבוב בכוס אחד מהם שותהו ואם אדוני המלך יגע בכוס יינם חובטו בקרקע על כן אין טוב שתניחם: ג׳ ט׳. ואם על המלך טוב וכו׳ (ג׳ י״א) ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך (פח) משל למה הדבר דומה לאיש שדר בעיר אחת והיה לו בשדהו פחת גדול ואחר שדר בעיר אחרת והיה לו בשדהו תל גדול מעפר אמר בעל התל מי יתן שלא היה זה התל בשדי ובעל הפחת אומר מי יתן וימכור לי פלוני התל שבשדהו לימים נתחברו שניהם אמר בעל הפחת לבעל התל מכור לי התל שבשדך אמר לו בעל התל הלואי שתקחנו בחנם. כך היה אחשורוש

(עט) בדפוס האחזים: (פ) מגילה י״ג ע״ב: (פא) אסתר רבתי אבא גוריון הם על המלך. פסיקתא חדתא לפורים ביהמ״ד ח״ו לד 54: (פב) מגילה י״ג ע״ב ישנו מן המלות וכ״ה באבא גוריון: (פג) בגמרא שם ובאבא גוריון אית בהו רבנן: (פד) מגילה שם אבא גוריון שם ע״ש ובתרגום שני ע״ש: (פה) מגילה שם דמפקי ליה לכולא שתא בשה״י פה״י ע״ש ועיין בתרגום שני: (פו) שם ועיין בתרגום אסתר ובתרגום שני: (פז) מגילה שם על הפסוק ולמלך אינו שוה להניחם: (פח) מגילה שם:

(עח) וכשרצה המן להשמידם הסתכל בחדשי השנה אי זה חדש אינו טוב לישראל וכן הסתכל בימי השבוע ובכוכבים הסתכל בימי השבוע וראה ביום הראשון כי בו נבראו שמים וארץ וכתיב (ירמיה ל״ג כ״ה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי וראה ביום שני ומצא בו ויבדל בין המים וכוליה כך ישראל נבדלים מן האומות שנאמר (ויקרא כ׳ כ״ו) ואבדיל אתכם מן העמים וראה ביום שלישי ומצא שברא בו הקב״ה כל עצי פירות ודשאים וישראל נותנין מהם בכורים מן התרומה מפרישין חלה ומעשרות. וראה ביום הרביעי ומצא שבו נבראו שמש וירח שמונין ישראל בהן ראשי חדשים ומועדים ושמטות ויבלות. וראה ביום חמישי ומצא שבו נבראו העופות שיקריבו ישראל מהם שתי תורים ושני בני יונה. וראה היום ששי ומצא שבו נברא אדם ובהמות שמקריבין ישראל מהם קרבן. וראה ביום שביעי ומצא שהוא שבת יום מנוחה וקדושה ואכילה ושתיה לישראל ולא מצא בימים יום שיתגרה עם ישראל לפי שהם מלאים מצות והסתכל בחדשים ומצא בניסן חג המצות ובאייר פסח שני ובסיון מתן תורה ובתמוז מצא יהושע וכלב שהליצו טובה על ישראל ולולי זכותם נאבדו בעצת מרגלים. באב ראה שמתענין בו ישראל. באלול בו ראש השנה. בתשרי בו המועדים וצום כפור. במרחשון התחילו ישראל לעשות המשכן. בכסליו וטבת עלו ישראל מבבל לירושלם ברשיון כורש מלך פרס לבנות בית שני. בשבט היו כורתים עצים לבית י״י לקרבנות ולעולות באדר לא מצא בו שום תועלת, כי בו נפטר משה רבינו ע״ה ולא ידע הרשע כי בו נולד משה ועוד נסתכל המן במזלות וראה מזל טלה לניסן וישראל מקריבין קרבנות מהטלאים שהם כבשים. וראה מזל שור לאייר שהיו מקריבין עולות פרים וראה מזל תאומים לסיון שהוא נמשל לפרץ וזרח הצדיקים שהיו תאומים ויצא מלכות בית דוד מאחד מהם שהוא פרץ. ראה מזל בתולה בתמוז וראה חסד האמהות וצדקתם של שרה רבקה רחל ולאה. וראה אריה באב וזכר צדקת דניאל שהצילו השם מגובה די אריותא וראה מזל מאזנים וזכר צדקת איוב שאמר על נפשו (איוב ל״א ו׳) ישקלני במאזני צדק. וראה מזל עקרב במרחשון וראה חסד יחזקאל הנביא שנאמר (יחזקאל ב׳ ו׳) ואל עקרבים אתה יושב. וראה מזל קשה בטבת וראה חסד יוסף שנאמר בו (בראשית מ״ט כ״ד) ותשב באיתן קשתו. וראה מזל דלי בשבט וראה חסדו של משה רבינו ע״ה שנאמר בו (שמות ב׳ י״ט) וגם דלה דלה לנו וראה מזל דגים ולא מצא בו

(עח) בשינויים אסתר רבתי אבא גוריון מיום ליום תרגום שני בחודש ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ״ד. ועיין בסוף פרק דר׳ אליעזר בן הורקנוס ובהערותי שם :

המלך (סח) לראות שמא נטמאה אסתר ונערותיה במאכל המלך. (סט) וישמע לבגתן ותרש שהיו אומרים זה לזה בלשון טרסיים דומים מיום שבאת זאת לכאן לא ראינו שינה בעינינו בוא ונטיל לו סם המות בספל של מים וימות. והם אינם יודעים שמרדכי היה מיושבי לשכת הגזית שהיה יודע שבעים לשון. והגיד הדבר מרדכי לאסתר: ב׳ כ״ב. ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי (ע) מכאן אמרו חכמים ז״ל שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם: ב׳ כ״ג ויבוקש הדבר. ויהי בלילה ההוא (עא) כיון שעמד המלך משנתו אמר לסריסיו תנו לי מעט מים והביאו לו קיתון וסם המות בתוכו. אמר להם שפכו המים ושפכום ומצאו סם המות בתוכם וצוה המלך לתלותם (עב) וכל דבר שהיו עושים לפני המלך היו כותבים בספר הזכרון כשרוצה המלך לחפש מה שעבר עליו וכתבו זה הדבר.

פרשה ג׳ א׳. אחר הדברים האלה. (עג) ברוך המקדים רפואה למכה וכשצוה המלך לכרוע להמן (עד) עשה המן צלם מרוקם על בגדיו כנגד לבו. וכל שמשתחוה לו משתחוה לע״ז ועל כן מרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. וכשהגידו להמן כעס וחשב לעקור הכל (עה) וזכר האיבה של תמחה את זכר עמלק ושהרג שמואל את אגג: ג׳ ו׳. ויבקש המן להשמיד את כל היהודים. (עו) אמר ר׳ ברכיה ארורים הם הרשעים שהם מעמקים עצות רעות על ישראל וכל אחד אומר עצתי טובה ועשו הרשע אמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו ולא היה יודע שאביו פרה ורבה אבל אני איני עושה כן אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (בראשית כ״ז מ״א). פרעה הרשע אמר שוטה היה עשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה אבל אני איני עושה כן כד אינון רקיקין תחות כורסי אמהון אנא מחנק להון הדא הוא דכתיב (שמות א׳ כ״ב) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. (עז) המן הרשע אמר שוטה היה פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה. ולא היה יודע שהבנות פרות ורבות אבל אני איני עושה כן אלא להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים.

ע״ב תרגום אסתר ותרגום שני בימים ההם ילקוט שמעוני רמז תתרנ״ג ועיין פדר״א פרק כ׳ וביוסיפון פרק ד׳: (סח) פדר״א שם והיה יושב בשער המלך לראות שלא תטמא אסתר ונערותיה בכל מאכל טמא״: (סט) עיין שערה ס״ז ושם נסמן: (ע) פדר״א שם ושם נסמן במראה מקום: (עא) פדר״א שם ועיין בילקוט שמעוני אסתר ויודע הדבר ע״ש: (עב) פדר״א שם: (עג) מגילה י״ג ע״ב אמר שברא הקב״ה והקדים רפואה למכה: (עד) פדר״א פרק כ׳ אסתר רבתי תרגום אסתר וכל עבדי ע״ש: (עה) פדר״א שם ע״ש: (עו) מדרש אסתר רבתי ויקראו סופרי המלך ילקוט שמעוני רמז תתרנ״ט ד״ה ויכתב בשם אמר ר׳ לוי: (עז) עיין מדרש ויושע האדסם ה׳ ימלוך:

ולא נטמא פיו בכל מאכל טמא ולפיכך נקרא יהודי. ושמו מרדכי לפי שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקב״ה כמר דרור ומתרגמינן מורא דכיא (נד) בן יאיר (נה) שהיה מאיר פניהם של ישראל בהלכה. בן שמעי בן ששמע האל תפלתו בן קיש בן שהקיש על דלתי רחמים ופתחו לו איש ימיני שהיה משבט בנימין (נו) מאב (נז) בוא וראה חכמתו של מרדכי שהיה יודע שבעים לשונות. ד״א (נח) שהיתה אמו מיהודה ואביו מבנימין והיו המשפחות מתגרות זו בזו ואומרות ראו מה עשה לנו שבט יהודה שאלמלא הרג דוד את שמעי בן גרא לא היה יוצא ממנו מרדכי ויתקנא בו המן. ותתרעם (נט) מבנימין ומה שלם לנו בנימין שאלמלא הרג שאול לאגג לא היה יוצא ממנו המן. ד״א (ס) איש יהודי מפני שכפר בע״ז שכל הכופר בע״ז נקרא יהודי דכתיב (דברי הימים א׳ ד׳ י״ח) ואשתו היהודיה והלא בת פרעה היתה אלא על שכפרה בע״ז של אביה קראה הכתוב יהודיה: ב׳ ז׳. הדסה (סא) למה נקראת הדסה על שם הצדיקים (סב) שנאמר (זכריה א׳ ח׳) והוא עומד בין הדסים ולמה נקראת אסתר שהיתה מסתרת את דבריה הדא הוא דכתיב (אסתר ב׳ כ׳) אין אסתר מגדת וכו׳. ובמות אביה ואמה וגו׳ (סג) כשהרתה אמה ממנה מת אביה וכשילדה אמה מתה ולכך נאמר לקחה מרדכי לו לבת (סד) אל תקרי לבת אלא לבית: ב׳ י״ז. וימליכה תחת ושתי. (סה) לפי שצוה לצור צורת ושתי בכותל ונמצאת יפה ממנה וכשבא עליה אחשורוש שאלה מאיזה אומה את ולא הגידה: ב׳ כ״א. קצף בגתן ותרש. (סו) מצינו מלך שקצף על עבדיו ומצינו עבדים שקצפו על אדוניהם. מצינו מלך שקצף על עבדיו כמו פרעה בגלל יוסף הצדיק שיעשה לו נס. ומצינו עבדים שקצפו על אדוניהם כמו בגתן ותרש בגלל מרדכי שיעשה לו נס. אמרו (סז) בגתן ותרש כשהיה מרדכי יושב בשער

ודנה בר בר חנה משמיה דריב״ל אביו מבנימין ואמו מיהודה: (נד) עיין הערה כ״ב ובתרגום אסתר ותרגום שני איש יהודי וחולין דף קל״ט ע״ב: (נה) מגילה שם פדר״א שם מדרש אבא על מגילת אסתר בגיאת״ד ס״א לד 33 ע״א: (נו) עיין הערה כ״ג: (נז) שקלים פרק ה׳ מנחות ס״ד ע״ב פדר״א פרק נ׳ תרגום אסתר ויודע הדבר למרדכי: (נח) מגילה שם רבנן אמרי משפחות מתגרות בו עם זו וכו׳ רבא אמר כנסת ישראל היא דקאמרה לבסוף ניסא ולבסוף ניסא ראו מה עשה לי יהודה וכו׳ והמדרש שלפנינו אמר בשיטת רבא: (נט) צ״ל ותתרעם משבט בנימין: (ס) מגילה שם ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ״ג: (סא) מגילה שם והרכיב דברי ר״מ ור׳ יהודה ע״ש. ועיין בתרגום אסתר ובתרגום שני: (סב) עיין סנהדרין דף ל״ג ע״א. בשמות רבה פ״ה ע״ב והרב ר׳ נסים בר יעקב ז״ל כתב ונקראת אסתר לפי שהסתירה עניניה שנא׳ אין אסתר מגדת וגו׳ והא׳ נוספת כאלף אבגתי ע״כ: (סג) מגילה שם ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ״ג תרגום אסתר ותרגום שני ע״ש: (סד) מגילה שם: (סה) עיין הערה מ״ז ושם נסמן: (סו) מגילה י״ג ע״ב ובראשית רבה פ׳ פ״ח אסתר רבתי ביאים סמם: (סז) מגילה י״ג

שההדיוט קופץ בראש דן עליה הריגה והרגוה מיד (מו) ומפני שהיתה כלילת יופי צוה לצור צורתה בכותל כדי שלא תמלוך אשה במקומה אלא יפה כמותה: א' כ"ב. וישלח ספרים (מז) להיות כל איש שורר בביתו. (מח) אמרו העמים השומעים הכתבים בודאי המלך אחשורוש שוטה הוא כי לא צוה עלינו דבר חדש ולא הודיענו אלא מה שהוא מנהגנו מימי קדם ומנהג כל הארץ והוא דברי חז"ל (מט) פשיטא קרחא בביתיה פרדשכא להוי. ואמרו חכמים ז"ל (נ) לולי אגרות ראשונות לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופלים לפי (נא) שכשלח להם כתבים להרוג את ישראל פחדו ולא מלאם לבם להרגם מפני הכתבים הראשונים כשנהרגה ושתי וצוה להיות כל איש שורר בביתו. וכן יעשו היהודים יקהלו ויעמדו על נפשם וילחמו. ושמא תאמר יצאו מן הכלל וישתמדו לע"ז כבר צוה להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו.

פרשה ב' ה'. איש יהודי היה בשושן (נב) וכי לא היה יהודי אחר בשושן? אלא שהיה מזרע יהודה מאם (נג) והיה עוסק בתורה כל ימיו

שם אסתר רבתי ויאמר ממוכן: (מו) אסתר רבתי אבא גוריון ותרגום אסתר וימליכיה ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ"ג לקח טוב שם. ולקמן ב' י"ז ע"ש ועיין מנות הלוי פ"ה ע"ב וע"ט ע"א: (מז) ל"ל וגו': (מח) מגילה י"ב ע"ב ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ"א: (מט) פי' זה כונת חז"ל בלשונם פשיטא וכו' במגילה שם: (נ) מגילה שם ועיין ברש"י שם ילקוט שמעוני שם. ויש להעיר כי בגמרא שני מאמרים אלה המה אך מאמר אחד וז"ל „להיות כל איש שורר בביתו אמר רבא אלמלא אגרות ראשונות לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט אמרי מאי האי (פירש"י אמרו האומות מה זה שולח לנו שיהא אדם שורר בביתו וכו') דשדר לן להיות כל אדם שורר בביתו פשיטא דאפילו קרחא בביתיה פרדשכא להוי". ולפי המדרש הזה חלוקים המאמרים האלה עד מאוד כי אוחז בשיטת תרגום אסתר במקנתו „ושלח פיטקין כתיבן וחתימן בעזקתיה לכל פילכי מלכא וכו'" וא"כ המה כדתי פרס ומדי שאין להשיבם להמאמר הראשון העיקר שחוק גדול באזני שומעיהם ושבושו לשוטה. אמנה המאמר השני ישוב לשיטת האומר שמלך חכם היה וכונתו היה שכל איש במקומו יוכל ללחום בעד אשתו וכל איש יוכל לחיות כפי אמונתו וידבר בלשון עמו אשר מתעיו יצא ולכן כאשר הגיעו מכתבי המן לא מהרו לקיימם כי יראו פן יאחזו ישראל בדתו הראשונה וילחמו בעד חפשם גם לא ישתמדו בתמכם על דתו שנתנה להם הרשיון לדבר ולנהג ע"פ לשונם ואמונתם כדמפרש ואזיל בהוספה שלו על דברי הגמ': (נא) הוספה משלו היא ועיין הערה נ': (נב) פדר"א פרק נ' ר' שמעיה אומר וכי לא היה יהודי בשושן הבירה אלא מרדכי בלבד והא כתיב והיהודים אשר בשושן אלא לפי שהיה יהודי צדיק ובן אבות ומזרע המלוכה והיה עוסק בתורה כל ימיו ובפיו לא היה נכנס דבר מאכל טמא לפיכך נקרא איש יהודי ושמו מרדכי לפי שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקב"ה כמר דכי רב בן יאיר שהיה מאיר פנים בהלכה בן שמעי שילא לקלל את דוד בן קיש שהקיש על דלתי רחמים ונפתחו לו ילקוט שמעוני אחשורוש רמז תתרנ"ב. ועיין מגילה דף י"ב ע"ב: (נג) מגילה שם

שאמרה ושתי לסריסים לכו ואמרו למלך שאבא (לו) היה שותה יין לנגד אלף אנשים שנאמר (דניאל ה' א') ולקבל (לז) אלפא חמרא שתי והוא בטעם יין שהוסיף נשתבר בו לפי (לח) שהיתה ושתי בת בלשצר וצוה המלך וקראו (לט) לחכמי ישראל ואמר להם דעו דין זה שנאמר (אסתר א' י"ג) ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים אלו ישראל שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים מיד נתיעצו חכמי ישראל ואמרו אם נאמר עליה שיהרגנה למחר כשיצא היין מראשו יכבד עליו מותה ויצוה להרגנו. ואם נאמר שאינה חייבת מיתה יאמר שאנו מזלזלין במלכות ויבאו לפניו ויאמרו לו אדוננו המלך מיום שגלינו מארצנו נטלה עצה וחכמה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות אבל שלח בשביל זקני מואב (מ) שהם שלוים ושקטים בארצם כיין השקוט על שמריו לפי שלא גלו ממקומם והם ידעו עליה מה שהיא חייבת שכן אמר הכתוב (ירמיה מ"ח י"א) שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר. וצוה המלך ויבואו לפני כרשנא שתר אדמתא תרשיש שהם חכמי מואב (מא) ואמר להם בדת מה לעשות במלכה ושתי ולא ענו אותו הששה שהיו גדולים אבל המן (מב) שהיה קטן שבהם והוא ממוכן ולמה (מג) נקרא שמו ממוכן (מד) שהיה מוכן לפורעניות (מה) מכאן

פרק ט"ו וילקוט שמעוני רמז תתרמ"ט: (לו) כך הוא בתרגום שני "אילו ואמרו ליה למרנן שפיר דמוך איכן שתיתון כחדא אנא כיון ושתי עלמא גם מלכיא דיוצי בבל מן שריותא בלשאצר הוא לקבל אלפא חמרא שתי ולא אשתי יתיה סתרא למיעד עילין דלא כשרן כתוב'. ובגמ' אחשורוש דהוא (מדרש" אומר כשדים, לקח טוב כת"ו "בר אחשורוש דהוא פי' שומר אורות כשוקים" פי' כך כתב את אחשורוש) הוא לקבל וכו' כפי דעת הגמרא שמלך מעצמו עיין לעיל שמות י'. וכ"ה באסת"ר רבתי פרשה ואמרה לו קשוט איסטבלאסי של בית אבא היית וכו' ואבא דאבא גורין שלבה לו אי אתה יכול לבך עיין דע שאני בתו של בלשאצר בנו של נבוכדנצר שהיה מקלס במלכים והגיס עמים ואתה לפנו ולא היה אותו השוטה קודם איסטבלאות של בית אבא וכו' דכתיב הוא לקבל אלפא חמר' שתי ולא היה ואת היה בשמך ועי' ילקוט שמעוני שם ועוד שלחה לו וכו': (לז) בדפוס שמעין אחר לשון התרגום שני וכו', "לקבל": (לח) עי' בפרק ל"ז לעיל אמר "אחרי" שאמרה לפי דברי המדרש הזה: (לט) מגלה י"ב ע"ב. ילקוט שמעוני אסתר רמז תתמ"ו. אסתר רבתי והאבא גורין ותרגום אסתר ותרגום שני ויאמר כתוב לסנהדרין ע"ש: (מ) גמ' שם זיל לגבי עמון ומואב ועיין בתוס' שם ד"ה זיל שאלו ר"ש הירושלמי אך מואב לבד ע"ש והמדרש כאן מסייעא ליה: (מא) פי' ששמע לגוים והלך לזקני מואב שהוא ההוא כשנא וכו' ועיין בגמרא ובאסתר רבתי והאבא גורין ובתרגום בכל שם ופי' שרי פרס ומדי שהיו אך שרים לפרס ומדי והמה ממואב: (מב) מגלה שם תרגום אסתר ויאמר ממוכן ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרמ"ח: (מג) מגלה שם וילקוט שם: (מד) בדפוס ישן "שממוכן" נמצא כך "שמו ממוכן" כאשר בגמרא בשם: (מה) מגלה

הימים האלה (ל) בא המן הרשע וסיפר לשון הרע על ישראל אמר למלך אומה זו משונה במעשיהם אם רצונך תאבדם אמר לו ומה נעשה כי אלהיהם גדול הוא ויש לנו ללמוד מפרעה (לא) אמרו לו המן אלהיהם שונא זמה עשה להם משתה ונזור עליהם שיבואו למשתה ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם שנאמר (אסתר א' ח') לעשות כרצון איש ואיש ומיד אלהיהם כועס עליהם כיון ששמע זה מרדכי אמר להם אל תלכו לבית המשתה כדי שלא יהא לשטן פתחון פה עליכם ולא הקשיבו לו: א' י'. ביום השביעי (לב) יום שבת היה ועד יום שביעי לא היה טוב לבו? אלא (לג) למפלתה של ושתי הרשעה שהיתה גוזרת על בנות ישראל שתבואנ' ערומות ועושות בהן מלאכה בשבת לכך נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת. ויש אומ־ים (לד) שמפני שבא גבריאל ועשה לה זנב לפיכך לא באה אל המלך: א' י"ב. ויקצוף המלך מאד (לה) לפי

(ל) אסתר רבתי שם על המלך ולקמן על הפסוק הנ"ל. ועיין מדרש אחר על מגילת אסתר בביהמ"ד ח"א צד 22. ולמדו את זה ממסכת מגילה דף י"ב ע"א „מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע" והשכילו להוכיח את התקלה הגדולה מהסעודה הזאת כי נעשה אך להחטיא את ישראל והענין הזה שאול היא ממעשה בלעם עיין סנהדרין ק"ו ע"ב ע"ש: (לא) שהשגיחו הקב"ה על השעבוד בישראל והשליך זכוריהם לים: (לב) מגילה י"ב ע"א פרקי ר"א פרק מ"ט אסתר רבתי ובתרגום אסתר ובתרגום שני ביום השביעי ע"ש. ילקוט שמעוני רמז תתרמ"ט: (לג) הלשון מגומגם ולפענ"ד להגיה כפי הגמרא שם „ביום השביעי [כטוב וגו'] ועד יום שביעי לא היה טוב לבו? אלא יום שבת היה ולמפלתה של ושתי וכו'": (לד) כנראה כדלג בזה ח"ל הגמ' שם „אמר ר' יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת במתניתא תנא בא גבריאל ועשה לה זנב" והא דמתניתא תנא שם הוא ויש אומרים דהכא. מנות הלוי דף מ"ב ע"א" וטוב מלאת: במדרש רבתי דאחשורוש כתיבת יד ח"ל ומתאן מרדכי פריליתא היה דאמר מר שניהם לדבר עבירה נתכוונו אמאי לא אתאי א"ר יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת כד"א מאכה לנגע נפשי. במתניתא תנא מלמד שבא גבריאל ועשה לה זנב כההיא דתנינן תמן ממאנין את הרחלות שלא יעלו עליהן זכרים ע"כ. ואולי יש לפרש המדרש הזה באופן כזה ואף כי דחוק הוא נראה כי לא נצטרך להגיה מאומה בכל המאמר הזה. „ביום השביעי [כטוב וכו'] יום שבת היה (ופריך) ועד יום שביעי לא היה טוב לבו (ומה היום מיומים? ומשני) אלא (פי' לא מסיבת עצמו אך סיבה וגזרה מן השמים) למפלתה של ושתי וכו' (ולא רצתה לבוא ערומה ולפ"ז הטעם הפשוט שמיאנה היתה ג"כ סיבה מן השמים שאף לו אנה היתה מיאנה הטעם לבוא למען שישלם לה מדה כנגד מדה) שתפשט ערומה בשבת וי"א (לא שמיאנה לבוא ולא שמיאנה היתה סיבה מן השמים להפוך את לבה אך) בא גבריאל ועשה לה זנב (והיה בזיון לה לבוא לפניו ולכן מיאנה לבוא)": (לה) מגילה שם תרגום שני ומתאן ילקוט שמעוני ולקח טוב כת"י שם ועיין מדרש אסתר רבתי ואבא גוריון ואופן אחר עיין פדל"א

ושמתי כסאי בעילם ולא היה יכול לישב עליו וכשראה כך שלח לאסכנדריא (כה) שלו והביאו לו חרשים ועשו לו כסא כפי שכלו אבל לא כמו כסא שלמה מפני שנעשה ברוח הקדש שנאמר (דברי הימים א' כ"ט כ"ג) וישב שלמה על כסא יי' וכו': א' ג'. בשנת שלש למלכו חלקו הכמים ז"ל בזה הפסוק (כו) יש מי שאומר שחכם היה שעשה משתה בראשונה לכל אנשי המדינות הרחוקות מפני שאנשי עירו לא יוכלו למרוד בו מפני שהיה מצוי עמהם תמיד והם ברשותו (כז) לכן הקדים אנשי המדינות הרחוקות ויש מי שאומר מלך טפש היה לפי שהיה צריך לכבד אנשי עירו בתחלה ובהם יוכל לכוף אנשי המדינות האחרות (כח) ולא עשה כהוגן. חיל פרס ומדי (כט) שני משפחות היו והיה ברית ביניהם מקדם שאם יהיה מלך ממשפחת פרס שיהיו השרים ממשפחת מדי כדי שתהא יד כולם עליונה במלכות: א' ד'. ובמלאת

בן שחר וכו' לשמי' עלה אותו רשע בן רשע מזרע נמרוד הרשע אלא כיון שרצה לישב על כסא שלמה שנתן לו מן השמים נפל מן הכסא לכך נאמר איך נפלת משמים הילל בן שחר וכשדריוש המדי מלך והחריב את בבל אף הוא נטל את הכסא והוליכו לעילם אשר במדי לקיים מה שנאמר ושמתי כסאי בעילם ואעפ"כ לא ישב אדם שם לעולם וכשמלך אחשורוש שלח והביא לו חכמים לעשות כדמותו של כסא ולא יכלו אלא עשה לעצמו כסא אחר וישב עליו שנאמר בימים ההם כשבת המלך אחשורוש וגומר". ושם בסופו. "ואחשורוש ראה אותו כסא ונתאוה לו לישב עליו יותר מנבוכדנצר ומדריוש ומפרעה ולא יכול לישב והביא אומנין מצור ומאליכסנדריא לעשות אחד כדמותו ולא יכלו אלא עשו לו כסא אחר נאה וישב עליו בשנת שלש למלכו ושלש שנים עסקו בו לקיים מה שנאמר בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה ובשנת שלש ישב על אותו כסא שעשו לו האומנין מצור ומאלכסנדריא" עכ"ל. ועיין במעשה דניאל בביהמ"ד ח"ה צד 119 :

(כה) פי' לאלכסנדריא, יסוד הכינוי הזה ידוע הוא מלשון יונית ובערבית נשמט הל' במלות זרות מפני ששבו האלף והלמד במקום ה"א הידיעה "אל" בערבית ובנפול אותיות הידיעה אל נשאר סכנדריא. אך מפ"ז אין לדון שהמדרש הזה נכתב בארץ ערב כי אולי גם בו היה כתוב אלכסנדריא אך מדפיסיו בקושטנטינא שינו כפי הרגיל בלשונם. אך באמרו לאסכנדריא שלו משמע עיר הבירה שלו עיר חרושת המעשה (קונסטשטאדט) שלו כאלכסנדריא השנונה בפי חכז"ל לעיר חרושת המעשה כיומא ל"ח ע"א ע"ש והיא אלכסנדריא של מצרים ואולי יש להחליט מאחזו אלכסנדריא לנלס לעיר חרושת המעשה כי המדרש הזה נכתב במצרים או בארץ ערב : (כו) מגילה י"ב ע"א ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרמ"ח : (כז) בלשון הגמ' "דבני מאתיה מיכף כייף ליה כל אימת דבעי להו מקריב להו" : (כח) בלשון הגמ' "דאי מרדו הנך קיימי הני והוו בהדיה" : (כט) מגילה שם ילקוט שמעוני שם. בלשון הגמרא "חיל פרס ומדי הפרתמים וכתיב למלכי מדי ופרס אמר רב חסדא אתנויי אתנו בהדי הדדי אי מנייכו מלכי מינן אפרכי ואי מינן מלכי מינייכו אפרכי" :

תנבל כסא כבודך ולא היה יכול לישב עליו (יט) והאיך נמצא זה הכסא במדי לאחר מיתת שלמה עלה שישק מלך מצרים ונטלו בכתובתה (כ) והביאו למצרים ואח"כ (כא) בא סנחריב ונטלו והביאו לארץ ישראל כשבא להלחם בירושלם וכשיצא מלאך יי' והכה במחנה אשור יצאו ישראל ובזזו מחנהו וכל כסף וזהב שלו ומצאו הכסא והשיבוהו למקומו וישב עליו חזקיה ונטל הכבוד שהיה ביד שלמה ונתנשא מלכותו למעלה ככתוב (דברי הימים ב' ל"ב ל') ויצלח חזקיהו בכל מעשהו (כב) ובשלמה כתיב (מלכים א' י' כ"ה) והמה מביאי' איש מנחתו ובחזקיה כתיב (מלכים ב' כ' י"ב, ישעיה ל"ט א') בעת ההיא שלח מרודך (כג) בלאדן וכו' וישבו (כד) על אותו כסא חזקיהו ומנשה ואמון ויאשיהו ולפניהם ישבו עליו שלמה ורחבעם ובימי יאשיהו עלה פרעה מלך מצרים ונלחם עם יאשיהו ונטל הכסא והביאו למצרים ובקש לישב עליו ולא היה יודע מנהגו והכהו הארי על יריכו והיה צולע לכך נקרא פרעה נכה וכשנלחם (כה) נבוכדנאצר עם פרעה מלך מצרים ולקח ארצו נטל הכסא והוליכו לעילם המדינה והיינו דכתיב (ירמיה מ"ט ל"ח)

השם כשבת תרגום אסתר. ותרגום שני שם ילקוט שמעוני רמז תתרמ"ו בשם מדרש ובסופו מסיים באבא גוריון ובתרגום מוסיף מעט. דמות כסא של שלמה המלך בכלבו סימן קי"ט ובביהמ"ד חלק ב' צד 83 — 85. ועיקר מקורו של המדרש לפנינו הוא האבא גוריון אך דלג על הציור מהכסא: (יט) מדרש אבא גוריון ואסתר רבתי ותרגום אסתר ותרגום שני וילקוט שמעוני ודמות כסא של שלמה המלך שם: (כ) אסתר רבתי ואבא גוריון ודמות כסא של שלמה המלך ועיין בתרגום אסתר ותרגום שני וילקוט שמעוני שם: (כא) מדרש אבא גוריון שם ועיין בספרים הנ"ל: (כב) בדפוס מעשיו: (כג) במלכים שם בראדך בלאדן ובישעיה שם מראדך בלאדן ויען לא ידעתי לאיזה מהם כיון לא הגהתי בפנים. באבא גוריון שלח מרודך וכו' וא"כ כונתו לפסוק דישעיה: (כד) ליתא בספרים הנ"ל. ובדמות כסא של שלמה המלך „ובזרוע הקודש עשה עשה אותו כסא כנגד ו' מלכי יהודה שעמדו עליו (כנראה צ"ל שישבו עליו) ואלו הן שלמה רחבעם חזקיה מנשה אמון ויאשיהו ובימי יאשיהו עלה פרעה מלך מצרים ונלחם ביאשיהו ונטל הכסא מירושלם והביאו למצרים ובקש לישב עליו ולא ידע מנהגו של כסא ואיך יושבין עליו והכהו על ירכו והיה צולע ולפי' נקרא שמו פרעה נכה ומתרגמינן פרעה חגירא" ואולי יסודו מאבא גוריון וחסר באבא גוריון הנדפס: (כה) עיין באסתר רבתי ובתרגום שני. והמאמר הזה יסודו בתרגום אסתר שם ובדמות כסא של שלמה המלך ובאסתר גמגום או חסרון יש במדרש שלפנינו אעתיק את לשון דמות כסא וכו' המתאים עמו בלשונו וז"ל „וכשעלה נבוכדנצר למצרים מצא שם הכסא ונטלו והוליכו מבבל (צ"ל לבבל) ובקש לעלות בו ולישב ולדון את צדקיה בצלה. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם נתקיים בנו ואויבינו פלילים ונבוכדנצר לא היה יודע מנהגו של כסא עלה לישב בו והכה אותו הארי שעל השמאל ונפל ממנו והיה מצטער ממנו עד יום מותו ועליו אמר הכתוב איך נפלת משמים הילל

בחכמה (ט) כך אחר מלכותו. דבר אחר (י) הוא אחשורוש להודיע שאין אחשורוש (יא) זה הנזכר בדניאל (דניאל ט' א') בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש לפי שאחשורוש (יב) של זמן המן לא היה בן מלך. המולך שמלך מעצמו (יג) כלומר שלא מלך אלא מרב עשרו. מהודו ועד כוש (יד) יש אומרים הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם ומלך על שני קצוות העולם ויש אומרים כי הודו וכוש בקצה העולם והיתה זו קרובה לזו וכמו שמלך על אלו כך מלך על כל העולם. שבע ועשרים (טו) ומאה מדינה (טז) בתחלה מלך על שבע ואחר כך על עשרים (יז) ואח"כ על מאה לכך הזכירן כאן בזה הסדר: א' ב'. כשבת המלך אחשורוש אמרו חכמים ז"ל (יח) בשעה שמלך אחשורוש בקש לישב על כסא שלמה אמרו ישראל לפני הקב"ה מקום שהיה שלמה יושב ודן דין אמת זה הרשע יושב שם עשה למען שמך הגדול ואל

(ט) בגמ' שם. כדי ללמוד תורה כך במלכותו הקטין את עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה כדי ללמוד ממנו תורה. ועיין ברכות דף ד' ע"א ואבות פרק ו' משנה ג': (י) עיין מגילה דף י"א ע"א המולך אמר רבא שמלך מעצמו וכו' לגנאי דלא הוי חזי למלכותא ויהיב ממונא יתירא וקם ופירש"י שמלך מעצמו שלא היה מזרע המלוכה ואף למאן דדרים שם לשבח דלא הוי איניש דהשיב למלכא כותיה לא מלך מפני שהיה בן מלך אך מפני חכמתו. באסתר רבתי המולך ועדיין לא מלך ועיין מגילה י"ב ע"א והלאה במדרש הזה ולכן אמר המדרש הזה שאין אחשורוש זה הנזכר בדניאל וכו' לפי שאחשורוש של זמן המן לא היה בן מלך. אך בתרגום שני „הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה" ועיין ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ"ן „והשיאה (דריוש לושתי) לאחשורוש בנו" ובתרגום רבה דירושלמי דמגלת אסתר מובא במנות הלוי דף כ' ע"ב „הוא אחשורוש בר כורש דמתלכות אשיא (אולי צ"ל פרסאה) בר דריוש מדאה". ובלקח טוב אסתר כתיב „וזה היה בימי אחשורוש הפרסי בן כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי הוא אחשורוש הראשון שהגביר מלכות כשדים וכו'" ועיין בסדר עולם פרק כ"ט ואגדות חלוקות הן: (יא) בדפוס שאחשורוש: (יב) בדפוס שאחשורוש: (יג) עיין הערה י': (יד) מגילה שם ובתרגום שני ע"ש ואסתר רבתי אחז בלשון שני. ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרמ"ט. מנות הלוי דף כ"ד ע"א וכן מצאתי במדרש לקח טוב לר' טוביהו בר אליעזר ז"ל מהודו ועד כוש רב ושמואל וכו' והיאך אתה מקיים דברי שניהם אלא כך פירוש הדבר כיסד היו עומדים אלא כאדם שיוצא מהודו והולך למזרח אל טוש והולך ומוסב לדרום על שמוזר להודו אצל כוש מגיד שכל העולם היה תחת ממשלתו ע"כ והא לך

צורה להבין דבריהם וקרוב לזה דעת ר' משה ן' תיבון בספר פאה שהביאו בעל מנות הלוי שם והאמת כי לא נחלקו על זה אבל דעת שניהם שהם בסדר סדרי אבל במשמעות איך כלל כל העולם בהם הם חולקים חד אמר כמה שמלך מהודו ועד כוש כך מלך על כל העולם וחד אמר הודו בסוף כי דבר ידוע כי הארץ כדורית ואין סוף לכדור כי אם במקום אשר יתחיל ממנו: (טו) בדפוס עשרים: (טז) מגילה שם וילקוט שמעוני שם: (יז) בדפוס שבעים: (יח) מדרש אבא גוריון בימים

מדרש מגלת אסתר.

פרשה א׳: (א) כתיב (ישעיה נ״ה י״ג) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס תחת המן הרשע שעשה עצמו ע״ז כדכתיב (ישעיה ז׳ יט״) ובכל הנעצוצים. יעלה מרדכי שנקרא ראש לבשמים (ב) ותחת הסרפד יעלה הדס זו ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדאנצר הרשע ששרף בית המקדש (ג) יעלה הדס זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה (ד) והיה לי״י לשם זו מקרא מגלה לאות עולם לא יכרת אלו ימי הפורים: אסתר א׳ א׳ הוא אחשורוש (ה) כל מקום שנא׳ הוא פלוני אם הוא צדיק הוא מתחלתו ועד סופו ואם הוא רשע הוא מתחלתו ועד סופו וכן כתיב (שמות ו׳ כ״ח) הוא משה ואהרן צדיקים היו מתחלתן ועד סופן (בראשית ל״ו כ״ד) (ו) הוא ענה אשר מצא את הימים (ז) הוא רשע כל ימי חייו (שמואל א׳ י״ז י״ד) הוא דוד הקטן (ח) הוא צדיק כל ימיו וכשם שהיה מקטין עצמו קודם מלכותו לפני מי שגדל ממנו

(א) מגילה י׳ ע״ב ר׳ שמואל בר נחמני פתח, תרגום שני אסתר ב׳ ילקוט שמעוני ישעיה רמז שמ״ה: (ב) בגמרא שם שנ׳ ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא: (ג) שם. ותחת הסרפד זו ושתי וכו׳ שסרף בית מרפידו של אלהינו דכתיב ביה רפידתו זהב: (ד) שם. שנ׳ ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו וכתיב והוא עומד בין ההדסים, תרגום שני אסתר ב׳ ויהי אומן. מדלוגיו ולשונו נראה כי העתיקו ע״פ הילקוט שמעוני שם: (ה) מגילה דף י״א ע״א. מדרש אבא גוריון ואסתר רבתי ותרגום שני ויהי בימי אחשורוש, ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרמ״ט מנות הלוי דף כ״א ע״ב. בשם מדרש רבתי לאחשורוש והוא אסתר רבתו שבידינו: (ו) אינו במדרשים הנ״ל והוספה משלו היא: (ז) עיין מגלת תענית פרק ט׳ בבא בתרא דף קט״ו ע״ב ובראשית רבה פ׳ פ״ב ובלקח טוב בראשית ל״ו כ״ד ולפ״ז יהיה פי׳ „רשע" כמו „פסול", „ממזר". כנראה רצה אגב גררא להצדיק דברי חכז״ל שאמרו על ענה שהיה פסול מפני שענה, שנאמר בר הוא, רשע היה ואולין הקלקלה במקולקל עיין בראשית רבה שם וברש״י וידי משה שם. ומפני שלושו הוסיף הפסוק הזה שאינו במדרשים הנ״ל ועזב את המספר „ששה" שבהם שאינו מדוקדק כ״כ, עיין מנות הלוי דף כ׳ ע״ב ואינו בנוסחת הגמ׳ אך מבלי לנסות למנינא נזכר ששה רשעים אחשורוש, עשו, אחז, דתן, אבירם וארבעה צדיקים אברהם, משה, אהרן, דוד ומבלי כל ספק הוסיפו המדרשים הנ״ל המספר ששה ע״פ הגמרא שלא נסית למנינא והוסיפו ושיטו בדבריו. כן לא העתיק המדרש הזה את המקראות שהביאו אך במקום שיש בו חידוש כמו הוא משה ואהרן שפי׳ לפי דרשתם כמו המה משה ואהרן, הוא משה והוא אהרן ובדוד מפני הדרשה כשם שהיה מקטין וכו׳ או שיש לו להוסיף עליהם כמו הוא ענה וכו׳: (ח) מגילה שם ועיין בהערה ז׳:

(טז) מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל וגו' ויבן (יז) את בית ה' וגו' לפיכך (יח) אני חולק את המלכות מיד בנך שנאמר (יט) הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש וגו'. המלך הח' (כ) הוא אלכסנדרוס מקדון שמשל מסוף העולם ועד סופו שנאמר (כא) ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ וגו'. המלך הט' (כב) הוא קיסר אגוסטא דרומי שנתפשט (כג) בכל העולם כולו שנאמר (כד) ומלכות רביעיה תהוא תקיפא כפרזלא כל קבל די פרזל מהדק ומהשל כלא וכפרזלא די מרעע כל אלין תדיק ותרע. המלך העשירי (כה) מלך המשיח שהוא עתיד למשול מסוף העולם ועד סופו שנאמר (כו) וירד מים עד ים וגו' וכתוב (כז) אחר אומר (כח) ואבנא די מחת לצלמא הות לטור רב ומלאת כל ארעא ואומר (כט) וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלהיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק תדיק ותסף כל אלין מלכותא והיא תקים לעלמיא ובמל' הזה העשירי (ל) חזרת המלוכה לבעליה מי שהיה ראשון מלך הוא יהיה אחרון מלך שנאמר (לא) כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון וגו' והיה יהיה (לב) ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא וגו':

בר יצחק ועיין הערה י"ח: (טז) עזרא א' ב' דה"י ב' ל"ו כ"ג: (יז) עזרא שם: (יח) הרכבת הדרשות יש בזה מהא דמס' מגילה דף י"א ע"א ומדרש אסתר רבתי ויהי בימי רבי הונא בשם רבי אחא אמר לו הקב"ה אתה חלקת את מלכותי שאמרת הוא האלהים אשר בירושלים חייך שאני חולק מלכותך". ומזה אולי יש ללמוד להגיה ר' הונא בשם ר' אחא במקום ר' נחוניא: (יט) אסתר א' א': (כ) כ"ה בפדר"א אבל בתרגום שני שביעאה דיון: (כא) דניאל ח' ה': (כב) ליתא בפדר"א ובעשרת מלכים ושם הנוסחא המלך התשיעי זה מלך המשיח. ובתרגום שני תמינאה דרומי: (כג) נ"ל שנתפשטה מלכותו: (כד) דניאל ב' מ' וכצ"ל ומלכו רביעיא תהוה תקיפא כפרזלא כל קבל די פרזלא מהדק והשל כלא: (כה) בפדר"א ובמדרש עשרת מלכים ובתרגום שני נחשב משיח להמלך התשיעי והמלך העשירי הוא הקב"ה: (כו) תהלים ע"ב ח'. בנוסחת האברבנאל „וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ" ובזה הפרשה כתיב „וישתחוו לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו" והנה לא יהיה אך במשיח אשר אנו מקוים לביאתו בב"א. במדרש עשרת מלכים „המלך התשיעי זה משיח בן דוד שימלוך מסוף העולם ועד סופו שנ' וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ" וכ"ה בכת"י מהפדר"א ובהדפוסים ליתא הראיה מוירד וכו': (כז) כ"ה בגרסת האברבנאל. בפוגיא וכתיב: (כח) דניאל ב' ל"ה: (כט) דניאל ב' מ"ד וכצ"ל וביומיהון . . . אלה שמיא מלכו . . . תדק וכו': (ל) בפדר"א המלך העשירי מחזרת המלוכה וכו': (לא) ישעיה מ"ד ו': (לב) בישועת משיחו וכתיב והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא וגו' וכצ"ל וסוף פסוק בזכריה י"ד ט' וכ"ה בפדר"א שם. ובתרגום שני „עשרייתא דמלך מלכיא ה' לגאות דעגלא תתגלי מלכותיה על כל דיירי ארעא" אמן.

רבתי דרבינו משה הדרשן וגם בזה הסבו דברינו להזכירו אמרתי להעתיק בזה את המאמר מבראשית רבתי דר״מ הדרשן הזה ע״פ הספר פוגיא פידעאי צד 317—318 אשר הביאו ג״כ בקיצור בשם המספק בשם בראשית רבתי בפ׳ ויוסף הוא השליט האברבנאל בספרו ישועת משיחו עיון ב׳ פרק ו׳ וכאשר הוכחנו הלאה עיין בראש דברי הנ״ל, כי היחוס הבראשית רבתי הן בהיותו והן ביחוסו לר״מ הדרשן נאמן ונכון לכן את הטוב נקבל ממנו ואעתיק את המאמר הזה על פיו ופי שנים ברוחו כי רבינו משה הדרשן כבר שמש בפדר״א פרק י״א ופרק ז׳ ובתרגום שני ובאסתר רבתי כנ״ל גם נלמוד דרכו להרכיב האגדות יחד ולעבתם מרוחו וגם זה יוכיח על אמיתת היחוס אליו ואי אפשר שהפוגיא ברא מלבו ותלה בו.

מאמר עשרת מלכים.

(א) ויוסף הוא השליט תני (ב) עשרה מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו ואלו הן המלך הראשון הוא הקב״ה מי שאמר והיה העולם (ג) ר׳ אליעזר אומר העולם לא נברא אלא בדבריו של הקב״ה שנאמר (ד) בדבר ד׳ שמים נעשו ר׳ שמעון אומר (ה) נפח הקב״ה ברוח פיו ונברא העולם שנא׳ (ו) וברוח פיו כל צבאם. המלך השני נמרוד הרשע וכו׳ (ז) המלך השלישי זה יוסף וכו׳ (ח) המלך הד׳ זה שלמה מלך ישראל המלך הה׳ (ט) זה נבוכדנאצר מלך בבל המלך הו׳ זה דריוש (י) אשר המלך על מלכות כשדים המלך הז׳ זה כורש (יא) שמשל מסוף העולם ועד סופו שנ׳ (יב) כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ וגו׳ ואחשורוש בנו (יג) שלט בו בחציו למה? ר׳ נחוניא אומר (יד) אמר לו הקב״ה אני אמרתי הוא יבנה עירי וגלותי ישלח והוא אמר

(א) בראשית מ״ב ו׳: (ב) פדר״א פרק י״א מדרש עשרת מלכים תרגום שני אסתר א׳ א׳: (ג) פדר״א פרק ז׳. ובאשר מייחס הפדר״א לרבי אליעזר לכן אמר כי ר״א הוא האומר דבר זה ואף כי בפדר״א מיוחס המאמר הזה לכמה תנאים שאמרו דבר אחד ע״ש ולכן מביא בראשו „תני״ פי׳ בברייתא דרבי אליעזר והוא הפדר״א שנה; (ד) תהלים ל״ג ו׳: (ה) בפדר״א ליתא התיבות „ר׳ שמעון אומר״: (ו) תהלים שם: (ז) תיבת „וכו׳״ הוא מהפוגיא וכן כל „וכו׳״ בהעתקה. ועיין ע״ז בפדר״א שם: (ח) בתרגום שני „תליתאה דפרעה מלך מצרים״ ועיין בפירושי להפדר״א פרק י״א: (ט) כן הוא בתרגום שני אבל בפדר״א המלך החמישי זה אחאב וכן הוא במדרש עשרת מלכים: (י) בפדר״א ובמדרש עשרת מלכים זה נבוכדנצר ובתרגום שני זה אחשורוש והתרגום אזל בשיטת הגמר׳ מגילה דף י״א ע״א ע״ש. ורבינו משה הדרשן הולך בשיטת המקשן מגילה שם והא איכא דריוש והא איכא כורש ע״ש: (יא) עיין בהערה י׳: (יב) דברי הימים ב׳ ל״ו כ״ג. עזרא א׳ ב׳: (יג) עיין פדר״א שם ותרגום אסתר א׳ א׳. מדרש אסתר רבתי ויהי בימי והא דאמר „בנו״ אזל בשיטת התרגום שני אסתר א׳ א׳ ע״ש ועיין בהערותי למדרש מגלת אסתר; (יד) מגילה דף י״א ע״ב דרש ר׳ נתן

מלכותא". ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרמ"ו „ובתרגום מוסיף" עיין למעלה. וכבר שמש בו רבינו משה הדרשן בבראשית רבתי שלו כי שם מביא המאמר עשרה מלכים שמלכו מסוף העולם ועד סופו פדר"א פרק י"א וקחשיב גם אגוסטוס ומלכות רומי בכתרגום שני ועל ידו שינה נוסחאת הפדר"א והתרגום שני שמש לפ"ז בפדר"א פרק הנ"ל מלבד ששמש הרבה בפדר"א פרק מ"ט וני. וטעם השינוי הזה הוא כי בזמן הפדר"א חשבו אך אלכסנדר מוקדון למלך על כל העולם ועל אגוסטוס מלך רומי עוד לא נפרצה ההגדה להיותו מלך על כל העולם אך לא כן בימי התרגום שני. התרגום הזה כבר שמש בתרגום על הכתובים ובאגדות הש"ס והמדרשים ובאבא גוריון עיין למעלה ועיין אמרי בינה להנ"ל דף כ"ב ע"א. ע"ד נוסחאות שונות בו וכינויים שונים להתרגום הזה עיין בספר אני לדודי על תרגום שני הנ"ל אך מאוד הפליג לאחר את זמנו עד מאוד !! התוס' מגילה דף י"ב ע"ב ד"ה ממוכן יש מדרש שהיה דניאל ולפי שהיה נשוי לשרית שהיתה גדולה ממנו שלא היה יכול לכופה לדבר כלשונו יעץ לעשות כן" כותם להתרגום שני אסתר א' ויאמר ממוכן. בכת"י אנגעליקא ברומי A 1. 2. נכתב בשנת פ"ד 1324 נמצאים ג"כ התרגומים האלה ורשום על התרגום שני באותיות אשורית „תרגום של רבינו יוסף קרא" ובאותיות רש"י. „תרגום מגלת אחשורוש לרב יוסף ז"ל" ושניהם מכותב הכת"י הזה ובאותיות שבכת"י ותרגומי ה' מגילות יכנה „תרגום רב יוסף". אך תיבת „קרא" הוא משיגרא דלישנא יען בכת"י הזה נמצא פירושים מר' יוסף קרא ולכן שינה לכתוב באותיות רש"י באשר לא רצה למחוק את תיבת „קרא" למעלה. ויחוסו לרב יוסף הוא כמו בשארי תרגומי הכתובים. בתרגום הזה נרכבו כמה דעות שונות ואיננו הולך בדרך אחד עיין פ' א' ע"ד המלכים שאחז בשיטת הפרק דר"א ובשיטת הש"ס ארבע הינון דשליטו וכו'. בתרגום שני זה שמש גם כן והעתיקו בעל מדרש כסא ואפודרומין הנ"ל. ט) פ ר ק י ר ב י א ל י ע ז ר בו שמשו כל המדרשים והתרגומים הנ"ל ועליו כבר דברתי בארוכה בספרי משנת רבי אליעזר חלק ב'. הספרים האלה הנה הגם אשר שמש בהם המדרש מגלת אסתר הזה. המדרש הזה עטרתיו במראה מקום ובהערות והגהות אשר יבואו בשולי היריעה ובאשר המדרש הזה יסוב על סדר מגלת אסתר רשמתי מספר הפרשיות אצל כל פרשה ופרשה ומספר הפסוקים אצל כל פסוק ופסוק גם מראה מקום להפסוקים אחרים בתנ"ך הכנסתי בפנים בין שני חצאי לבנה כזה () למען ירוץ כל קורא בו. אמר המוציא לאור באשר כבר מצאתי מקום בהקונטרס הזה, חלק ב' בראש דברי למדרש שמחזאי ועזאל ע"ש, לדבר על הבראשית רבתי דרבינו משה הדרשן ועוד העתקתי בו את המדרש עשרת מלכים אשר אזכיר בו עוד הפעם המאמר מעשרת מלכים שבבראשית

שהוא הוא המדרש שנדפס בקושטנטינא רע״ט אשר אינו כן. בו שמשו הילקוט שמעוני שמכנהו בשם „מדרש״ סתם ובעל הלקח טוב וכנראה מהילקוט הכיל על כל מגלת אסתר ובביהמ״ד הנ״ל לא בא אך על פרשה ב׳ „איש יהודי״ עד „בערב היא באה״. ג) מדרש אסתר רבתי או הגדת מגילה הנכתב בארץ ישראל עיין לעיל ערך אבא גוריון. אסתר רבתי ותאמר אסתר „אלו הן י״ג י״ד וט״ו וכו׳״ הוא מפדר״א פרק נ׳ הנכתב בא״י עיין משנת ר״א חלק ב׳ פרק ל״א „תמן אמרין שהעביר וכו׳ „והוא בבבלי״ מגילה ט״ז ע״ב. נזכר בילקוט שמעוני בשם „מדרש״ רמב״ן על הרי״ף סנהדרין דף רע״ה ע״א ובכת״י מינכען 5a פ׳ תולדות יקרבו ימי וכו׳ ועוד הביא הרבה מן המקרא במדרש מגילת אסתר וברש״י בדפוס „ומדרש אגדה לכמה פנים יש״. הוא שמש באבא גוריון והרחיב את דבריו גם העתיק מאמרים שלמים מהפדר״א פרק מ״ט ונ׳ רבינו משה הדרשן כבר שמש בו עיין במאמר עשרת מלכים שהעתקתי למטה ובהערותי י״ג וי״ח גם רבינו טוביה בר׳ אליעזר בלקח טוב שמש בו עיין למעלה ערך אבא גוריון. ד) תפלת מרדכי ואסתר בלה״ק וארמית. ה) חלום מרדכי ואסתר והוספות למגילת אסתר שניהם נדפסו בביהמ״ד ח״ה צד 16—1. שרשי ועיקרי הדברים האלה נמצאים ג״כ בהעתקת השבעים וביאזעפוס ובהמדרשים על אסתר הנ״ל ונמצא ג״כ בספר: ו) יוסיפון פרק ד׳. הספר הזה מיוחס ליוסף בן גוריון הכהן. נזכר בפי׳ המיוחס לר׳ סעדיה וכבר שמשו בו ר״א הקליר ורבינו גרשון מאור הגולה עיין תולדות ר״א הקליר להגאון שי״ר בהוספות צד 102 הערה 7 ותולדות רבינו נתן מהג״ל צד 44 ערוך ערך שבע א׳ ספר יוסף בן גוריון רש״י במקומות שונות ובאשר הדברים עליו ארוכים ועתיקים אקצר בזה ועיין צונץ בספרו הנ״ל צד 154—146 אך אוסיף כי השם „גושיפוס ברומי״ הוא ג״כ תיבת איטלקית כי הי׳ באיטלקית בשמות יוסף יעקב וכו׳ נכתב ״Ga-״ כל אלה הספרים יש להם שייכות עם מדרש מגילת אסתר הזה אך על השימוש בהם אין להוכיח כי כבר באו כדבריהם גם בהמדרש אסתר רבתי. ז) תרגום אסתר כבר הזכירו רש״י במס׳ מגילה דף י״ג ע״ב „בתרגום של מגילה״. והערוך ערך דונמא וערך טן ו׳ ושמ״ש בבבלי מגילה ובמדרשים קדמונים ובפדר״א פרק מ״ט ונ׳ אשר ע״י אגדותיו הרבות קרוב יותר לכנותו בשם מדרש עיין אמרי בינה מהגאון רצ״ה חיות דף כ״א ע״ב. ונכתב בא״י עיין למעלה ערך אבא גוריון. ח) תרגום שני על אסתר. כה יכונה אצלינו התרגום הארוך על מגילת אסתר אשר איננו נדפס עם המקרא אך בגליון או בפני עצמו והוא שני שתרגום אחד נדפס עם המקרא. רש״י דברים ג׳ ד׳ וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין תרכונין והוא בהתרגום שני אסתר א׳ „ועליתה בגו טרכינא בבית

בילקוט שמעוני ושמש לפ״ז באבא גוריון והרחיב את דבריו. בספר התדיר כת״י דע ראססי 147 נמצא ג״כ דמות כסא של שלמה המלך והוא מעין הסיפור בתרגום שני ואולי הוא הוא הנעתק בכלבו. ג) כסא ואפדרומין של שלמה המלך הוציאו לאור לראשונה הר״הח ד״ר פערלעס ע״פ כת״י מינכען 222 עם הקדמה ארוכה מהנ״ל בשפת אשכנזית ברעסלויא 1872 ובביהמ״ד ח״ה צד 39—34 שבו נדלגה ראש המדרש הזה שנעתק מהתרגום שני כלשונו. המדרש הזה כבר שמש בשלשה האגדות האלה וזמנו מאוחר מאוד. ומלבד האגדות האלה שמש בש״ס מכות ומגילה וכו׳ „ושינון אלו בגמרא ואלו בטרפה״ צ״ל ושנינן בגמרא אלו טריפות. ושמש ג״כ במדרש במדבר רבה פ׳ י״ב. כן האמוראים הנזכרים בה לא נסדרו בסדר נכון. לראשונה ר׳ זירא, ר׳ יוסי, אביי, ר׳ יוחנן על השאלה באיזה יום היו עושין איפודרומין? כן הענין מהאיפודרומין הזה וביחוד בשם אמוראים לא נזכר בשום מקום במדרשים וע״כ אגדה מאוחרת היא שהושמה בפי האמוראים ואין אנו אחראין לה גם מתנגדת לשיטת התלמוד ע״ד איצטדין וקרקסאות עיין פערלעס טהראן אונד צירקוס צד 4 וזמנה מאוחרת מאוד כי בנויה על יסוד הקרקוסין שבקושטנטינא עיין פערלעס שם צד 9—4. מדברי הילקוט שמעוני „ובתרגום מוסיף״ נלמד כי התרגום שני כבר שמש באבא גוריון נוסף על ראיות אחרות שבידי. רובי דברי המדרש הזה נמצאו במדרש אסתר רבתי ומזה נראה כי במדרש אסתר רבתי נתרחבו דבריו ונוספו עוד דברים רבים בו וא״כ גם הוא כבר שמש באבא גוריון ובעל הילקוט וכן בעל לקח טוב כבר שמשו בשניהם. במדרש אבא גוריון שמש ג״כ בעל מעשה דניאל בביהמ״ד ח״ה צד 119. שם המדרש „אבא גוריון״ באשר מתחיל בתיבות „אבא גוריון איש צידן״ ובמדרש רבה אסתר א׳ „אבא אוריין״ ונסדר על פורים. האבא גוריון והאסתר רבתי נכתבו בא״י עיין אסתר רבתי ותבאנה נערות „רבנן דתמן אמרין שפרסה נדה״ והוא שיטת הבבלי מגילה ט״ו ע״א. „ורבנן דהכא אמרין הפילה עוברה משעה שהפילה שוב לא ילדה״ והוא שיטת האבא גוריון שם. „ותקרא אסתר להתך רבנן דתמן אמרי התך זה דניאל וכו׳״ מגילה ט״ו ע״א בשם „רב״. „ורבנן דהכא אמרין שחתך את הדברים״ שם בשם שמואל. תרגום אסתר ד׳ ה׳. ולפ״ז התרגומים והמדרשים לאסתר המתאימים יחד עד מאוד כולם נכתבו בארץ ישראל ועיין הלאה ע״ד התרגום שני וכבר שמש באגדות דמס׳ מגילה ובפדר״א פרק מ״ט ונ׳ אשר כמה מדבריו המה בפיו כלשונו כאשר תמצא במראה מקום שלי להפדר״א שם. ב) מדרש אחר על מגלת אסתר כן יכונה בהכת״י שנעתק ממנו בביהמ״ד ח״א צד 24—19 שמפני מדרש אבא גוריון שקדמו יכנהו „מדרש אחר וכו׳״ והר״הח ד״ר יעללינעק יכנהו „מדרש מגלת אסתר״ בחשבו

„מדרש אסתר". ויען המדרש הזה יקר הוא לנו בגלל מקוריו אשר שאב מהם את דבריו אמרתי להעיר בזה עליהם ועל הספרים המתאימים עמהם במעט אומר ודברים. א) מדרש אבא גוריון נדפס בביהמ״ד חדר א׳ צד 1—18 ונמצא בכת״י דע ראססי 563 י״ד דפים מכ״ג שורות בכל עמוד וכל שורה מעשרה תיבות לערך. בו נוספו לפעמים איזה מאמרים שרשום אצלם „ובמדרש אחר". ונמצא ג״כ באוקספורד מכת״י אופענהיימער. נזכר בשם „אבא גוריון" בילקוט שמעוני אסתר כמה פעמים והעתיק ממנו דברים רבים. גם ר׳ טוביה בר׳ אליעזר בלקח טוב על אסתר כת״י שמש בו הרבה ואליו כיון רש״י ז״ל מלכים א׳ י׳ י״ט „וכל צורת הכסא מפורש באגדת מגילת אסתר" שלפי עדות בעל הילקוט שמעוני אסתר רמז תתרמ״ו נמצא בו אגדה על כסא של שלמה המלך שחסרה במדרש אבא גוריון הנדפס ונמצאה באמת בכת״י דע ראססי הנ״ל כמ״ו שורות. אך הכת״י שממנו נעתק האבא גוריון בביהמ״ד שם נלקה בחסירות וביחוד בהמאמרים שכבר נעתקו בילקוט שמעוני עיין הקדמת הר״הח ד״ר יעללינעק להמדרש הזה צד XIV. גם עדותו מתוכו צד 2 „בימים ההם כשבת בשעה שמלך אחשורוש בקש לישב על כסא שלמה שכתב בו וישב שלמה על כסא ה׳ אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע במקום שישב גוף קדוש ישב רשע זה אל תנבל כבודך" והנה העיקר חסר מן הספר שהרי עליו לבאר אם ישב או, כבאסתר רבתי ובילקוט שמעוני ובמדרש מגלת אסתר, כי נפרעה מחשבתו. אך ע״כ שחסר באבא גוריון שלפנינו ומה שהעתיק הילקוט שמעוני שם מענין הכסא בשם „מדרש", כאשר נרשם בגליון, הוא מאבא גוריון וזה שסיים בעל הילקוט „באבא גוריון (פי׳ האגדה הזאת נמצאת באבא גוריון) ובתרגום (פי׳ אבל בתרגום והוא המכונה תרגום שני) מוסיף מעט. וטעות גדולה ביד הר״הח צונץ בספרו הנ״ל צד 279 הערה c כי חשב כונת בעל הילקוט כי גם באבא גוריון מוסיף ולפ״ז היה לו לומר „מוסיפים" בלשון רבים כי יסוב גם על האבא גוריון לפי דעתו? ועוד הגע עצמך מאיזה מדרש העתיק בעל הילקוט את האגדה הזאת במדרש רבה לאסתר ובתרגום (ראשון) אסתר לא נמצאה האגדה הזאת והמדרשים האחרים מכסא של שלמה המלך לא נפרצו עוד בימיו או לא נעשו עדנה וע״כ כמו שפירשתי. ובאמת נוכל לשער כזאת מעצמנו הנה בכת״י דע ראססי הנ״ל מכילה מ״ו שורות מעשרה תיבות שהם „460" תיבות ובילקוט (שמקצר תמיד בהעתקותיו) מכיל 37 שורות מ״ב תיבות שהם 444 תיבות. האגדה מכסא של שלמה המלך נמצא ג״כ עוד בב׳ נוסחאות: א) מכונה „דמות כסא של שלמה המלך" נעתק בכלבו סימן קי״ט ובביהמ״ד ח״ב צד 83—85 והוא המאמר המתחיל בדברים האלה גם

מלכותו בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן אם (צ״ל אמן) אמן סלה סלה הסופר לא יזק מנחם ריינודי (או דיינודי)״ הקובץ הזה יקר עד מאוד ולא ראיתי ממנו אך שלשה בי באוצר הספרים אשר להמלך במינכען אשר מהם העתקתי את המדרש מגילת אסתר הזה וא׳ נזכר ברשימת בישאני שהיתה באוצר הספרים לארענצאני בפלארענץ אשר ספרי הדפוס באו אח״כ לאוצר הספרים נאטיאנאלע בפלארענץ אשר שמה נמצא כעת גם הקובץ הזה. ונדפס באותיות רש״י תבנית קווארט וגליונות רחבות להדפים. ליד הר״הח ד״ר צונץ לא הגיע הקובץ הזה ולכן לא זכרו בספרו גאטטעסדיענסטליכע פארטרעגע ועיין בהקדמת הר״הח ד״ר שטיינשניידער לספר אלפא ביתא דבן סירא בערלין תר״ח הר״הח ד״ר יעללינעק בהקדמתו למדרש אחר על מגילת אסתר ביהמ״ד ח״א צד XV ישער כי המדרש אחר שלו הוא המדרש מגלת אסתר הנדפס בקושטנטינא 1519 וא״כ לא ראהו גם הוא. ובאשר יקר הוא בעצמו וכת״י ממנו לא מצאתי ברשימות לכן ראיתי להעתיקו בהקובץ הזה ולהפיצו בישראל טרם יאבד מאתנו ואיננו. המדרש הזה יסוב על מגילת אסתר עד פרשה ט׳ והוא כמו ילקוט מהגדות חכמז״ל בבבלי מס׳ מגילה, סדר״א, מדרש אבא גוריון, אסתר רבתי, תרגום ראשון ותרגום שני לאסתר אשר מעתיקם ללשונו. לשונו הוא לה״ק אך שפתותיו לא ברור מללו. ואף אמנה לא נדע מאומה על מחברו וזמנו אשער שזמנו יהיה במאה הי״ג ולא אוכל לתת אות ומופת על זה אך דרכו להעתיק ללשונו מאמרי חכז״ל ולהביאם אח״כ בלשונם כאשר מסתפק בפירושם יוכיח על זה כמו בפ׳ א׳ „וישלח ספרים להיות כל איש שורר בביתו ואמרו חכמים השומעים הכתבים בודאי המלך אחשורוש שוטה הוא כי לא צוה עלינו דבר חדש ולא הודיענו אלא מה שהוא מנהגנו מימי קדם ומנהג כל הארץ והוא דברי חז״ל פשיטא קרחא בביתיה פרדשכא להוי״ ולו היה מהמחברים הראשונים שהיו בקיאים בלשון חכז״ל לא העתיק עוד הפעם את דברי חכז״ל או שהעתיקם בלה״ק. אך פי׳ תיבת „פרדשכא״ אזדה ממנו ולכן הסב דבריהם והעתיק אח״כ גם את לשונם, ועיין עוד בהערותינו להמדרש הזה. גם קדם זמנו מהמאה הט״ו כי הלא אז לא נכתבו ספרים כאלה גם אז או שהיה מדבר בלה״ק צחה או בלשון רבותינו בזמן הזה. ארצו אולי היא מצרים או ערב עיין בהערותי להמדרש הזה הערה כ״ה. מדרכיו להרכיב אגדות שונות יחד או לשנותם כפי דרכו יוכיח ג״כ שאינו מאוחר מהמאה הי״ג. הכינוי „מדרש מגלת אסתר״ נמצא רשום גם על אסתר רבתי בכמה דפוסים ועל כל הדפים של הספר מנות הלוי מר׳ שלמה הלוי אלקבץ ווניציאה שמ״ה אשר אין להחליפם זה בזה. הכינוי הזה להמדרש הזה נמצא אך בראשית הספר אמנה על דפי הספר נדפס

יוסיפון העברי פרק ד'. ועוד תרגומים ומדרשים אשר נאבדו מאתנו. בעל מנות הלוי ובעל חמדת הימים מזכירים תרגום לאסתר בכינויים שונים עיין בספר אני לדודי על תרגום שני מהר"הח ד"ר מונק בהקדמתו האשכנזית. בילקוט שמעוני ובלקח טוב אסתר ובכמה ספרים נזכרו כמה דברים על המגלה הזאת בשם „מדרש" ואינם בהמדרשים אשר בידינו. הפייטנים כבדו את הימים האלה בפיוטיהם לפרשת זכור ולתענית אסתר ולפורים ובראשם ר' אליעזר הקליר ור' יהודה הלוי (לפ' זכור במנהג איטליאני ורומי וכו') ומי ימנה את הפירושים הרבים להספר הזה בתנ"ך, ועל ספרי חכז"ל הנ"ל הן בדרך הפשט והן בדרך הדרוש והפלפול ומי יספר את הדרשות והפלפולים ודברי מוסר אשר נוסדו על המגילה הזאת וביחוד נתעבתו בדרשותיהם אשר נשאו בשבת שלפני פורים המכונה פרשת זכור. גם המן הרשע היה לפי דברי מגילת אסתר מזרע עמלק אשר התורה אמרה עליו „זכור . . . . לא תשכח" דברים כ"ה לכן כמה מדרשים וספרים בהגיעם לפרשת עמלק לא העלימו עיניהם גם ממעשה המן ואסתר כמו בש"ס בכמה מקומות חוץ ממס' מגילה וכמעט בכל המדרשים על התורה במקומות שונות הפלא איפה בעינינו עוד כי הראו להמגילה הזאת פנים שמחות ויחבקוה ויאהבוה לדרוש עליה אשר מצד ספרות היהודים לא נוכל לשאת שפק דבר מאומה על אמיתת כל הדברים הנאמרים במגילת אסתר ועל זמנו וקדושתו כפי הקבלה המסורה בידינו מאז. ועוד יקומו רבים ושלמים אשר יפרשו ויבררו את הספר הזה וירחיבו את ספרותינו כי כבר נבאו כותבי המגילה הזאת „וזכרם לא יסוף מזרעם" ואם ירבו מספר המעררים עליהם לא ישדודו מידינו את מורשה קהלת יעקב הזאת המה ילכו בהשערת רוחם ואנחנו בשם חכז"ל נדגול ונאמין למסורת אבותינו מאז וגם אנחנו בניהם נאשרם ונקיימם וזכרם לא יסוף מזרעינו עד עולם כאשר קיימו עליהם מרדכי ואסתר וכל הדורות אחריהם ונכתב בספר.

המדרש מגלת אסתר אשר הנני נותן לפניכם היום לא נדפס מעולם אך פעם אחת בקובץ ספרים רבים בקושטנטינא רע"ט 1519 והנני מעתיק בזה את שער הספר וסופו. שער הספר: „זה ספר בן סירא עם מעשיות שבתלמוד עם מדרש מגלת אסתר עם מעשה תורה והעתק כתב ששלח פישטרי גואן די לא הינדיא ומעשה אברהם אבינו ע"ה ודברי הימים למשה רבינו ע"ה וספר זרובבל ומדרש ויושע וספר טוביה וספר אורחות חיים לר' אליעזר הגדול ופטירת משה ואהרן" בסופו „ותשלם המלאכה מאלו הילקוטים והחבורים נעימים ויקרים על יד הנשיא ר' חיים קסריני יצ"ו בר' שבתי קסריני נ"ע בדפוס האומן ר' אשטרוק דטולון בעל הדפוס יצ"ו היום עשרים לסיון שנת עטר"ה ($5279 = 1519$) במדינת קושטנטינה רבתי אשר היא תחת ממשלת אדונינו המלך שולטן סלים ירום הודו ותפארתו ותנשא

ראש דבר למדרש מגלת אסתר.

ימי הפורים אשר יאמר עליהם במגילת אסתר (ט׳ כ״ח) „וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם״ והפייטן ר׳ אליעזר הקליר תמוך על דברי חכז״ל (משלי רבתי פ׳ ט׳ טבחה) ישורר „ואם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים וכו׳״ (בסילוק לפרשת זכור) היו מאז לאבן פינה לספרים רבים. הימים האלה ומגלתם וקדושתם אשר מבקרים חדשים אשר מקרוב באו עמדו לעורר עליהם בהשתערות השערות התלויות בשערות, נאחזו ונתקיימו נתאמתו ונאמנו בישראל מאז עד היום הזה לקיים דברי המגילה „וזכרם לא יסוף מזרעם״. בספר חשמונאים (מכבי) השני ט״ו ל״ז נזכרו ימי הפורים האלה. יוסף הכהן המכונה יאזעפוס פלאוויוס בספרו קדמוניות היהודים ספר י״א פרק ו׳ יספר באזנינו כל המעשה הזאת. בהעתקת השבעים יתורגם כל הספר הזה ובה נמצאו עוד כמה הוספות עליו (עיין הלאה). במגילת תענית פרק י״ב „בארבעה עשר ביה (לחודש אדר) ובחמשה עשר ביה ימי פוריא אינון דלא למספד ימים שנעשו בהם נסים לישראל על ידי מרדכי ואסתר ועשאום ימים טובים״ סדר עולם רבה פרק כ״ט ע״ש וספרים שלמים ומיוחדים נכתבו מאז לכבוד הימים האלה. מהתנאים: משנה ותוספתא מס׳ מגילה. מהאמוראים: תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי מס׳ מגילה. תרגומים: תרגום אסתר ותרגום שני אסתר וכנראה נמצאו עוד איזה תרגומים עליה אשר נאבדו מאתנו (עיין הלאה). מדרשים: מדרש אבא גוריון, מדרש אסתר רבתי, מדרש אחר הנזכר במדרש אבא גוריון כת״י דע ראססי 563, מדרש אסתר רבתי כת״י הנזכר בספר מנות הלוי, מדרש ה׳ מגילות כת״י דע ראססי 541, מדרש אחר על מגילת אסתר, מדרש מגילת אסתר, פי׳ מגלה מפרקי ר״א כת״י פאריז 334, מדרש קצר שהעתיק ההרי יהודה ן׳ שושן ז״ל בסוף ביאורו (מנות הלוי דפוס וויניציאה דף ק״ע ע״ב ודף קע״א ע״ב ודף קס״א ע״ב, מדרש מורכב מאבא גוריון והגדות חכמז״ל כת״י קאזאנאטא עיין הקדמת הרה״ח ר״ש בובער ללקח טוב ח״א דף ל״א. תפלת מרדכי ואסתר, חלום מרדכי והוספות למגילת אסתר בביהמ״ד ח״ה צד 16—1. ספרי ילקוטים: ילקוט שמעוני, לקח טוב מר׳ טוביה ברבי אליעזר כת״י, ילקוט על התנ״ך (כת״י שד״ל וכעת ביד הר״הח שזח״ה (האלבערשטאם), ילקוט כסדר הפסיקתות? עיין שם הגדולים חלק ב׳ ערך ילקוט. בכמה מדרשים יחדו להם פרק או פסיקתא בפני עצמם: פסיקתא דרב כהנא, פסיקתא רבתי, פסיקתא חדתא בביהמ״ד ח״ו, פרקי דר״א פרק מ״ט ונ׳.

זה שזה היה רוצה להצילם לחנניה מישאל ועזריה אמר ליה גבריאל אין גבורותיו של הקב״ה נראין כך שאתה ממים ומנהגו של עולם המים מכבין האש אבל אני מאש אלך ואצנן הכבשן בפנים ויראו אותו מבחוץ וכן יראו נפלאותיו של הקב״ה וכן עשה ירד גבריאל והציל אותם (יב) ובשעה שראו שלא נשרף אפילו שער ראשו שבחו להקב״ה ורוממוהו על אותו הנס ואומר (יג) לישראל היה לכם אלוה כזה והשתחויתם לצלם והכעסתם אותו מיד אמרו (יד) לך יי׳ הצדקה ולנו בושת הפנים. וכל העובד ע״ז הקב״ה עוקרו מן העולם הזה ומן העולם הבא וכל יראה גאות יי׳ שכן מצינו באנשי דור המבול ובאנשי דור הפלגה שעקרם הקב״ה מן העולם על שכפרו בו. ודור הפלגה אמרו (טו) הבה נבנה לנו עיר נקח קרדומות ונבקע השמים ויזובו המים אשר שם למטה כדי שלא יעשה לנו כאשר עשה לדור המבול וגם נעלה למעלה ונעשה דירתינו בשמים (טז) והיו עושים לבנים ושורפים אותם באש ובנו המגדל הגדול שבעים מעלות במזרח וכנגדם במערב וכן בכל צד וכשנופל אדם על הארץ אינם חוששים לכלום וכשנופל לבנה מהמגדל בוכים ואומרים מתי יעלה אחרת תחתיה והקב״ה ירד לשם עם שבעים מלאכים ובלבל לשונם עד שלא ידעו איש שפת רעהו (יז) כשהיה קורא תביא אבן היה מביא טיט. היה מכה איש את רעהו כשראו כך נתבטל הדבר כמו שנאמר (יח) ויפץ יי׳ אותם משם על פני כל הארץ וכל זה אירע להם על שכפרו לו וכל הבוטח בו הוא עוזר לו.

קי״ח ע״א „וכדדרש רבי שמעון השלוני בשעה שהפיל נבוכדנאצר את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש אמר יורקמי שר הברד לפני הקב״ה רבש״ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים הללו אמר לו גבריאל אין גדולתו של הקב״ה בכך שאתה שר של ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר של אש אלך ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס אמר הקב״ה רד באותה שעה פתח גבריאל ואמר וכו׳ עכ״ל ומה שאחז בזה מיכאל וגבריאל כיון להמאמר במדרש שה״ש רבה לאינה ולאינה, במדבר רבה פ׳ י״ב, דברים רבה פ׳ ה׳, ותנחומא ויגש בפ׳ ואת יהודה שלח מיכאל של שלג וגבריאל של אש ובהיפך תרגום איוב כ״ה ב׳ מיכאל מימינא והוא דמיא וגבריאל משמאלא והוא דאשא עיין הערות ותקונים מהר״ם בובער לפסיקתא דר״כ ויהי ביום כלות משה דף ג׳ ע״א הערה מ״ז: (יב) עיין מדרש עשרת הדברות דבור שני ומעשים על עשרת הדברות שם: (יג) פדר״א פרק ל״ג סנהדרין ל״ג ע״א ע״ש: (יד) דניאל ט׳ ז׳: (טו) סנהדרין דף ק״ט ע״א: (טז) פדר״א פרק כ״ד ספר הישר פ׳ נח מעשים על עשרת הדברות דבור א׳: (יז) בראשית רבה פ׳ ל״ח ע״ש ובמקומות הנ״ל באות ט״ז: (יח) בראשית י״א ח׳:

ותעבוד לפסילך שאין בו ממש. ציער תרח עצמו והיה דואג על פסיליו וכעס והוליך אברם בנו אצל המלך נמרוד ואמר בלבו מה אעשה בזה הבן וצעק במר נפש לפניו ששרף את אלהותי מה אעשה לו ואמר לו מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ויאמר לו בני זה אמר נמרוד לאברם למה שרפת אלהי אביך ענה אברם ואמר ומה אומר לאדוני אכן אבי חייב בזה שאינו מאכיל אותם. אכן ראיתי לקטן חלש מונח על הארץ ואמרתי לאמי שתעשה לי עוגה יפה והבאתי לפני הקטן ניחר אף הגדול וישרוף אותו ואת עצמו באש אמר לו נמרוד הם אינם יכולים לעשות מאומה. אמר לו אדוני המלך ראה והבן מה שתוצא מפיך שאינם יכולים לעשות מאומה ואתה תעזוב אלהים חיים ומלך עולם אשר ברא את השמים ואת הארץ וכל צבאם ותעבוד פסילי עץ. ענה נמרוד לאברם אני הוא שבראתי את השמים ואת הארץ וכל צבאם. ויאמר אברם אם כדבריך אדוני עתה יבחן אמור לשמש שתזרח במערב וישקע במזרח אם תוכל לעשות כן אני אעבוד אותך כל ימי כי אתה יודע לדבר ואתה חי ושומע וכששמע נמרוד דבריו שהיו אמת ונכוחים תמה מאד על נער בן שלש שנים לדבר כדברים האלה וקרא לאצטגניניו וספר להם כל הדברים האלה ויאמרו אדוננו המלך הלא תזכיר אותו היום אשר אמרנו לך תינוק נולד לתרח ובו ביום בלע ככבו ארבעה ככבים ועל זה היה דברינו ועתה הואיל ובא לידינו בחנם כאשר עשה כן יעשה לו כי זה דינו נשרפוהו באש הואיל ושרף את אלהינו באש (ס) מיד צוה נמרוד הרשע לשרוף בכבשן האש שבעת ימים ותפסוהו מעתה שלא יברח ולאחר שבעה ימים נשליכוהו לכבשן ויהי ביום השביעי ויצא כל העם והמלך וכל שריו ואצטגניניו מקטון ועד גדול לראות שריפת התינוק בן תרח בעבור ששרף את הפסילים אלהי אביו מיד (ע) אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבונו של עולם נרד ונציל צדיק זה מכבשן האש והיו מתקוטטין זה יאמר אני אצילהו וזה יאמר אני אצילהו זה אומר אני ארד תחלה וזה אומר אני ארד תחלה אמר הקדוש ברוך הוא לגבריאל אני יחיד והוא יחידי בעולם שהוא ראשון בעולמו דין הוא שארד אני בעצמי להצילו ואתה גבריאל אל ירע בעיניך תציל זרעו שהם שלשה. והם חנניה מישאל ועזריה. ירד הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו והציל לאברהם אבינו ע״ה מכבשן האש (י) באותה שעה (יא) נתווכחו מיכאל וגבריאל זה עם

יונתן בן עוזיאל בראשית י״א כ״ח ע״ש: (ס) עד כאן במדרש דאברהם אבינו בביהמ״ד ח״ה שם ומכאן והלאה הוא באופן אחר: (ע) פסחים קי״ח ע״א ותנחומא פ׳ תצוה: (י) תנחומא שם. מעשה אברהם בביהמ״ד ח״ב באותה שעה נתמלא עליו הקב״ה רחמים והצילו שנאמר אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים עכ״ל. פדר״א פרק כ״ו ועיין בבראשית רבה פ׳ מ״ד ע״ש: (יא) פסחים דף

כמדומה לי שזה ברא העולם ולו אתפלל שבראני ולכל העולם כולו עמד בתפלה כל הלילה עד אור הבקר וכששקעה הלבנה וזרחה החמה אמר כמדומה לי לשוא התפללתי ויאמר עתה ידעתי כי אינו לא זה ולא זה אלא הן שני עבדים עובדים לאדון אחד גדול וחזק ובודאי אינו נראה לאדם בעולם כי נורא הוא וחי וקים לעד ולא ישתנה והוא ברא את השמים ואת הארץ וכל צבאם מיד אברהם אמר לתרח אביו אבי מי ברא שמים וארץ ויאמר (ד) האלוהות אשר לנו ויאמר לו אברם איה הם אמר לו ברפנות ביתי הם עומדים. אמר הואיל ובביתך הם אלך ואקריב לפניהם ושמא ירצוני כמו בני אדם אחרים הלך (ה) אברם לאמו ובכה לפניה ויאמר לה עשי לי עוגות קמח סולת ואקריבנה לאלהי אבי עשתה לו עוגה אחת לקחה ובא להם והנה הקטן נשען על האחרים ויאמר ווי ווי כמה חלש אתה ודאי יש זמן שלא אכלת תקים עצמך ואני אתן לך עוגה יפה שעשית לי אמי ויהי כי לא קם וילך אצל אמו ויאמר עוגה זאת אינה נאה עשה לי עוגה אחרת יפה יפה יותר מהראשונה וכך עשתה מיד לקח אברם וקרבה לפני הפסל הגדול שבכולם. אמר לו הושיט ידך וקח נא את ברכתי וסעד לבך ולא ענהו דבר כי עץ הוא מיד נחה רוח חכמה וטהרה על אברם ואמר (ו) עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו. (ז) מה עשה אברם אמר בלבו אם יעמדו באש ודאי יש בהם ממש ויבא אש ויעש למרחוק ויאמר להם אם חם לכם תוציאו עצמכם ואם לאו תשרפו באש ויהי כי נשרפו כולם ויבא תרח אביו בערב להתפלל לפסליו מצאם שרופים ויאמר לאשתו מי שרף את אלהי ותאמר לא ידעתי וישאל לאברם בנו שמעתי שאתה נכנסת ועשת לך אמך עוגות ונכנסת. ויאמר אברם אבי אבי כמה זמן היו בביתך ולא אכלו דבר והיה הקטון חלש מונח בארץ ורחמתי עליו והבאתי לו עוגה יפה וכשראה הגדול כך שנתתי לקטן חרה בו קצף גדול ושרף אותו וגם עצמו ענה תרח אביו ויאמר שוטה גדול בני זה אינו מדבר ואינו שומע ואינו יכול להרע ולהטיב ואתה מכזב כיצד יוכל לשרוף אחר וגם עצמו. ויאמר אברם אבי אבי השמע לאזנך מה שתוצא מפיך שאתה מניח מי שבראך ואת השמים ואת הארץ

שלש שנים וכו׳ : (ד) במעשה אברהם הנ״ל אמר לו אביו אלהי ברא שמים וארץ וכל אלה אמר לו אברהם הראני אלהיך שמא יש בהם כח לברא את כל אלה מיד הביא ע״ז שלו והראהו אלהיו חזר אברהם לאמו ואמר לה אמי עשי לי תבשילין נאים וטובים וכו׳ מיד עשתה לו אמו תבשילין נאים וטובים וכו׳ חזר לאמו אמר לה עשי לי תבשילין נאים וטובים מן הראשונים עשתה לו והביאם לפני ע״ז של אביו אין קול ואין עונה מיד שרתה עליו שכינה וקרא עליהם פה להם וכו׳ : (ה) מדרש דאברהם אבינו בביהמ״ד ח״ה צד 40. ועיין תנא דבי אליהו זוטא פרק כ״ה וספר הישר נח ע״ש : (ו) תהלים קט״ו ה׳ : (ז) בשינוי ובקיצור עיין בראשית רבה פ׳ ל״ח לקח טוב נח י״א כ״ח תרגום

מעשה אברהם אבינו ע"ה.

(א) ראו נתתי לכם תורתי אל תכעיסוני בהבליכם כי הבל המה מעשה תעתועים ואל תשתחוו למתים וממעשיהם אל תלמודו שמעשה הגוים הבל המה שהעץ שעושים ממנו האליל כרתו ביער ועשהו חרש כצורת אדם ומצפין אותו מכסף וזהב וייפהו אם אין לעושהו מה יאכל הוא מה יתן לו ואם רעב לא ישביענו ואם צמא לא ישקנו מים כמוהם יהיו עושיהם וכל הבוטח בהם. אדון ישראל יוצר הכל הוא אשרי כל חוכי בו והוא מציל מכל צרה הבוטחים בו. מעשה (ב) כשנולד אברהם אבינו הלכו לפני המלך נמרוד ויאמרו לו אצטגניניו בן נולד לתרח קנה אותו ממנו ותן לו כל מה שירצה אמר להם נמרוד מפני מה אתם אומרים כך ויאמרו ראינו שאותו יום שנולד קם כוכב אחד ובלע ארבעה כוכבים בשמים ונראה לנו שהוא עתיד לירש שני עולמים שלחו אחרי תרח אביו ויאמרו תמכור לנו בנך הנולד לך ויאמר להם אתם עושים כמו שעשה אדם לפר אחד אני אתן לך כור של שעורים ואחתוך ראשך ענה הפר ויאמר אם תחתוך ראשי מה אעשה אני מהשעורים כן דבר זה אם תהרגו את בני מה שתתנו לי מי ירשם אמרו לו בנים אחרים שיולדו לך אמר להם האחרים לא ידעתי וזה לא אפריד ממני בקשו בכל ענין להרגו וכשראה תרח אביו כן חבאהו במערה תחת הארץ ועמד שם שלש שנים (ג) ולאחר שלש שנים הוציאו מן המערה והוליכו לחוץ וכשראה השמש זורח אמר בלבו השמש הזה ברא העולם ולו אתפלל שברא אותי ונתן בי רוח ונשמה וחכמה לעבוד לו וכשבא השמש ונגה הלבנה אמר בלבו

(א) יסוד ההקדמה הזאת במדרש עשרת הדברות דבור שני בראשו וז"ל „אמר להם הקב"ה אני נתתי לכם את תורתי להניח לכם שררה אל תכעיסוני ואל תפרו את בריתי באלילים ואל תשתחוו למתים אלא לחי שממית ומחיה ונפש כל חי בידו ומעשה הגוים אל תלמדו כי מעשה הגוים הבל הוא שנאמר הבל המה מעשה תעתועים בעת פקודתם יאבדו לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. הוא מציל מצרה כל הבוטח בו כי הוא הציל את אברהם אבינו מכבשן האש כשהשליכו נמרוד הרשע באש על שבטח בהקב"ה ולא רצה להשתחוות לפסלו והוא הציל את חנניה וכו'": (ב) מעשה אברהם בביהמ"ד ח"ב צד 118—119 שנעתק מפי' רבינו בחיי לך לך „ובמדרש אני השם אשר הוצאתיך מאור כשדים בשעה וכו'" והוא שמות במדרש הזה וקיצרו מעט ובאופן אחר ובהוספות מופתים ונסים בביהמ"ד ח"א צד 25—34 שנעתק מספר שבט מוסר פרק כ"ב ע"ש. ועיין פדר"א פרק כ"ו: (ג) בפדר"א כ"ו ונחבא מתחת לארץ שלש עשרה שנה שלא ראה לא את השמש ולא את הירח ולאחר י"ג שנה יצא מתחת לארץ וכו' ומאס באלילים וכו' ובטח בצל יוצרו וכו'. במעשה אברהם ברבינו בחיי שם „מה עשה תרח החביא את בנו במערה שלש שנים וזמן לו הקב"ה שתי חלונות מן האחד יוצא שמן ומן השני סלת כשהיה בן

של הספר הישר חבר גם הם. וזמנו יהיה בימי הגאונים ובאשר יסופר בהקדמתו שנמצא במצרים והובא לסעווילא נראה שנכתב בספרד (שפאניען). — המעשה אברהם בספרו של רבינו בחיי היא קיצור מהמעשה אברהם הזאת, אם לא דלג רבינו בחיי על כמה דברים ואם לא שינה בלשונה אך העתיקה כהוייתה. אך בכנותו את המעשה הזאת בשם מדרש ומזכיר הפסוק אשר תסוב עליה משמע „שיסודה במדרש אחד על ספר בראשית ואולי מצאה מקומה בבראשית רבתי דרבינו משה הדרשן. — המדרש דאברהם אבינו בביהמ״ד ח״ה שנעתקה מכת״י הר״הח שוח״ה גמטריאות לתלמידי ר׳ יהודה החסיד שראה אותו הרב הגאון חיד״א שמש ג״כ בהמעשה אברהם הזאת. ויש להעיר כי כל האגדות האלה שמשו בפדר״א פרק כ״ו כנ״ל וא״כ הגרסא במדרש דאברהם אבינו „מיד צוה נמרוד וחבשוהו י״ב שנים בבית הסוהר שבע שנים בכרדי ושלש בכותי״ צ״ל „י׳ שנים בבית הסוהר״. ואין להגיה „וחמש בכותי״ כדעת הרה״ח שוח״ה בהערתו שם. הצעירה מכל ההגדות של א״א האלה היא הנעתקת בשבט מוסר הנ״ל והיא כבר שמשה בכל האגדות האלה ושינה בלשונם ובסיפורם והוסיפה עליהם להפליא סיפורה ואגדתה. המעשה הזאת הנעתקת בזה נשתמשה ג״כ במדרש עשרת הדברות דבור ב׳ בב׳ נוסחאותיו וההקדמה אליה שאינה מגוף הספר כבר שמשה במדרש עשרת הדברות עיין בהערתי הא׳ להמעשה הזאת. המעשה הזאת כבר שמשה באגדות הש״ס ובפדר״א ובבראשית רבה ובתנחומא או ילמדנו פרשת וינש עיין בהערה ז׳ והערה י״א ושמשה בספר הישר פ׳ נח וחשוה ביחוד בהמעשה הזאת „מיד נחה רוח חכמה וטהרה על אברם ואמר עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו״ ובספר הישר שם „ורוח אלהים לבשה את אברם וכו׳ ויקרא ויאמר אוי והוי וכו׳ ויעבדו להם אלילים כאלה עץ ואבן אשר לא יאכלון ולא יריחון ולא ישמעו ולא ידברו פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו ידים להם ולא ימישון רגלים להם ולא יהלכו כמוהם יהיו עושיהם וכל אשר בוטח בהם״ גם הסיפור כי אברהם האביד את האלילים באש במעשה אברהם הזאת מאוחרת להסיפור שבספר הישר ששברם בקרדומות המתאים בזה עם הבראשית רבה. אך לקבוע זמנה ומקומה של מעשה אברהם הזאת על נכון קצרה ידינו להוכיח מפני קטנותה בכמותה:

לדאבון לבבינו נמצא בידינו ספרים אשר חברום ישרי לב וצדיקי עולם ולא יצא מפיהם דבר שוא ונתגלגל ספריהם בידי אנשים אשר לצון חמדו להם ושמו שוא וכזב מחסיהם ותלו הספר באילנא רבא בתנאים ואמוראים במלאכים ובנביאים ואנשים נמהרי לב יאמינו לדבריהם מבלי לבחון אותם ואחרים הדוברים על צדיק עתק בגאוה ובוז ישפכו זעמם כאש על המחבר החף מפשע וישימוהו למטרה לחצי לעגם זדונם ועברתם. בין הספרים האלה יחשב גם הספר הזה אשר היה בכלל והוצאתיו מהכלל לא ללמד על עצמו בלבד אך גם על הכלל כולו. ובאזני המיימינים והמשמאילים אקרא בקול את דברי משל הקדמוני „חכמים הזהרו בדבריכם!". הספר הזה מיוחס להספר הישר הנזכר בכתבי הקדש יהושע י׳ י״ג שמואל ב׳ א׳ י״ח עיין הספור בהקדמת הספר ואיך נתגלה על ידי נס. הכזב ניכר מעצמו א) כי לפי ספורו נתגלה בזמן החורבן אשר אז החלה להציץ ולהפריח ספרות חכז״ל התנאים והאמוראים וחכז״ל בעלי התלמוד והמדרשים לא ידעו ממנו מאומה ומה גם כי ע״ז פלפלו חכז״ל בשקר באגדותיהם ח״ו כי הספר הישר יכחישם. ב) לפי דברי ההקדמה היה נמצא בהעתקה באוצר ספרי תלמי המלך שהעתיקו היהודים עוד לפני העתקת התורה בלשון יונית וכ״ז לא נזכר בכותבי הדורות שהיו בזמן הזה ואין לא שורש וזכרון ביאזעפוס ופהילא ובספרי חכז״ל. ג) לשונו יוכיח שאינו כלשון כתבי הקודש והשוה הלשון במעשיות שבתו״הק וביהושע שופטים מלכים ושמואל רות אסתר וד״הי עם לשון הספר הזה וכבר שמש והעתיק פסוקים שלמים מתהלים וכו׳ עיין הלאה. ד) כי ניכר בו השמוש בספרי חכז״ל. אך האמת יורה דרכו כי כונת המחבר היתה לספר באזנינו ע״פ מדרשי ודברי חכז״ל את המעשיות שנזכרו בתורה ובספר יהושע ועיין במס׳ ע״ז דף כ״ה ע״א „מאי ספר הישר? וכו׳ זה ספר אברהם יצחק ויעקב (פי׳ ספר בראשית) שנקראו ישרים וכו׳ זה ספר משנה תורה ואמאי קרי ליה ספר הישר וכו׳". וע״פ זה כנה את ספרו ספר הישר פי׳ המעשיות מהישרים והוא גושא בד בבד עם הכינוי הב׳ „תולדות אדם" „דברי הימים". הספר הזה כבר שמש באגדות הש״ס ובמדרשים ובפדר״א ובמדרש אבכיר שדבריהם ואגדותיהם שנונים בפיו. בספר הישר שמשו בעלי דברי הימים של משה רבינו, דברי הימים, דברי הימים הארוך שזכרם הילקוט שמעוני ובפירוש יאמר בהם „ויתר דברי משה ואשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הישר" „המכשפים הכתובים בספר הישר" וכן נשתמשו במדרש ויסעו המכונה ג״כ מלחמת בני יעקב שכבר נעתק בילקוט שמעוני פ׳ וישלח ובבראשית רבתי דרבינו משה הדרשן עיין הקדמת הר״הח ד״ר יעללינעק ביהמ״ד ח״ו צד XVII הקרובים אליו גם בלשונו והגיונו. ואולי המחבר

ראש דבר למעשה אברהם אבינו ע״ה.

המעשה הזאת יסודה מפרשת נח פ׳ י״א וא״כ זמנו בין חודש תשרי ואדר לכן ראוי ונכון כי יקנה מקומו כה בקובץ הזה. והעתקתיה ע״פ דפוס קושטנטינא רע״ט אשר אתארנו אי״ה בראש דברי למדרש מגלת אסתר ע״ש. החקירה תרבה עד מאוד אם נאבה להכנים עצמנו בעובי המעשה הזאת בעיקרה ושורשה כאשר נמצאת בידינו ובידי הערביים המחמרנים אך אעיר על המעשיות השונות אשר בידינו בני ישראל. א) בקיצור בפרקי דרבי אליעזר פרק כ״ה וכ״ו. ב) תנא דבי אליהו זוטא פרק כ״ה. ג) ספר הישר פ׳ נח. ד) מעשה אברהם אבינו ע״ה הזאת. ה) מעשה אברהם בביהמ״ד ח״ב צד 119—118 אשר נעתקה מספרו של רבינו בחיי פרשת לך לך בשם מדרש. ו) מדרש דאברהם בביהמ״ד ח״ה צד 41—40 נעתקה מתוך גימטריאות לתלמידי ר׳ יהודה החסיד כת״י הר״הח שזח״ה (האלבערשטאם). ז) מעשה אברהם אבינו ע״ה ממה שאירע לו עם נמרוד בביהמ״ד ח״א צד 34—25 נעתקה מספר שבט מוסר מהרב ר׳ אליהו הכהן פרק נ״ב. כמה מאמרים בודדים כבר נמצאו בש״ס בבלי ובתרגום יונתן בן עוזיאל וירושלמי על התורה ובבראשית רבה וכו׳ עיין בהערותי להמעשה הזאת. בלשון ערבית קצ״ה אבראהים אבונא עא״ס כת״י עיין הקדמת הר״הח ד״ר יעללינעק בביהמ״ד ח״ב צד XXXIII - XXXIV והנ״ל במ״ע פראנקעל׳ס מאנאטשריפט 1853. המוקדמים שבהם המה אשר זכרנו באות א׳ וג׳ ובהם שמשו המעשיות האחרות והמאוחר שבהם אשר באות ז׳. עתה נתבונן נא על על זמנם של המעשיות האלה. ע״ד הפרקי דבי אליעזר עיין בספרי הגדול משנת רבי אליעזר ח״ב. פרק כ״ה מהתנא דבי אליהו זוטא הוא מהפרקים האחרונים הנוספים על התנא דבי אליהו זוטא המכונים בפי הילקוט שמעוני תורה רמז ק״א ותהלים רמז תרי״ז ובפי הרוקח סי׳ ר״ו ובפי סוד המרכבה כת״י מינכען 408 דף ק״כ ע״ב בשם פרקי רבי אליעזר עיין עליו בארוכה בספרי משנת דבי אליעזר חלק ב׳ פרק ו׳ וכבר שמש בפרק הזה בספר הישר ובמדרש אבכיר עיין ראש דברי למדרש שמחזאי ועזאל ובפדר״א פרק כ״ו ובמעשה אברהם אבינו הנעתקת בזה. — ספר הישר על התורה או תולדות אדם נדפס פעמים רבים. הדפוסים הראשונים וויניציאה שפ״ה (1625), קראקויא שפ״ח (1628), פראג תכ״ח (1668), פראנקפורט א״מ תס״ו (1706), אמשטרדם תס״ז (1707), פירטה תקכ״ח (1768) ? פראנקפורט דאדרה תקמ״ח (1789).

(ה) בהמה טהורה היא ושנים הם בעולם זכר ונקבה (ו) אחד במזרח ואחד במערב (ז) ופעם אחת לשבעים שנה (ח) מזדקק זה לזה וכשיבא זכר על נקבה חחרת ראשו הנקבה ונושכת את הזכר ותהרוג אותו וימות (ט) ותלך הנקבה מעוברת שתים עשרה שנה עד עשתי עשרה שנה היא הולכת על רגליה ותרעה ותשתה מים בתחלת שתים עשרה שנה היא נופלת על צדה שוב אינה יכולה לעמוד ומפרנס אותה הקב"ה ברחמיו (י) תרד לה ריר מפיה כמעין נובע ויצמח עשב מכאן ועשב מכאן ותרעה שנים עשר חדש והיא תתהפך מצדה לצדה ותרעה הדא הוא דכתיב (תהלים קמ"ז ט') נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו לאחר שנים עשר חודש כריסה נבקעה ויוצאים ממנה שנים זכר ונקבה וילך אחד למזרח ואחד למערב עם שבעים שנה לא יוסיפו על השנים (יא).

(עיין הלאה) מתאימות ומתאימות יחד זה עם זה. וכותב לענין השוואת שהזכרתי קצה ויסוד לבני עורב שאליהם יאמר בפדר"א כמ"ש שמה פ"ה (והיא במאמרי הנוספות ובילקוט שמעוני איוב רמז תתקכ"ה) פרק כ"א „ומה הקב"ה לעורבים שהכל מזב וכו' שהן מולידין את בניהם ורואין אותם לבנים ובורחין מלפניהם וסוברים שהם בני נחש והקב"ה מזמין להם יתושים ועושין להם מזונם ואוכלין של' מי יכין לעורב צידו" ועיין הלאה ביאור דבן סירא הוצאת שטיינשניידער בערלין תרי"ח דף כ"ד ע"א. ובויקרא רבה פי' י"ט ובילקוט שמעוני איוב רמז תתקכ"ו „ר' אבי הוה עסקן שמא סד עורב עביד קן עביד ביעין עביד אפרוחין נפקיון ויהבינן בקדירה סרחא ואשע באפיהון תלתא יומין שמא באפיהון למידע מה אינון עבדין אשכח דעבדין טוסה ועבדא טוסה יתושין ואכלין להון" ובספר על בני עורב כבר כתבתי מילתא באגדות הנ"ל דלגם בעל האגדה הזאת ומתחל למטה שעם לקרני ראמים: (ה) שתיבת בהמה שבנ"א הלאה ומתהלים קמ"ז פ' קדרים שמשם בהמה היא בהמה טהורה ועוד הקב"ה לא יפליא נסיו ונפלאותיו לבהמה אשר אינה טהורה: (ו) כמו שהם הבחל בויתן שלא נברא ממנו אך זכר ונקבה ופירש הקב"ה את הזכר לבל יחריבו את העולם עיין בבא בתרא דף ע"ד ע"ב: (ז) ולא"ב רחוקות זו ממה עמוד לבל להחריב את העולם כשיהיו יחד במקום אחד: (ח) ימי דור אחד שזה זמן קצוב לדבר יקר כמו ב"ב שם אין התהום סוחר לאחיו עד שבעים שנה. סוכה דף נ"ג ע"א אחת לשבעים שנה פרשי כאוגה יורדין לשם וכו'. ועי' דף י"א ע"ב עוד אמרת ים בדוחי אחת לשבעים שנה מבילין אדם שלם וכו' בכורות ח' ע"ב שהוא ג"כ המקור לאגדה הזאת שאינתה בר" אתעה לשבעים שנה ובגבהו באילן סרוב ועוד כיוצא בהם בכמה מקומות: (ט) כמו בלויתן עיין הערה ו' לבל יחריבו את העולם כאשר ישלו וירבו: (י) עיין כיוצא בזה בילקוט המכירי כמ"ש תהלים קמ"ז בלשון הפדר"א פרק כ"א ונמצא ג"כ בליקוטי כמ"י מהפדר"א „שאמר נותן לבהמה לחמה לבהמה זו איילת של דוכים שאין לה שדים להניק את בניה ומזמן הקב"ה מזונם מן אלבען עד שהן יכולין לאכול לחם": (יא) לבל יחריבו את העולם עיין הערה ו'. ולבב על בני עורב כאשר מעורם פניהם במדבריים אחרים עיין הערה ד'.

הדום רגלי מלכותו במרום וממשלתו בעומק מעשה כל העולם גלוי לפניו ותעלומות כל גבר פרושים לנגדו דרכי כל אדם הוא חוקר ומצעדי כל חי הוא בוחן וסתרי כליות הוא יודע ורזי לבבות הוא מבין וכל מחשבות חשובין לו וכל נסתרות גלויות לפניו אין תעלומות לפני כסאו ואין נסתר מנגד עיניו כל רז ורז הוא סודר וכל דבר ודבר מבין בכל מקום הוא צופה רשעים וטובים שנאמר (משלי ט"ו ג') בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים. ישתבח שמו ויתרומם זכרו שהוא זן (ב) ומפרנס את כל העולם כולו מקרני ראמים (ג) עד ביצי כינים (ד) ומה הוא קרני ראמים

בב' התוספות שאלה והרבינו ישב. ועיין בהגהתי לאגדה הזאת: (ב) שבת דף ק"ז ע"ב ועי' ע"ז דף ג' ע"ב: (ג) שהם החיות היותר גדולות שבעולם: ולמען יובנו יותר דברי האגדה הזאת אמרתי לצרף בזה האגדות השונות בדברי חכז"ל ע"ד הראם. ב"ב דף ע"ג ע"ב "אמר רבה בר בר חנא לדידי חזי לי אורזילא בר יומיה (ופירש"י ראם בן יום א') דהוה כהר תבור והר תבור כמה הוי ד' פרסי ובי משבא דצואריה ג' פרסי ובי מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא רמא כופתיה וסכריה לירדנא" ועיין ג"כ ילקוט שמעוני איוב רמז תתקכ"ו. מדרש תהלים מזמור כ"ב ובילקוט שמעוני תהלים רמז תרפ"ח ורמז תתמ"ה "הושיעני מפי אריה ומקרני ראמים אמר רב הונא בר אידי (בילקוט ר' יעקב בר אידי) בשעה שהיה דוד רועה את הצאן הלך ומצא את הראם ישן במדבר והיה סבור שהוא הר ועלה עליו והיה רועה נגער הראם ועמד והיה דוד רכוב עליו והיה מגיע עד לשמים באותה השעה אמר דוד אם אתה מורידני מן הראם הזה אני בונה לך היכל של מאה אמה כקרן הראם הזה. יש אומרים לאורכו מדדו ויש אומרים לרחבו מדדו מה עשה הקב"ה זימן לו אריה אחד כיון שראה הראם את האריה נתירא ממנו ורבץ לו מפני שהוא מלך עליו וירד דוד לארץ וכיון שראה דוד את האריה נתירא ממנו לכך נאמר הושיעני מפי אריה כשם שעניתני מקרני ראמים" ואגדת המדרש הזה נוסדה על דברי רבה בר בר חנא ובשניהם שמשה בעל האגדה הזאת נוסף על מאמר חכז"ל הקב"ה זן וכו'. אמנה בספרי והובא בילקוט שמעוני תורה רמז תתקנ"ט "וקרני ראם קרניו שור כחו קשה אבל אין קרניו נאות ראם קרניו נאות אבל אין כחו קשה ניתן ליהושע כחו של שור וקרנים של ראם". ובפדר"א פרק י"ט ובמדרש תהלים מזמור צ"ב "ותרם כראם קרני מה ראם קרנותיו גבוהות מכל בהמה וכו'" וא"כ לא נתיחס גבורה וגובה יתירה לגוף הראם ולפ"ז כל האגדות האלה נוסדו על דברי רבה בר בר חנה הנ"ל שמשתדל בעל האגדה הזאת להתאימה עם דברי חכז"ל הזן מקרני ראמים וכו'. ופי' דברי חכז"ל אלה באשר הראם איננו מחייתי טרף והוא הגבוה והגדול שבבהמות והקב"ה מזמין לו מזונותיו ולכן לא אמר פיל וכו' באשר הוא מחייתי טרף: (ד) שבת שם "א"ל אביי וכינה אין פרה ורבה והאמר מר וכו' עד ביצי כינים? מינא הוא דמקרי ביצי כינים והתניא טפויי וביצי כינים מינא הוא דמקרי ביצי כינים". ומדברי האגדה הזאת בסופה נראה שמפרשה ביצי כינים כינוי להעופות עיין פדר"א פרק ט' "ואלו שפרצו מן המים (פי' העופות וכו') פרים ורבים בביצים" ולפ"ז מליצת חכז"ל ביצי כינים ומליצת הכתוב בני עורב

נעילה התפילה האחרונה ביום צום הקדוש והנורא הזה ומה הוא עיקר התשובה. המדרש הזה נועד להזכיר ולעורר את לב כל איש ישראל לשמור את נפשו מאוד מעושק ומגזל ולבל יגאל כפיו בחמס ובשוד תועבת ה׳ ולכן בכל תענית וצום אמרו וקראו זקנינו באזנינו לאמור „אחינו לא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים״ ומה המה התשובה ומעשים טובים אשר יורו לנו חכז״ל הלא המה דברי הכתוב ביונה „וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ואומר ויתכסו שקים וכו׳ וישובו איש מדרכו הרעה „ומן החמס אשר בכפיהם״ עיין דרשות המדרש הזה על הפסוקים האלה ובמראה מקום שם. תרגום שני אסתר ד׳ בתארו את הצום אשר קרא מרדכי יאמר „קם מרדכי על ריגליה בגו קהלא עני וכן אמר וכו׳ ניקום ונחזי מן אנשי בנינוה כד אשתלח עליהן יונה בן אמיתי נביא וכו׳ ואתכסי שקא ואתפלפל בקיטמא ואכריז בנינוה וכו׳ ותבו מן אורחותהון בישתא ומן חטיפא די בידיהון וכו׳״ ולכן בתפלת נעילה ליום הכפורים התפלה האחרונה ביום הקדוש והנורא יו״הכ הזה אחרי התפללנו לילה ויום לפני ה׳ אלהינו כי יסלח לעווניו ובקטנם התחלנו „חטאנו עוינו״ ובגדולם סיימנו „פשענו״ עיין יומא דף ל״ו ע״ב נזכיר ונפלל בתפלה הזאת האחרונה על החטא היותר גדול וקשה מכולם וזה „למען נחדל מעושק ידינו״ ולזאת אנו מקדימין להפטיר ביונה במנחה לעורר לב כל איש לשוב מגזל ומעושק ומהחמס אשר בכפיו וכן בעל המדרש יונה מתאר לנו תשובת אנשי נינוה כי היא היתה ביחוד בהשבת גזילה ואבידה להעיר על כל זה טרם נתפלל תפלת נעילה למען נחדל מעושק ידינו ומה גדלו ומה רמו דברי חכז״ל ברוך שבחר בהם ובמשנתם! ומדרכינו למדנו לאמץ השערתינו כי המדרש הזה נסדר ביחוד למנחה של יום הכפורים ולכן ישים בפי יונה תפלה מורכבת מלשונות התפלות לר״ה וליוה״כ כנ״ל המלאה עשתונות ורעיונות קודש ויעמיק לדבר על התשובה הנכונה להשיב גזל ועושק ואבידה לבעליהם ובלשונו שמש בעל אגדת קרני ראמים הזאת כנ״ל.

אגדת קרני ראמים

יתברך וישתבח שמו של מלך מלכי המלכים (א) שהוא מלך על כל מלכי הארץ אדון ומושל על כל יושבי תבל כסאו שמי השמים והארץ הדום רגליו שנ׳ (ישעיה ס״ו א׳) כה אמר ה׳ השמים כסאי והארץ

(א) עד ישתבח שמו לקוח כלשונו מתפלת יונה שבמדרש יונה אשר בדפוס ואשר בילקוט שמעוני יונה רמז תק״ן והשינוים בה מוכיחים כי משם

בהקובץ הזה ולכן יעדתי לה מקום אחריו. האגדה הזאת תגדל ערכה בעינינו אם נעמוד על מקורה אשר ממנו יצאו דבריה ועל אבן פינתה אשר עליה נוסדה. עיקר האגדה הזאת היא כמו תודה וברכה להקב״ה בשתי פלגות. א) נעתקה מלשון תפלת יונה ביום צרתו במעי הדגה במדרש יונה הנדפס ובילקוט שמעוני יונה רמז תק״ן ששמשה בו כלשונו אך החליפה לשון הנוכח לנסתר והיא מורכבת מנוסחת המדרש יונה הנדפס ונוסחת הילקוט שמעוני וא״כ כבר שמשה בשניהם. ב) תודה להקב״ה נוסדת על לשון דברי חכז״ל במס׳ שבת דף ק״ז ע״ב וע״ז דף ג׳ ע״ב שהקב״ה זן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כינים ומתארת לנו הנס והפלא ממזונות קרני ראמים. החלק הזה מהאגדה הזאת נוסד על הרכבת כמה אגדות בש״ס בבלי בפדר״א ובמדרש תהלים כאשר העירותי בהערותי להאגדה הזאת ובנויה על דברי רבה בר בר חנה במס׳ ב״ב דף ע״ג ע״ב עיין בהערה ג׳. זמנה ומקומה של אגדה הזאת לא אוכל לברר מפני קטנותה בכמותה. החלק הא׳ מהאגדה הזאת בטח שמש במדרש יונה אחרי כי לשון התפלה הזאת לא יתכן לספר אחר אך למדרש יונה. וכאשר בררתי בראש דברי למדרש יונה כי המדרש הזה נכתב בתור מדרש למנחה של יום הכפורים ע״ש לכן שם בפי יונה התפלה הזאת שאחז בלשונו לשונות התפלות לר״ה וליוה״כ וביחוד מתפלת מוסף לר״ה חלק זכרונות ומהוידוי ליוה״כ בתפלת ערבית שחרית מוסף ומנחה ובנראה לא רצה להכנים בדבריו גם לשונות מתפלת נעילה ליום הכפורים באשר אז כבר יחלוף ויעבור הזמן אשר עליו כונן מדרשו זה כי זמן הפטורת יונה הוא במנחה של יום הכפורים.*) ולפ״ז לשון התפילה של יונה בפי המדרש יונה מכוון ומתאמת עם ענינו ונוסדה ממנו בכוונה כנ״ל אשר לא יתכן לספר ולענין אחר שמפאת זאת מוכח למדי שעיקר הלשון הזה הוא מהמדרש יונה ובעל אגדת קרני ראמים שלא שינה דבר בלשונו לקחו מהמדרש יונה הזה. המדרש יונה יורה לנו לפ״ז שני ענינים יקרים ורמים בערכם לדעת ולהכיר להוקיר את צדקת וישרת חכז״ל אשר סדרו לנו את הפטורת יונה במנחה של יום הכפורים. א) מדוע נסדרה ההפטורה הזאת במנחה של יום הכפורים ולא בשחרית של יו״הכ או במועד ושבת אחר? ב) מה ענין תפלת

---

*) קריאת הפטורת יונה הדרשות עליה ביוה״כ ישנות עד מאד וכבר נמצאו בידינו שתי דרשות על יונה (Philonis de Jona oratio) אשר נמצא מעתקן בבה״כנ באלכסנדריא בראש מאה השמינית ומיוחסות לפילא האלכסנדרוני ונמצאו באסיפת ספריו בלשון רומית עיין פראידענטהאל ביאהרעסבעריכט דעס טהעאלאגישען זעמינארס ברעסלויא 1869 צד 12—9 וצד 147—141 ועי״ז תאמן הערתינו הנ״ל ביתר שאת ויתר עז.

לא אחום על נינוה באותה שעה נפל (קעה) יונה על פניו לפני הקב"ה ואמר לפניו ריבונו של עולם כלום הוא לפניך מדת הדין במדת הרחמים תנהיג את עולמך ונאה לך תהילה (קעו) שכן כתיב (קעז) לײ אלהינו הרחמים והסליחות ונאמר (קעח) כי אל רחום ײ אלהיך וכתיב (קעט) מי אל כמוך נושא וכתיב (קפ) חסד (קפא) ײ מלאה הארץ ולא עוד אלא שאתה יושב על כסא רחמים רחמים מימינך וסליחה וחסד מלפניך ופדות מאחריך שנ' (קפב) כי עם ײ החסד והרבה עמו פדות וכתיב (קפג) וישוב אל ײ וירחמיהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח גבורות רחמיך הרבים לא הייתי יודע וחסדיך הרבים לא הייתי מגיד שאין מי יעשה כמעשיך וכגבורותיך יפה עשית יפה פעלת יפה רחמת יפה חננת יפה סלחת יפה קרעת להם שאת (קפד) חובתם יפה נחמת על רעתם מי אל כמוך (קפה) אלא כולו תושבחות כסאך תהילה כבודך תפארה אשר מעשה ידך נעימים גופך ישועה פניך כמאיר כל אור עיניך מקור כל זוהר פיך אמת שפתיך חיים אמת חסדך הגדול על שארית נחליתיך (קפו) שאתה מקדים להם רחמים בכל עת ובכל שעה אתה מוחל לעונם כדי ליתן עוז וכבוד לשמך שנאמ' (קפז) למען יזמרך כבוד ולא ידום ײ אלהי לעולם אודך:

(קעה) בילקוט ובהדפס נפל על פניו ואמר הנהג עולמך במדת רחמים דכתיב לה' אלהינו הרחמים והסליחות ע"כ בילקוט ובמדרש יונה שנדפס וכל המאמר ליתא שם: (קעו) נ"ל „תהילה": (קעז) דניאל ט' ט': (קעח) דברים ד' ל"א: (קעט) מיכה ז' י"ח: (קפ) תהלים קי"ט ס"ד: (קפא) נ"ל חסדך: (קפב) תהלים ק"ל ג': (קפג) ישעיה נ"ה ז': (קפד) נ"ל „סתר": (קפה) אחז לשון הכתוב מיכה ז' י"ח שכתוב בו מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע וגו': (קפו) נ"ל נחלתך: (קפז) תהלים ל' י"ג:

הצעה לאגדת קרני ראמים

ואחרית דבר למדרש יונה.

האגדה הזאת אשר כניתיה בשם „אגדת קרני ראמים" על שם ענינה מצאתיה בעין יעקב מדפוס ראשון שאלוניקי רע"ו (1516) אחרי האגדות מהירושלמי שבמסכת חגינה. על הדף מלמעלה רשום „ירושלמי". אך תיבת „ירושלמי" נגררה בטעות מהדפים שלפניו המכילים העתקות מאגדות ירושלמי וכנראה נמצאה בכת"י בתור אגדה קטנה אשר חס עליה בעל העין יעקב וספחה שם לבל תאבד מאתנו אחרי כי קטנה היא בכמותה. האגדה הזאת נדלגה בשארי הדפוסים מהעין יעקב והדפוס הראשון ממנו יקר הוא ממטמונים ולכן חמלתי גם אנכי על האגדה הזאת וספחתיה להקובץ הזה ואף כי תפיץ אור על המדרש יונה שקדם לה

גדולה [(קנח) את יי׳ ויזבחו זבח (קנט) לי״י] וכי זבח זבחו אלא דם ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו (קס) משלימים (קסא) להביא את אשתו וכל אשר לו לאלהים לאלהי יתה ועליהם אומי על גידי הצדק. מרוב (קסב) חמתה שהיה ליונה במעי הדגה נשרפו בגדיו וכל שערת גופו וראשו חקנו והיו זבובים ויתושים ונמלים ופרעושים שרויים עליו ומצערין אותו מכל צד עד שביקש נפשו למות שנ׳ (קסג) וישאל (קסד) נפשו למות מיכן אמרו חכמים (קסה) כל מי שיש בידו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש או להחזירו (קסו) בתשובה ואינו מחזירו סוף בא לידי צער גדול והקב״ה מה עשה (קסז) העלה קיקיון על ראש יונה בלילה (קסח) כשהוא נם ובשחרית עלו עליו מאתים ושבעים וששה עלים וכל עלה ועלה ארבע זית (קסט) וטפח וארבעים (קע) אנשים יכולין לישב בצל הקיקיון לכבוש את השמש זימן הקב״ה תולעת והכה את הקיקיון ויבשהו (קעא) ומת והיו זבובין ויתושין שרויין עליו ומצערין אותו מכל צד עד שביקש נפשו למות שנאמר (קעב) ואתה יי׳ קח נא (קעג) נפשי ממני באותה שעה זלגו עיניו דמעות לפני הקב״ה עד שירד הקב״ה ואמר לו מפני מה אתה בוכה שמא יש לך צער על הקיקיון שלא עמלתה בו ולא גידלתו ולא הכניסה (קעד) בתוכו זבלין ולא השקיתו מים ולילה אחד יבש כך חסתה עליו ואני

(קנח) ליתא בילקוט: (קנט) בכת״י ליתא תיבת „לי״י“. „הם לא זבחו אלא דם ברית מילה“. ובילקוט „אלא ברית מילה“: (קס) בכת״י ונדרו להביא שם את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו לראות (צ״ל ליראת ?) יונה ונדרו ושלמו ועליהם ועל אחרי גירי הצדק נאמר יאמרו נא יראי ה׳ כו״ם. עיין בהעתקת הכת״י למעלה ובילקוט ונדרו שם אשתו ובניו וכל אשר לו לאלהי יונה ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר ועל גרי הצדק: (קסא) צ״ל ושלמו: (קסב) בילקוט ובכת״י ומרוב חמה שהיה במעי הדגה נשרף בגדו ומעילו ושערותיו והזובין ויתושין ונמלים ופרעושים שרויין עליו ומצערין אותו עד שבקש נפשו למות שנאמר וישאל את נפשו למות מכאן אמרו כל שאפשר לבקש רחמים על חבירו או להחזירו בתשובה ואינו מחזירו בא לידי צער: (קסג) יונה ד׳ ח׳: (קסד) צ״ל את נפשו: (קסה) עיין ברכות דף י״ב ע״ב: (קסו) כיוצא בזה נמצא במקומות שונות וביחוד עיין סנהדרין כ׳ ע״א כ״ז ע״ב. וע״ז דף י״ח ע״א: (קסז) בילקוט ובכת״י מה עשה הקב״ה: (קסח) בילקוט ובכת״י „בלילה ובשחרית עלו עליו רע״ו עלין“ והוא פלא. אמנם לפי הכת״י דרש גימטריא של תיבת „קיקיון“ = רע״ו (276) שלדעתו יכונה על שם מספר עליו: (קסט) צ״ל זרת כבילקוט ובכת״י: (קע) בכת״י ובילקוט ארבעה אנשים יכולין לישב בצלו תחת הקיקיון: (קעא) בילקוט ובכת״י ויבש ומת והזובין ויתושין שרויין עליו ומצערים אותו מכל צדדים עד שבקש נפשו למות באותה שעה זלגו עיניו דמעות כמטר לפני הקב״ה ואמר לו יונה מפני מה אתה בוכה יש לך צער על זה שלא גדלתו ולא הכנסתו בתוכו זבל ולא השקית בו מים לילה אחת היה ולילה אחת יבש כך חסת עליו ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה: (קעב) יונה ד׳ ג׳: (קעג) צ״ל „את נפשי“: (קעד) צ״ל הכנסת:

(קלד) עמודיה ומכוניה שנאמר (קלה) הארץ בריחיה בעדי] הראהו גהינם שנאמר (קלו) ותעל משחת חיי [(קלז) הראהו תחתיות שאול שנאמר (קלח) מבטן שאול שיועתי (קלט)] הראהו תחת היכל יי׳ שנאמר (קמ) לקצבי הרים ירדתי מיכן (קמא) שירושלים על שבעה הרים עומדת הראהו (קמב) אבן שתייה תחת היכל יי׳ והראהו בני קרח עומדין ומתפללין עליה אמ׳ לו יונה הרי אתה עומד תחת היכל יי׳ התפלל לפניו ותענה (קמג) אמ׳ לו לדג עמוד במקום אחד ואתפלל לפני יי׳ עמד הדג והתחיל להתפלל לפני הקב״ה ואמר לפניו ריבון (קמד) כל העולמים ניאקראתה (קמה) (קמו) מוריד ומעלה הריני (קמז) ירדתי העליני ניאקראתה (קמח) ממית ומחייה הרי (קמט) הגיעה נפשי למות החייני ולא נענה עד שיצא (קנ) מפיו אשר נדרתי להעלות (קנא) ולזבוח לפניך אשלם ביום ישועת ישראל שני (קנב) אשר נדרתי אשלמה מיד (קנג) נענה ורמז הקב״ה לדג והשליך את יונה ליבשה שנאמר (קנד) ויאמר יי׳ לדג ויקא יונה אל היבשה ראו (קנה) המלחים את כל המופתים ואותות והנפלאות הגדולות אשר עשה הקב״ה ליונה והשליכו איש לאלוהו בים חזרו ליפו ועלו לירושלים ומלו את (קנו) בשר ערלתם שנאמר (קנז) ויראו האנשים יראה

שנ׳ הארץ בריחה בעדי לעולם והראהו שאול תחתית שנ׳ מבטן שאול שועתי. והראה גיהנם שנ׳ ותעל משחת חיי והראהו היכל השם: (קלד) ליתא בנדפס: (קלה) יונה ב׳ ז׳: (קלו) שם: (קלז) ליתא בנדפס: (קלח) יונה ב׳ ג׳: (קלט) צ״ל שועתי: (קמ) יונה ב׳ ז׳: (קמא) בנדפס ובילקוט מכאן אנו למדין: (קמב) בנדפס הראהו אבן שתייה קבועה בתהום והראהו שם בני קרח שעומדים עליה ומתפללין אמר לו הדג יונה הרי אתה נגד היכל ה׳ התפלל ואתה נענה והיה יונה וכו׳ כהעתקת הנדפס למעלה עד „ועדיין לא נענה עוד אמר לפניו רבש״ע נקראת מוריד ומעלה וכו׳. ובילקוט וראה שם אבן שתייה קבועה בתהומות וראה שם בני קרח עומדים ומתפללים והיה יונה ג׳ ימים וכו׳ כהעתקת הילקוט למעלה: (קמג) צ״ל ואתה נענה: (קמד) צ״ל רבון: (קמה) צ״ל נקראתה: (קמו) בילקוט נקראת מעלה ומוריד לא העלני: (קמז) בנדפס הרי ירדתי: (קמח) צ״ל „נקראת״: (קמט) בילקוט „הגעתי למות״ וליתא תיבת „הרי״: (קנ) בילקוט ובנדפס עד שיצא דבר זה מפיו: (קנא) בנדפס להעלות את לויתן ולזבוח אותה בסעודה של צדיקים לפניך אשלם ביום תשועתי שנ׳ ואני בקול תודה אזבחך לך אשר נדרתי אשלמה. ובילקוט ואשר נדרתי להעלות את לויתן ולעשותו לפניהם אשלם ביום ישועות ישראל ואני בקול תודה אזבחה לך: (קנב) יונה ב׳ י׳: (קנג) בנדפס ובילקוט מיד רמז הקב״ה וכו׳ כהעתקת הנדפס למעלה עד „וראו המלחים״: (קנד) יונה ב׳ י״א צ״ל ויקא את יונה: (קנה) בילקוט וראו המלחים את כל האותות ונפלאות שעשה הקב״ה עם יונה והשליכו אים את אלהיו שנ׳ משמרים הבלי שוא וחזרו ליפו. ובנדפס כיון שראו המלחים אותן נפלאות שעשה הקב״ה עם יונה השליכו את אלהיהם בים שנ׳ משמרי הבלי שוא חסדם יעזובו ועלו לירושלים: (קנו) בילקוט ובנדפס ליתא תיבת „את״: (קנז) יונה א׳ ט״ז:

על מה שיש בימים ובתהומות [(קיז) ועליו הכתוב אומר (קיח) אור זרוע לצדיק] אמר לו הדג ליונה (קיט) יונה (קכ) אינך (קכא) יודע שהגיע יום שאכלני לויתן אמר לו הוליכני אצלו ואני (קכב) אצילך מידו ואת נפשי מיד (קכג) הוליכו אצלו אמ' לו ללויתן לויתן בגללך ירדתי לראות את מקומך שעתיד אני ליתן את החבל בלשונך והעלוך בסעודה גדולה לצדיקים לעתיד לבא ולא עוד אלא ראה בי חותמו של אברהם אבינו והם תבל (קכד) לויתן ביונה כיון שראה בו ברית מילה ברח לויתן מלפני יונה אמ' יונה לדג (קכה) כבר הצלתיך מפי לויתן הראיני עכשיו כל שבימים ותהומות הורידו (קכו) לנהר הגדול של מימי אוקינוס שנאמר (קכז) נהר נהר (קכח) יסובבני [כל (קכט) משבריך וגליך עלי עברו] הראהו (קל) שבילי ים סוף (קלא) שני (קלב) סוף חבוש לראשי (קלג) [הראהו

שני עיניו של דג כשתי חלונות מאירות ליונה ר' מאיר אומר מרגלית היתה תלויה במעיו של דג ומאירה ליונה וראה כל מה שבימים ותהומות. בילקוט רבי טרפון אומר מתוקן היה הדג לבלוע את יונה מששת ימי בראשית שנא' וימן ה' דג גדול נכנס לתוך פיו כאדם שנכנס לבית הכנסת גדולה והיו שתי עיניו כחלונו אמר ספיות (צ"ל כחלונות אספומיות. בילקוט כת"י אספיטיות עיין בערוך ערך אספומיות) מאירות ליונה ר' מאיר אומר מרגלית היתה תלויה במעיו של דג ומאירה ליונה כשמש הזה שמאיר בגבורה וראה יונה כל מה שבימים ובתהומות: (קיז) ליתא בילקוט ובנדפס. בילקוט כת"י שני אור זרוע לצדיק וגו': (קיח) תהלים צ"ז י"א: (קיט) בנדפס ליתא תיבת "ליונה": (קכ) בנדפס ובילקוט ליתא תיבת "יונה": (קכא) בנדפס אין אתה יודע שבא זמני לכנס בפיו של לויתן. בילקוט אי אתה יודע שיומי בא להתאכל לתוך פיו של לויתן: (קכב) בנדפס ואני מציל אותך ואת נפשי. ובילקוט ואני מציל אותי ואותך מפיו: (קכג) בנדפס מיד הוליכו אצלו אמר יונה ללויתן לויתן תדע שבשבילך ירדתי לראות מקום מדורך ולא עוד אלא שאני עתיד ליטול חבל בלשונך ולהעלות אותך ולזבח אותך בסעודה גדולה של צדיקים ולא עוד אלא ראה בחותמו של אברהם והבט לברית מיד ברח לויתן לפני יונה מהלך שני ימים. ובילקוט (ליתא תיבת "מיד") הוליכו אצל לויתן אמר לו בשבילך ירדתי לראות את מדורך בים ולא עוד אלא שאני עתיד לירד וליתן חבל בראשך ולעשות סעודה ממך לצדיקים הראהו חותמו של אברהם אבינו הביט לברית וראה לויתן וברח מלפניו מהלך ב' ימים: (קכד) צ"ל "והסתכל" או "והביט" תחת "והם תבל": (קכה) בנדפס אמר יונה הרי הצלתיך מפי של לויתן הראיני כל מה שיש בימים ובתהומות. ובילקוט אמרו לו אני הצלתיך מפיו של לויתן הראיני כל מה שבימים ובתהומות: (קכו) בנדפס הראהו נהר גדול שמימי אוקיינוס יוצאים שנאמר נהר יסובבני. ובילקוט והראהו נחל גדול של אוקיאנוס שנ' נהר יסובבני: (קכז) יונה ב' ד': (קכח) תיבת "נהר" שני מיותרת וצ"ל ונהר יסובבני: (קכט) ליתא בילקוט ובנדפס: (קל) בילקוט והראהו: (קלא) בנדפס ים סוף שעברו ישראל בתוכו ובילקוט ים סוף שעברו ישראל בתוכם: (קלב) יונה ב' ו': (קלג) ילקוט והראהו מקום משברי הים אליו יוצא שנ' כל משבריך וגליך עלי עברו והראהו עמודי ארץ במכוניה

העברים גדול הוא קום קרא אל אלהיך אולי יעשה נפלאותיו שעשה בים סוף אמ' (קו) להם בשבילי באה לכם הצרה הזאת אלא הטילוני לים וישתוק הים מעליכם שני (קז) שאוני והטילוני אל הים ר' (קח) שמעון אומר קבלו עליהם האנשים להשליך יונה לים מה עשו נטלו הכלים שבאנייה להשליך בים להקל מעליהם ולא הועילם מאומה רצו (קט) להחזיר להם ליבשה ולא יכולו מה (קי) עשו נטלו את יונה [(קיא) עמדו על ירכתי הספינה] ואמרו (קיב) בקול גדול אלהי עולם אל תתן עלינו דם נקי שאין אנו יודעין מה מעשיו של איש זה הוא אומ' בפיו ידעוני שבגללי באה לכם הצרה הזאת הטילוהו לים עד ארכובותיו והים עמד מזעפו נשאוהו (קיג) והולך הים וסוער הטילוהו עד טיבורו והים עמד מזעפו נשאוהו אצלם והים הולך וסוער עד שהיטולוהו כולו לים שנא' (קיד) וישאו את יונה ויטילהו לים (קטו) ויעמד הים מזעפו (קטז) ר' טרפון אומר ממונה היה הדג לבלוע יונה נכנס לתוך פיו כאדם שנכנס לבית והיו עיניו של אותו דג במין חלונות המאירות ליונה וממנה רואה

יעשה לנו בכל נפלאותיו שעשה בים א"ל וכו' בנדפס והלא שמענו שאלהי העברים גדול הוא מכל האלהים קום קרא אל אלהיך אולי יעשה אלהים ככל נפלאותיו שעשה בים סוף: (קו) בילקוט אמר לו בשבילי צרה זאת שאוני והטילוני אל הים ובנדפס אמר להם יונה בשבילי הצרה הזאת עליכם שאוני והטילוני אל הים וישתוק הים מעליכם שני ויאמר להם שאוני והטילוני אל הים; (קז) יונה א' י"ב: (קח) בילקוט אמר רבי שמעון עדין לא קבלו עליהם להשליכו לים עד שהפילו גורלות ונפל הגורל על יונה מה עשו נטלו כלים שבאניה והשליכו לים להקל מעליהם ולא הועילו. ובנדפס רבי שמעון אומר לא קבלו עליהם האנשים להטיל את יונה לים מה עשו נטלו הכלים שבאניה והשליכו אותה לים להקל מעליהן ולא הועילו: (קט) בילקוט רצו לחזור ליבשה ולא יכלו. בנדפס רצו לחזור ליבשה ולא יכולו שני ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכולו: (קי) בילקוט ליתא תיבות „מה עשו": (קיא) ליתא בנדפס. בילקוט והעמידוהו על ירכתי הספינה אמרו רבון העולמים אל תתן עלינו דם נקי שאין אנו יודעים מה מעשה של זה האיש הטילו עד ארכובותיו והים עמד מזעפו: (קיב) בנדפס ואמרו אלהי עולם אל נא נאבדה בנפש האיש הזה שאין אנו יודעים מה מעשיו של האיש זה אלא הוא אומר בפיו בשבילו הצרה הזאת עליכם הטילו אותו עד ארכובותיו ועמד הים מזעפו: (קיג) בנדפס העלוהו אצלם והים הולך וסוער הטילו אותו עד טיבורו והים עומד מזעפו העלוהו אצלם והים הולך וסוער עד שהטילו כולו שני וישאו את יונה ויטילוהו אל הים. בילקוט נשאו אותו אצלם והים עומד וסוער הטילו אותו עד טבורו והים עמד מזעפו נשאו אותו אצלם והים הולך וסוער הטילו אותו עד צוארו „וכו'" כדלעיל עד שהטילו כלו שני וישאו את יונה: (קיד) יונה א' ט"ו: (קטו) צ"ל אל הים: (קטז) בנדפס באותה שעה זימן הקב"ה דג גדול לבלוע את יונה ר' טרפון אומר ממונה היה הדג מששת ימי בראשית שני וימן ה' דג גדול לבלוע את יונה נכנס לתוך פיו כאדם הנכנס לבית הכנסת גדולה והיו

ימים לנסות ליונה מה עשה הקב״ה הביא רוח סערה בים והחזירה ליפו ראה (סח) יונה ושמח בלבו אמ׳ עכשיו אני יודע שמעשיו (סט) מאושרים לפניו אמ׳ להם ארד עמכם (ע) אמרו לו הרא (עא) אנו הולכים לים תרשישה אמר (עב) להם אבא עמכם ודרך כל האניות (עג) כשאדם יוצא המינה אז נותן שכרה ויונה מרוב שמחת לבו הקדים ונתן שכרה שנאמר (עד) וירד יפו וימצא אנייה באה תרשישה ויתן שכרה וכשהולכין (עה) בים עמד עליהם רוח סערה מימינם ומשמאלם (עו) והיו כל האניות הולכות ושבות בשלום ואותה אנייה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה שנאמר (עז) והאניה חשבה להשבר ר׳ חנינא אומר משבעים לשונות (עח) היו (עט) שם באותה אנייה וכל אחד (פ) ואחד אלהיו בידו ומשתחוים (פא) אמרו (פב) נקרא איש בשם אלהיו והיה האלהים שיענה ויציל אותנו מצרה הוא האלהים קראו כל אחד ואחד בשם אלהיו ולא הועילם מאומה יונה (פג) מצרת נפשו נרדם וישן לו בא אליו רב החובל אמ׳ לו הרי (פד) אנו עומדין בצרה גדולה בין מות ובין חיים ואתה נרדם וישן מאיזה עם אתה אמר לו (פה) עברי אנכי אמר לו והלא (פו) שמעתי שאלהי

שני ימים מה עשה הקב״ה הביא עליו רוח סערה והחזירה ליפו : (סח) בנדפס כיון שראה יונה שמח בלבו ובילקוט וראה יונה ושמח שמחה גדולה : (סט) בנדפס שדרכי ישר לפני הקב״ה בילקוט שדרכי מיושרת לפני : (ע) בנדפס ארד עמכם באניה : (עא) נ״ל הרי ובנדפס והלא אנו הולכים לתרשיש ובילקוט הרי אנו הולכים לאיי הים תרשישה : (עב) בנדפס אמר אבא עמכם תרשישה ודרך כל האניות כשאדם יוצא מהם נותן שכרו ויונה מרוב זריזות שרצונו לברוח נתן כל שכרו והקדים בשמחת לבו שנ׳ ויתן שכרה וירד לבא עמהם תרשישה אמר ר׳ יוחנן וכו׳ כנוסחת הנדפס למעלה. ובילקוט א״ל אף על פי כן ובשמחת לבו של יונה הקדים ונתן שכרה שנ׳ ויתן שכרה וירד בה : (עג) נ״ל האניות: (עד) יונה א׳ ג׳ ונ״ל באה תרשיש: (עה) בנדפס פרשו מהלך יום אחד בים סיער הקב״ה עליהם את הים ברוח סערה וכל האניות שהים עוברות ושבות בשלום שנ׳ והאניה חשבה להשבר ולא האחרות שבים וכו׳ כנוסחת הנדפס למעלה. ובילקוט פרשו לים עמד עליהם רוח סערה ומימינם ומשמאלם כל האניות עוברות ובאות בשלום ובשתיקה ואותה אניה בצרה גדולה וחשבה להשבר: (עו) נ״ל ומשמאלם: (עז) יונה א׳ ד׳ : (עח) בנדפס אומות בילקוט לשון: (עט) בנדפס היו בספינה ובילקוט היתה באניה : (פ) בילקוט וכל אחד אלוהו בידו: (פא) בנדפס ליתא תיבת ומשתחוים: (פב) בנדפס אמרו נקרא כל אחד ואחד בשם אלהיו ולא הועילו מאומה. ובילקוט ואומ׳ נקרא איש אל אליהו והאל אשר יעננו ויציל הוא האלהים וקראו ולא הועילו מאומה : (פג) בנדפס ויונה ירד בירכתי הספינה ונרדם ויישן בא אליו וכו׳ ובילקוט יונה בצרת נפשו נרדם ויעף לו : (פד) בילקוט א״ל אנו עומדים בין מות לחיים ואתה נרדם מאיזה עם אתה. ובנדפס הרי אנו עומדים בין מיתה לחיים ואתה ישן מאיזה עם אתה: (פה) בנדפס ליתא תיבת „לו״: (פו) בילקוט א״ל שמענו שאלוה גדול הוא קרא אל אלהיך אולי

מבטן שאול [(סא) בגבורה והודעתיך כח גבורתי והודעתיך שעשיתי את הים ואת היבשה]. בחמישי (סב) ברח יונה מפני (סג) אלהי ישראל למה ברח שפעם (סד) ריאשונה שלחו להשיב את ערי ישראל מני (סה) ועמד (סו) בדברו שנ׳ (סז) והוא (סח) השיב את (סט) גבול מלבא חמת עד ים הערבה כדבר יי׳ אלהי ישראל אשר דבר ביד יונה בן אמיתי הנביא אשר מגת החפר פעם שנייה שלחו (ע) אל ירושלים להחריבה כיון (עא) שעשו ישראל תשובה עשה הקב״ה כרוב רחמיו וניחם על הרעה (עב) והיו (עג) ישראל קורין (עד) אותו נביא השקר פעם שלישי (עה) שלחו (עו) אל נינוה להחריבה דן (עז) יונה דין בינו לבין עצמו ואמר (עח) לארי (עט) שישראל קורין אותו נביא שקר (פ) (פא) הריני (פב) בורח במקום שלא נאמר בכבודו שם (פג) על השמים ועל הארץ כבודו ממעל (פד) לשמים כבודו וכתיב (פה) מלא כל הארץ כבודו ואני (פו) בורח לים שלא נאמר שם כבודו באותה שעה ברח יונה ליפו ולא מצא (פז) שם אנייה והיתה אנייה שירד שם יונה רחוקה מן יפו שיעור שני

(סא) ליתא בנדפס ובילקוט: (סב) פרקי רבי אליעזר פרק י׳ תנחומא ויקרא ולו ילקוט שמעוני יונה רמז תק״ן: (סג) בילקוט מפני אליהו: (סד) צ״ל „ראשונה״ ורגיל הוא הסופר מכת״י זה לכתוב כל חירק ִ מלא יוד וחולם — וֹ מלא ואו. בנדפס שפעם ראשונה קודם לכן שלחו הקב״ה להשיב את בני ישראל: (סה) תיבת „מני״ ליתא בילקוט ובנדפס וכצ״ל: (סו) בילקוט ובנדפס ועמדו דבריו: (סז) מלכים ב׳ י״ד כ״ה בנדפס ליתא תיבת „שני״ וזה לשון הכתוב „הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד הים הערבה כדבר ה׳ אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר״. ועל פיו יש לתקן הנוסחא בזה. וכ״ה בנדפס והשיב את גבול וכו׳ כלשון הכתוב: (סח) בנדפס והשיב וכו׳: (סט) צ״ל כבנדפס את גבול ישראל, בילקוט את ערי ישראל: (ע) בנדפס שלחו לירושלים ובילקוט שלחו על ירושלים: (עא) בנדפס וכשעשו ישראל תשובה ובילקוט כיון שעשו תשובה: (עב) בילקוט ובנדפס ולא החריבה: (עג) בילקוט וקראו אותו נביא השקר: (עד) בנדפס קוראים אותו נביא שקר: (עה) בנדפס ובילקוט שלישית: (עו) בנדפס שלחו לנינוה דן וכו׳: (עז) בנדפס דן יונה דין בעצמו ובילקוט דן יונה בינו לבין עצמו: (עח) בילקוט ואמר יודע אני שהגוים קרובי תשובה הם ויעשו תשובה וישלח רוגזו על ישראל ולא די שישראל וכו׳: (עט) נ״ל לא די בנדפס לא דיו: (פ) בילקוט השקר: (פא) בילקוט ובנדפס אלא אף אומות העולם קורין אותי נביא השקר: (פב) בנדפס אלא אברח למקום שלא נאמר שכבודו שם. בילקוט אברח למקום שאין כבודו שם מאל וכו׳ עיין למעלה בנוסחת הילקוט: (פג) בנדפס בשמים נאמר. על השמים כבודו בארץ נאמר על הארץ כבודו: (פד) נ״ל על השמים כבודו תהלים קי״ג ד׳: (פה) ישעיה ו׳ ג׳: (פו) בנדפס הרי אני בורח לים שלא נאמר כבודו שם מה עשה רוצה לירד ליפו: (פז) בנדפס ולא מצא אניה לשם ואותה אניה שירד בה יונה הביא הקב״ה עליה סער והחזירה ליפו. בילקוט ולא מצא אניה לירד לשם והיתה אניה מן יפו מהלך

זו מן האיש זה לא לקחתי אלא חורבה וכשחיפשתי אבניה לבנותה מצאתי כלי כסף וכלי זהב עכשיו יטול ממני כי לא יערב הגזל אצלי שבשביל כך מחריב הקב"ה את העולם שנ' (מג) כי מלאה הארץ חמס אמ' לו המוכר לדיין כשמכרתי בית חורבה זו לאיש הזה (מד) הוא וכל מה שבתוכה מכרתי לו וכשם שהוא בורח מן העבודה (מה) כך אני בורח שכל מי שגוזל מחבירו אפילו שווה פרוטה כאילו נוטל נשמתו (מו) שנ (מז) כן אורחות (מח) בוצע בצע מה עשה הדיין ביקש (מט) שבור (נ) מוכירה עיקרה של אותו חורבה ושילש שנים ושבעה דורות ומצא יורש לאותו היורש שהטמין את הממון (נא) ידו לבעלו (נב) ועל (נג) אותה שעה אמר דוד (נד) אמת מארץ תצמח. מיד (נה) נתרצה להם הקב"ה ואמר להם סלחתי. באותה (נו) שעה נפל יונה על פניו ואמר לפני הקב"ה רבונו של עולם שא נא לחטאתי ומחול לעוני שברחתי לפניך לים שלא הייתי יודע מעשיך ועכשיו ידעתי כח מעשיך וגבורותיך שנ' (נז) כי ידעתי כי אתה יי' אל רחום וחנון אמר לו הקב"ה אתה לא חסת על כבודי וברחת (נח) מלפני האלהים (נט) אבל אני חסתי על כבודך והצלתי (ס) ממצולות ים ועשיתי עמך פלאים והצלתיך

לדיין אדוני כשלקחתי חורבה זו מן האיש זה לא לקחתיה אלא חורבה בלבד וכשחפשתי בה מצאתי בה אבנים טובות ומרגליות ועתה יטול ממני ולא יערוב אצלי כי בשביל הגזל הקב"ה מחריב את העולם שנ' כי מלאה הארץ חמס מפניהם אמר לו המוכר לדיין אני כשמכרתי לו חורבה זו מכרתי לו היא וכל אשר מה שבתוכה כשם שאתה בורח מן הגזל כך אני בורח מן הגזל שכל מי וכו': (מג) בראשית ו' י"ג: (מד) נ"ל היא: (מה) נ"ל העבירה: (מו) בנדפס נשמתו ממנו: (מז) משלי א' י"ט: (מח) נ"ל כל בוצע ובנדפס כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח עיין ב"ק דף קי"ט ע"א: (מט) בנדפס ביקש שטר של אותה חורבה הלך במנין עד ארבעה דורות ומצא יורש לאותו האיש שהטמין אותה והחזירה לבעליו ובילקוט שם רמז תקנ"א מה היה עושה הדיין בקש שטר של אותה חורבה ומצא נ"ה דורות ומצא יורש לאותו האיש שהטמין אותו ממון והחזירו לבעליו: (נ) נ"ל "שטר" או "שובר": (נא) כוח בכת"י ונ"ל "והחזירו" ותיבת "ידו" הוא מן "ירו" של תיבת "והחזירו": (נב) נ"ל לבעליו: (נג) בנדפס ועל אותו נאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף והתיבות האלה אינן בילקוט: (נד) תהלים פ"ה י"ב: (נה) עיין למעלה בנוסחאות הילקוט והנדפס: (נו) בנדפס ובילקוט מיד נפל יונה על פניו ויאמר רבש"ע יודע אני שחטאתי לפניך מחול לעוני שברחתי לים שלא ידעתי כח גבורותיך ועכשיו ידעתי שנא' כי אתה ה' אל רחום וחנון אמר לו הקב"ה אתה חסת על כבודי וברחת מלפני לים אף אני חסתי על כבודך והצלתיך מבטן שאול ומרוב מים וכו'. ופי' אתה חסת על כבודי כמו שמסופר בו למעלה ובכת"י למטה מזה ובפדר"א שחס לכבודן של ישראל בידעו כי הגוים קרובי תשובה הם ע"ש ולבל יכשלו בה' באמרם כי נחם על הרעה כיונה ד' ב': (נז) יונה ד' ב': (נח) כוונתו על הבריחה מלפני ה': (נט) נ"ל "להים" או "אל הים": (ס) נ"ל והצלתיך:

(כט) בית ובית שהיה בו אבן של גזל ואפילו בפלטרין של מלך שהיו דמיו יקרין עד אין חקר החזירו לבעליהן וכל כרם וכרם שהיה (ל) בו נטיעות או אילן אחד מגזל עקרו (לא) והחזירו וכל (לב) בגד ובגד שהיה פקעיות של שתי או של ערב שגילם (לג) משבצות קרעו על (לד) בגד ובגד וכרכו שתי כריכות אחת של שתי ואחת של ערב והחזירה לבעלים (לה) ויקראו אל אלהים בחזקה וישובו איש מדרכו הרעה נח מכעסי ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ונתרצה להם שנ' (לו) וינחם (לז) יי' על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה כי עשו ושבו מדרכם כל אדם שיש בידו עבירה ונזכר היה מתודה עליה אם סקילה לסקילה אם שריפה לשריפה אם להריגה להריגה ואם חניקה לחניקה כדי (לח) שיזכו לחיי העולם הזה ולחיי העולם הבא (לט) ואפילו מכר אדם (מ) חורבה לחבירו ועמד לבנות ומצאו מטמניות של כסף או של זהב מה היה עושה היה קורא לאותו האיש שמכר לו את (מא) החורבה ואמ' לו המטמון שמצא בתוך חורבה שלך הוא והשיב המוכר ואמר ללוקח אני כשמכרתי לך חורבה זו וכל מה שבתוכה מכרתי לך ומטמוניות הללו שלך הוא ולא היו רוצין ליטול לא מוכר ולא לוקח הלכו שניהם אצל הדיין (מב) אמ' הלוקח לדיין אני כשלקחתי חורבה

החזירו לבעלים: (כט) בילקוט ואפילו לבנים של גזל שבנו בפלטרין מלך סתרו הפלטין והחזירו הלבנים לבעליהם ובנדפס ובכל בית ובית שהיו עשרה לבנים מן הגזל ואפילו בפלטין של מלך שהיו דמיו יקרים עד אין חקר סותרים כלם והחזירום לבעליהן וכל גן וגן וכל כרם וכרם וכו': (ל) בילקוט שהיו בו שתי נטיעות או שני אילנות מן הגזל: (לא) בילקוט ובנדפס עקרום והחזירום לבעליהן: (לב) בילקוט וכן בגד שהיו בו שתי פקעיות של גזל קרעו הבגד והחזירו ועשו משפט וצדקה וכל עבירה שבידו מתודה ומקבל עליו דין תורה אם סקילה סקילה אם שריפה שריפה ואפילו מכר אדם לחבירו בית חורבה ומצא בה ממון וכו'. בנדפס שתי כריכות אחת של שתי ואחת של ערב שגזלה אשה קרעו כל הבגד וכרכו שתי כריכות אחת של שתי ואחת של ערב והחזירה לבעליהן כיצד שבו מדרכם וכו' (כהעתקה מהנדפס עד) עד שזכו: (לג) מסורס גלם בתיבת גליצה. גלומים (יחזקאל כ"ז כ"ד) וכנראה פי' בפי המדרש הזה אריגה:
(לד) נ"ל כל: (לה) יונה ג' ח': (לו) יונה ג' י': (לז) נ"ל האלהים:
(לח) בנדפס עד שזכו לחיי העולם הבא: (לט) בנדפס אפילו אם מכר אדם לחבירו בית חריבה ועמד לבנותה ומצא במטמון (נ"ל בה מטמון) של כסף וזהב וכו': (מ) יסוד המאמר הזה מספור אלכסנדר מוקדון ירושלמי בבא מציעא פרק אלו מציאות. בראשית רבה פ' ל"ג. ויקרא רבה פ' כ"ז. תנחומא פ' אמור. פסיקתא דרב כהנא שור או כשב ומדרש עשרת מלכים עי"ש ועיין לעיל בהוספת הילקוט אות ס"ו: (מא) בנדפס את הבית חריבה ואומר ממון שמצאתי בתוך החורבה א היא שלך משיב המוכר ואומר ללוקח אני כשמכרתי הבית החריבה כל אשר בתוכה מכרתי לך ועכשיו מטמוניות הללו שלך אם לא היו רוצים ליטול לא המוכר ולא הלוקח וכו': (מב) בנדפס אמר לוקח

עשר מבוי (יא) וכל מבוי ומבוי היו בה שנים עשר (יב) ריבוא חצירות וכל חצר וחצר היו (יג) שנים בתים וכל בית ובית היו בו שנים עשר גיבורים וכל גיבור וגיבור (יד) היו לו שנים עשר בנים והיה יונה עומד בשוק אחד ומכריז והיה קולו הולך (טו) עד ארבעים פרסה והיו (טז) שומעין קולו כל כל אנשי נינוה וחזרו בתשובה (יז) ויאמינו אנשי נינוה באלהים. באותה שעה הגיע הדבר (יח) למלך נינוה (יט) ועמד מעל כסאו ונטל כתר מלכותו מעל ראשו והניחו מעל גבי האפר ופשט בגדי הארגמן והניחו על האפר הוא וכל שריו ועבדיו וגזרו תעניות שלשה ימים ושלשה לילות לא תאכלו מכל מאכל ולא תשתו מכל משתה ותכסו בשקים והתפלשו בעפר והתפללו בבכיה לפני יי׳ אלהים ותגביהו יונקי שדים שלכם כלפי מעלה ואמרו (כ) לשמים. בבכי עשה בשביל אלו שלא חטאו אולי ירחם (כא) המקום עלינו ואל יאבדינו. מיד (כב) הלכו כולם ועשו כדבר המלך ויתפללו בבכי ובמר נפש ובדמעות לפני הקב״ה ביום השלישי חזרו (כג) מדרכם הרעה שנאמר (כד) וישובו איש (כה) מדרכם הרעה (כו) ואפילו (כז) מציאות שימצא אדם בשדות וכרמים (כח) בשוקי וברחוב החזירו התינוקות לבעלים כל

שטראשבע אך גם זה דוחק כי למה שנה לשונו בזה? (יא) נ״ל מבואות עיין אות ו׳: (יב) תיבת „ריבוא" מיותרת: (יג) נ״ל היו בו שנים עשר בתים: (יד) תיבת „וגיבור" ליתא בילקוט: (טו) בנדפס „מהלך מ׳ פרסאות" ובילקוט „נשמע מ׳ יום והיו" וכו׳": (טז) בילקוט והיו שומעים קולו כל בית ובית באותה שעה וכו׳ ובנדפס והיו שומעין קולו בכל שוק ורחוב ורחוב ובכל מבוי ומבוי בכל חצר וחצר בכל בית ובית ובכל שער ושער בעיר נינוה והיו אנשי נינוה שוברים את לבם ונהפכה דעתם עליהם וחזרו כולם בתשובה אחד אנשים ואחד נשים אחד שרים ושרות ואחד בחורים ובתולות שנא׳ ויאמינו אנשי נינוה באלהים הגיע הדבר וכו׳: (יז) יונה ג׳ ה׳: (יח) בילקוט ובנדפס לאסנפר מלך נינוה: (יט) בנדפס ועמד מכסא מלכותו ונטל כתר מעל ראשו והניחו על ראשו אפר ופשט בגדי ארגמן הניחו בעפר לבושו ונתפלש בעפר ואמר הוא וכל אנשי ביתו וכל שריו ועבדיו וכל גדולי המלכות להתענות הם וכל אנשי בתיהם שלשה ימים ושלשה לילות וכל יושבי עיר נינוה והכרוז היה יוצא וכו׳ (כההעתקה מהנדפס עד) ואמרו לפני הקב״ה וכו׳ ועיין תרגום שני אסתר ד׳ א׳: (כ) בנדפס לפני הקב״ה בבכי גדול: (כא) בנדפס הקב״ה עלינו ולא יאבד אותנו בכעסו אמר ר׳ שמעון וכו׳ (כההעתקה מהנדפס עד) מיד כל בני העיר וכו׳. בילקוט והגביהו יונקי שדים שלהם כלפי מעלה ואמר להקב״ה בבכי גדול עשה בשביל אלו שלא חטאו ביום השלישי וכו׳ (כב) בנדפס מיד כל בני העיר עשו כדבר המלך: (כג) בנדפס שבו מדרכם ובילקוט חזרו כלם מדרכם: (כד) יונה ג׳ ח׳: (כה) נ״ל מדרכו. בילקוט ליתא „שנאמר וכו׳ הרעה": (כו) בנדפס כיצד שבו אפילו וכו׳: (כז) בנדפס מציאה שמצא בשדות וכו׳ ובילקוט מציאה שאדם מצא בשדות וכו׳: (כח) בילקוט ובנדפס ובכרמים בשווקים וברחובות

מדרש יונה

כת"י דע ראססי 808

. . .

בעזר שוכן מעונה, אני כותב מדרש יונה.

יונה הלך לנינוה בלבב שלם שנאמר (א) ויחל יונה לבא בעיר (ב) והיא עיר גדולה (ג) מלמד (ד) שהיתה נינוה ארבעים (ה) פרסה והיו בה שנים עשר שווקים ובכל שוק (ו) היו בה שנים עשר (ז) אלף שקקים (ח) ובכל שוק ושוק היו שנים עשר (ט) אלף ריבוא ותרים לדת שאין יודעין לא טוב ולא רע ובכל ריבוא (י) ורחוב היו שנים

[illegible]

ימי בראשית והתנה עם דגי הים לבלוע (קמג) חד דג ליונה ולהשליכהו ליבשה ביום הששי ברא את האדם והתנה עמו דנפיק (קמד) מיניה האשה שתתן מזון לאליהו דכתיב (קמה) הנה צויתי שם אשה (קמו) לכלכלך (קמז) הנה צויתי מששת ימי בראשית וכן (קמח) כל דבר ודבר שיתחדש בעולם הקב"ה מצוה (קמט) הדבר ההוא מששת ימי בראשית אף הכא (קנ) ויאמר ה' לדג ויאמר מששת ימי בראשית (קנא).

דייקא" ופי' מדכתיב "צויתי" בלשון עבר ולא "אצוה" בעתיד ע"כ כונתו שכבר צויתי: (קמג) בלשון הזהר "אתני בנוני ימא לאזדמנא נונא חד למבלע ליה ליונה ולאפקאה ליה לבר": (קמד) בלשון הזהר דתפוק מיניה אתתא דתיזון לאליהו: (קמה) מלכים א' י"ז ט': (קמו) צ"ל "אשה אלמנה" כבקרא ובזוהר: (קמז) בזהר "הנה צויתי מיומא דאתברי עלמא" ודייק ג"כ מלשון "צויתי" כנ"ל ובאמת לא מצינו שהיתה נביאה ושהתנבאה שידבר עמה הקב"ה ע"כ פי' מששת ימי בראשית ועיין ברש"י שם צויתי שם. בשאליא שלי שתכלכל שם אשה אלמנה: (קמח) בלשון הזהר "וכן בכל עובדא ועובדא דאתחדש בעלמא קב"ה פקיד ההוא עובדא מיומא דאתברי עלמא אוף הכא ויאמר ד' לדג ויאמר משית יומין דבראשית". ופי' כל דבר ודבר של נס ופלא: (קמט) כנראה קרא בזהר "פקיד" בלשון בינוני ותרגמו "מצוה" אך הי' הוא במקום הצירי (¨) והוא עבר וצריך לתרגמו "צוה": (קנ) יונה ב' י"א: (קנא) בזהר מסיים "הכא נמי אית לן סמך בעלמא על עובדין דבני נשא דהאי עלמא" אך זה שייך למה שדורש אח"כ את מעשה יונה ע"ד המשל ואינו מהמאמר הזה. ובאמת לא נעתק גם במאמר הזה וגם במה שכינו חלק ב' מהמדרש יונה נראה ששני מדרשים שונים המה ר"ל כי המאמר הזה יסודו במדרש יונה הישן אך נתהפך בדברי הזהר כנ"ל והחלק הב' הוא מדרש אחר שעיקרו מהזהר ולכן נדלג על דברי הקיצור של הזהר שלה. החלק הב' שלדעתי הוא מדרש אחר כנ"ל דלגתיו ולא העתקתיו בזה ועיין בראש דבר:

מה שברא הקב"ה במעשה בראשית בכולן התנה עמהם בתנאי ביום הראשון ברא שמים והתנה עמהם שיעלה אליהו השמימה בין (קכא) הסערה וכן (קכב) הוה דכתיב (קכג) ויעל אליהו בסערה השמימה (קכד) בההוא (קכה) יומא התנה עמהן דיחשיך לשמשא במצרים דכתיב (קכו) ויהי חושך אפילה בכל ארץ מצרים שלשת ימים ביום השני ברא רקיע שיהיה מבדיל בין מים למים כדכתיב (קכז) ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים והתנה הקב"ה עמהן שיהיה מבדילין בין טמאה לטהרה לטהר בהון (קכח) וכן הוה ביום השלישי הוציא הארמה מבין המים ואסף המים למקום אחד וקרא להם ימים והתנה עם הים (קכט) שיעברו ישראל בתוכו ליבשה ולטבוע את המצריים וכן הוה דכתיב (קל) וישב הים לפנות בוקר לאיתנו אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו במה שהתנה הקב"ה במעשה בראשית ועוד (קלא) התנה לארץ שתפתח את פיה במחלוקת קרח ותבלע לקרח וכן הוה דכתיב (קלב) ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם (קלג) ואת קרח ביום הרביעי ברא השמש והירח דכתיב (קלד) יהי מארת ברקיע השמים והתנה (קלה) עם השמש שיהיה עומדת (קלו) באמצע השמים בימי יהושע דכתיב (קלז) ויעמוד השמש בחצי השמים התנה עם הכוכבים שילחמו עם סיסרא דכתיב (קלח) הככבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ביום החמישי ברא דגי הים ועוף השמים התנה בעופות למיזן (קלט) עורבים לאליהו בזמן שעצר השמים ולא היה מטר (קמ) דכתיב (קמא) ואת העורבים צויתי לכלכלך שם צויתי (קמב) כבר צויתי מששת

אמר "ואח"כ יקיאהו ליבשה" כי תפס בלשון הזהר "ולבתר דירמי ליה לבר" והעתיקו מארמית לעברית. בפדר"א פרק י' הנעתק ג"כ למעלה ובמדרש תנחומא ויקרא "רבי טרפון אומר ממונה היה אותו הדג לבלוע את יונה מששת ימי בראשית": (קכא) מכוון ללשון הזהר "דיסליק לאליהו השמימה בגו סערה" וע"ש דכך להי"ק צ"ל בסערה: (קכב) גם זה מלשון הזהר וכן. הלאה וכן הוה, וכך הוה: (קכג) מלכים ב' ב' י"א: (קכד) צ"ל השמים: (קכה) תפס בלשון הזהר: (קכו) שמות י' כ"ב. (קכז) בראשית א' ו': (קכח) פי' אם טבל במים הטמא ר"ל כל טמא וכלים שנטמאו כשנטבלו במים כל אחד ואחד כפי ענינו ודינו, נטהרו: (קכט) עיין אות קי"ז ובשמות רבה פ' כ"א: (קל) שמות י"ד כ"ז: (קלא) בלשון הזהר "תו אתני בארעא דתפתח ית פומהא במחלוקתא דקרח ותבלע לקרח ולכל כנישתיה וכן הוה": (קלב) במדבר ט"ז ל"ב: (קלג) וכן הוא בלשון הזהר אך צ"ל כלשון הכתוב "ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח": (קלד) בראשית א' י"ד: (קלה) בלשון הזוהר "ואתני עם שמשא למהוי קאים בפלגו שמיא ביומי דיהושע": (קלו) צ"ל "שיהיה עומד" או "שתהיה עומדת" כי שמש בלה"ק משמש בלשון זכר ובלשון נקבה: (קלז) יהושע י' י"ג: (קלח) שופטים ה' כ': (קלט) כלשון הזהר: (קמ) בזהר זמנא דעצר לשמיא דכתיב וכו' וצ"ל בזה ולא היה טל ומטר כמלכים שם או שכוון ביחוד למאמר חכז"ל תענית ג' ע"א דטל לא מיעצר וטל של אליהו לא היה אך טל של ברכה ע"ש: (קמא) מלכים א' י"ז ד': (קמב) בזהר "צויתי

שברא הקב״ה את העולם בשבעה ימי בראשית ביום החמישי ברא דגי הים וצוה שיהא (קיט) חד דג מזומן לבלוע ליונה ויהיה במעיו שלשה ימים ושלשה לילות ואח״כ ישליכהו (קכ) לחוץ ולא זה בלבד אלא כל

בראשית ליתא בלק״ט) עם הים שיקרע (בב״ר וילקוט שיהא נקרע) לפני ישראל (בב״ר הה״ד וישב הים לאיתנו לתנאין שהתנה עמו ובילקוט הה״ד וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו שהתנה הקב״ה עמו וכתוב יקוו המים יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם" והוא הוספה מבעל הילקוט ע״פ מאמר ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי בראשית רבה ראה פ' ה') אמר (ב״ר וילקוט ר' ירמיה בן אלעזר) אליעזר לא עם הים בלבד התנה הקב״ה אלא עם כל מה שנברא במעשה בראשית (ב״ר בששת ובילקוט מששת ימי בראשית ובלק״ט עם מעשה בראשית) שנאמר (ב״ר וילקוט הדא הוא דכתיב) אני ידי נטו שמים וכל צבאם (ב״ר צויתי מידי נטו שמים כל צבאם צויתי בילקוט „צויתי" בלבד) צויתי את הים שיהא נקרע (בב״ר בילקוט ובלק״ט שיקרע) לפני ישראל (בב״ר וילקוט ולק״ט לנכון „צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו (בילקוט שישתתקו) לפני משה שנאמר האזינו השמים (לק״ט והדברים) צויתי (לק״ט וצויתי) את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנ' שמש בגבעון דום (בילקוט ולק״ט וירח בעמק אילון), בלק״ט צויתי את הכוכבים שילחמו עם סיסרא שנאמר הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא") צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון צויתי השמש (צ״ל השמים) והארץ שישתקו לפני משה שנאמר האזינו השמים (נשתרבב בו המאמר הזה ואינו כסדר הזמנים והמעשיות) צויתי את העורבים לכלכל (ב״ר שיכלכלוהו ובילקוט שיכלכלו) את אליהו שנאמר (בילקוט והעורבים צויתי לכלכלם שם) והעורבים מביאים לו (ב״ר ולק״ט וגו') לחם ובשר (בילקוט ליתא מן צויתי זה עד צויתי את השמים) צויתי את האור שלא תזיק לחנניה (לק״ט חנניה) מישאל ועזריה (ב״ר ולק״ט ליתא מן „שנאמר" עד „בהון") שנאמר ורוח נור לא עדת בהון צויתי (ב״ר ולק״ט את) האריות שלא יזיקו (לק״ט להזיק) לדניאל (ב״ר את דניאל. בב״ר ולק״ט ליתא מן „שנאמר" עד „אריותא וגומר") שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא וגומר (ב״ר וילקוט צויתי את השמים שיפתחו לקול (ילקוט לפני) יחזקאל שנ' נפתחו השמים, בילקוט ליתא שנא' וכו') צויתי את הדג שיקיא (ב״ר שיקא ובילקוט ולק״ט להקיא) את יונה שנא' ויאמר ייי לדג (ב״ר וילקוט ולק״ט ויקא את יונה) עד כאן במדרש בפרקי רבי אליעזר" עכ״ל ובאמת אינו בפדר״א שלפנינו ונראה דבריו שצ״ל אמר „ובמדרש" ע״כ כוונתו בסוף דבריו" עד כאן במדרש (ר״ל במדרש בראשית רבה) בפרקי (צ״ל ובפרקי) רבי אליעזר וכוונתו להמדרש יונה שעיקר יסודו מפרקי רבי אליעזר וכן כינהו בעל הילקוט שמעוני עיין בראש דבר ורגילים המסדרים לכנות את שם המדרש בשם אשר עיקר יסודו ממנו עיין במסכת רבי אליעזר חלק ב' פרק ו' י״ח ופרק ס״ג. ולפ״ז ברור הדבר שבעיקר נוסחת המדרש יונה הי' כתוב המאמר מבראשית רבה כנ״ל אך אח״כ נתחלף במאמר הדומה לו מהזוהר ונעתק בלס״ק. בזהר מתחיל המאמר הזה פתח רבי אבא ואמר ויאמר ד' לדג וגו': (קיח) תמה לשון הזהר „ליה" ולא „לו": (קיט) ולא דג אחד ומכוון בלשון הזהר „דיהא זמן חד נונא": (קכ) ולא

רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו וכו׳ (קד) כדאמרינן לעיל (קה) ויקראו אל אלהים בחזקה מאי אמור אמר שמואל אמרו לפניו רבונו של עולם עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי (קו) וישובו (קז) מדרכם הרעה ומן החמס אמר שמואל אפילו גזל (קח) מריש ובנאו בבירה. מקעקע הבירה ומחזיר מריש לבעליו ופליגא (קט) דר׳ יוחנן (קי) דאמר ר׳ יוחנן מה שהיה בכף ידיהם החזירו בשידה תיבה ומגדל לא החזירו (קיא) כיון שראה הקב״ה באנשי נינוה ששבו מדרכם נח מכעסו ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ונתרצה ואמר סלחתי מיד נפל יונה על פניו ואמר רבש״ע יודע אני שחטאתי לפניך מחול לעוני וכו׳ אמר לו הקב״ה אתה חסת על כבודי וכו׳ אף אני חסתי על כבודך והצלתיך מבטן שאול ומרוב חמה שהיה במעי הדגה נשרף בגדיו (קיב) ומעילו ושערותיו חבובים ויתושין ונמלים וכו׳ באותה שעה נפל יונה (קיג) על פניו ואמר הנהג עולמך במדת הרחמים דכתיב (קיד) ה׳ אלהינו הרחמים והסליחות (קטו).

(קטז) ויאמר ה׳ לדג (קיז) וכי באיזה מקום אמר ליה (קיח) אלא בשעה

(קד) תיבת וכו׳ מן הספר וכונתו לומר שהעתיק למעלה מן הירושלמי ובילקוט מתחיל המאמר בתענית שם „אין אנו מרחמים על אלו" ויקראו וכו׳: (קה) יונה ג׳ ח׳: (קו) יונה שם: (קז) כ״ה ג״כ בילקוט. ובתענית שם וישובו „איש" מדרכו הרעה וכצ״ל כלשון הכתוב: (קח) פירש״י מרים קורה: (קט) הוספת המדרש הזה ובעל הילקוט ופי׳ שמואל פליג על דברי ר׳ יוחנן במקום אחר: (קי) ירושלמי תענית פרק ב׳: (קיא) ילקוט שמעוני שם בשם פרקי רבי אליעזר ועיין בראש דבר: (קיב) בילקוט בגדו: (קיג) בילקוט ליתא תיבת „יונה": (קיד) דניאל ט׳ ט׳: (קטו) עד כאן מגיע הילקוט שמעוני על יונה ומכאן והלאה ליתא בילקוט (קטז) יונה ב׳ י״א: (קיז) כבר רמזנו בראש דברינו להמדרש הזה כי המאמר הזה כאשר הוא לפנינו אינו אך העתקה מלשון ארמית בזוהר פ׳ ויקהל מילה במילה כאשר ניכר ג״כ מלשונו כאשר נעיר אי״ה הלאה בכל דבור ודבור אשר לכאורה יש להפליא כי המאמר הזה שייך להחלק הב׳ מהמדרש יונה שיסודו מהזוהר שם אך כשנעיין היטב בדברי רבינו בחיי פ׳ בשלח על הפסוק לפנות ־בוקר שהביא הענין הזה בשם פרקי רבי אליעזר ואינו בפדר״א שלפנינו נראה שכיון להמדרש יונה שלפנינו ובנוסחאתו היתה כלשון הבראשית רבתי פ׳ ה׳ אך בנוסחאתינו החליפו המעתיקים את דברי הבראשית רבה בדברי הזוהר ועי״ז נתגלגל הדבר. שחברו להמדרש יונה גם החלק ב׳ כאשר הוא בזוהר שם. והעתיקו את דברי הזוהר מלשון ארמית ללשון הקודש וניכרים הדברים שהם ממעתיקים מאוחרים כי נכשלו בלשונם והעתיקו הדברים כהוייתן אף כי לא יאות להם ולא יבואו בלה״ק ולכן אעתיק לך בזה את לשון רבינו בחיי שם ובב׳ מלאי לבנה אככים השינויי נוסחאות ע״פ הבראשית רבה והלקח טוב בראשית ג׳ כ״ד וילקוט שמעוני שמות רמז רל״ו ורל״ז. וז״ל „ובמדרש (בראשית רבה וכ״א בלקח טוב א״ר יוחנן שם ובילקוט א״ר יונתן) תנאי (ב״ר ולק״ט תנאין) התנה הקב״ה (מכאן עד מעשה

עד שזכו לחיי העולם הבא אפילו אם מכר אדם וכו׳ (ס) בוצע בצע את נפש בעליו יקח (סא) מה עשה הדיין ביקש שטר של אותה חורבה הלך במנין עד ארבעה דורות ומצא יורש לאותו איש שהטמין [אותה והחזירו לבעליו](סב) על אותו (סג) נאמר (סד) .אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כיון שראה הקב״ה באנשי נינוה מעשיהם הטובים קרע את גזר דינם] (סה) וירא אלהים את מעשיהם (סו) אמר ר׳ יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה צעקה דכתיב (סז) ויצעקו אל ה׳ בצר להם וממצוקותיהם יוציאם צדקה דכתיב (סח) וצדקה תציל ממות שינוי השם דכתיב (סט) ויאמר ה׳ אל אברהם שרי אשתך וגו׳ (ע) שינוי מעשה דכתיב (עא) וירא אלהים את מעשיהם (עב) ויש אומרים אף שינוי מקום שנאמר (עג) ויאמר ה׳ אל אברם לך לך והדר (עד) ואעשך לגוי גדול ואידך ההוא זכותא דארעא דישראל (עה) הוא דקא גרים. (עו) שנו רבותינו (עז) סדר תעניות כיצד מוציאין התיבה לרחובה של עיר ונותנין (עח) עפר מקלה על גבי תיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו וזקן שבהם אמר (עט) לפניהם דברי כבושים אחינו (ק) לא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים שנאמר (קא) וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם ואומר (קב) ויתכסו שקים האדם והבהמה מאי (קג) עביד אסרו הבהמות לחוד והוולדות לחוד אמרו לפניו

סקילה אם שריפה ואפילו אם מכר אדם וכו׳: (ס) משלי א׳ י״ט:
(סא) ילקוט שמעוני יונה רמז תקנ״א מה היה עושה הדיין וכו׳ של אותה חורבה ומצא ל״ה דורות ומצא יורש לאותו האיש שהטמין: (סב) ליתא בילקוט: (סג) נ״ל „על אותו הזמן" או „על אותו הדור": (סד) תהלים פ״ה י״ב: (סה) יונה ג׳ י׳: (סו) ראש השנה ט״ז ע״ב ילקוט שמעוני שם ועיין תנחומא נח ומדרש ביום השמיני בבי״המד חלק ד׳ צד 138:
(סז) תהלים ק״ז ו׳ ויצעקו ... ממצוקותיהם יצילם. שם י״ג ויזעקו .... ממצוקותיהם יושיעם. שם י״ט ויזעקו ... ממצוקותיהם יושיעם. שם כ״ח ויצעקו ... וממצוקותיהם יוציאם ובאשר המקרא הזה נמצא ביורדי הים כענין דיונה תפש לשון הפסוק האחרון: (סח) משלי י׳ ב׳: (סט) בראשית י״ז ט״ו: (ע) בר״ה שם מוסיף „כי שרה שמה וכתיב וברכתי אותה גם נתתי ממנה לך בן" כי מאברהם אינו ראיה שהרי יכולה הברכה להתקיים בישמעאל ולא הוי קריעת גזר דין כלל: (עא) יונה ג׳ י׳: (עב) בר״ה שם מוסיף „וכתיב וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה": (עג) בראשית י״ב א׳: (עד) שם ב׳: (עה) כ״ה בילקוט ובר״ה שם הגרסא „הוא דאהניא ליה": (עו) ילקוט שם: (עז) תענית פרק ב׳ משנה א׳ (דף ט״ו ע״א). ועיין תרגום שני אסתר ד׳ א׳: (עח) נ״ל „אפר" כבגמ׳ ובילקוט: (עט) נ״ל „אומר": (ק) דלג על לשון המשנה והתחיל בלשון הברייתא שנעתקה בגמ׳ שם דף ט״ז ע״א: (קא) יונה ג׳ י׳: (קב) יונה ג׳ ח׳: (קג) תענית שם „מאי הוו עבדי":

לפני הקב"ה בבבי גדול עשה וכו' [(סג) ולא יאבד אותנו מכעסו] אמר (סד) ר' שמעון בן חלפתא תשובה של רמאות עשו אנשי נינוה מה עשו (סה) העמידו עגלים בבפנים (סו) ואימותם מבחוץ מייחים (סז) מבפנים ואימותם מבחוץ והיו אילו גועין מבפנים ואילו מבחוץ אמרו לפני הקב"ה אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אילו אמר ר' אחא בערביא עבדין כן שנאמר (סח) מה נאנחה בהמה נבוכו עדרי בקר כתיב (סט) ויקראו אל אלהים בחזקה (ע) אמר ר' שמעון בן חלפתא חרצפא (עא) נצח לבישא (עב) וכ"ש לטובתו (עג) של עולם [מיד (עד) כל בני העיר עשו כדבר המלך ויתפללו וכו' מדרכם הרעה ביצד שבו] אפילו מציאה שמצא (עה) בשדות וכו' החזיר (עו) לבעליה ובכל בית ובית שהיו עשוה לבינים מן הגזל וכו' אין חקר שוברים כלם (עז) והחזירם לבעליהן וכו' והחזירה לבעלים כיצד שבו מדרכם הרעה מלמד שכל אחד ואחד היה עושה משפט וצדקה וכל מי שהיה בידו עבירה הלכה (עח) בידו ונזכר בתורה ומקבל עליו דין (עט) שמים אם לסקילה סקילה וכו' לחניקה

מעלה ואמר לפני הקב"ה: (סג) ליתא בילקוט: (סד) ירושלמי תענית פרק ב' פסיקתא דר"כ שובה דף קס"א ע"א ועיין תענית ט"ז ע"א ופדר"א פרק מ"ג ובירושלמי שם הגרסא אמר ר' שמעון בן לקיש: (סה) בירושלמי שם רבי חיננא בשם ר' שמעון בן חלפתא העמידו וכו': (סו) צ"ל כבירושלמי שם מבפנים: (סז) צ"ל כבירושלמי שם חייהם: (סח) יואל א' י"ח. כגרסתינו כן הוא בפסיקתא דר"כ שם אבל בירושלמי שם נהרס המאמר וז"ל „אמרין אין לית מתרחמין עלינן לינן מרחמים עליהון הדא הא דכתיב מה נאנחה בהמה נבוכו עדרי בקר וגו' אמר ר' אחא בערביא עבדין כן" וכפי הגרסא הזאת היטיב להקשות בעל יפה מראה שם ד"ה הה"ד דהאי קרא ביואל הוא דכתיב ולא באנשי נינוה? אך לגרסתינו יסוב הה"ד על דברי ר' אחא שבערביא עושין כן. אך גם לפי גרסתינו קשה הלא הנביא לא ידבר שם מארץ ערב. אמנם הפירוש הוא במדרש יונה ובפסיקתא דר"כ והראיה מהכתוב תסוב על המאמר שלפניו כמו בירושלמי שם ופי' הדרשה הזאת מדאמר יונה ג' ז' האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו ופי' שנהגו עמהם כימי רעב ובצורת שמאמר ביואל שם ופי' „הדא הוא דכתיב" כמו „כמה דאת אמר" „כמו דכתיב" ופי' על האופן הנאמר והנכתב שם. ועפ"ז אמר רב אחא שגם בערביא עושין כן בימי בצורת ורעב והוא על דרך ספור מעשה ולא שדרשה מהכתוב: (סט) יונה ג' ח': (ע) צ"ל כבירושלמי וילקוט חסו בחזקה: (עא) צ"ל חליפא או חלופא בירושלמי וילקוט שם: (עב) בירושלמי נום לכפירא ובפסיקתא דר"כ ובילקוט כבנוסחתינו: (עג) בילקוט לטובו: (עד) ליתא בילקוט: (עה) בילקוט שאדם מוצא: (עו) בילקוט החזירו לבעלים ואפילו לבנים של גזל שבנו בפלטין מלך סתרו הפלטין והחזירו הלבנים לבעליהם וכל כרם וכו' וכן בגד וכו' קרעו הבגד והחזירו ועשו משפט וצדקה וכל עבירה שבידו מתודה ומקבל עליו וכו': (עז) נ"ל סותרים כלם פי' סותרים הבתים ולוקחים האבנים מהם: (עח) פי' עבירה שיש עליה עונש על פי ההלכה והתורה שאינו מסור לשמים אך לבני אדם לב"ד: (עט) פי' דין שמים (הקב"ה) כפי הכתוב בתורה. בילקוט דין תורה אם סקילה

מלך על כל המלכות אתה אדון מושל על כל רוזני תבל כסאך שמי השמים והארץ הדום וגליך מלכותך במרום וממשלתך בעומק מעשה כל העולם לפניך (מה) גלוים ותעלומות כל גבר לפניך פרושים דרכי כל הארץ אתה חוקר ומצעדי כל חי אתה בוחן וכל רזי עולם ידוע לך ולבבות אתה מבין מחשבות כל אדם חשובין לך כל מסתרין גלוין לך אין תעלומות לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך כל רז ורז אתה סודר כל (מו) דבר ודבר כל מקום אתה שם עיניך צופות רעים וטובים [(מז) שני (מח) עיני ה׳ צופות רעים וטובים] בבקשה ממך עניני מבטן שאול והושיעני (מט) ממצולה ותבא לפניך שועתי ועשה מהרה בקשתי שאתה ברחוק ושומע בקרוב [(כ) שנאמר (כא) באו (כב) לי אקרא ה׳ ועדיין לא נענה שוב אמר לפניו רבונו של עולם] נקראת מוריד ומעלה וכו׳ אשר נדרתי אשלמה (כג) באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב״ה על יונה ואמר לדגה פלטי יונה ליבשה ופלטו תשע מאות וששים וחמשה פרסאות ליבשה שנאמר (כד) ויאמר ה׳ לדג מלמד שזימן דג גדול לבלוע ליונה ולדגה כיון שראו המלחים וכו׳ ונדרו ושלמו ועליהם (כה) ועל שאר גירי הצדק [נאמר (כה) (כו) יאמרו נא יראי ה׳ (כל״ח) כי לעולם חסדו מיד נגלה עליו בית דין שנית שנאמר (כז) ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית קום לך אל נגוה העיר הגדולה שיגרו להתנבאות עליה ולהחזיר אנשי נגוה בתשובה מיד עמד יונה והלך לננוה בלב שלם שנאמר (כח) ויחל יונה לבא בעיר מהלך יום אחד ונגוה (כט) היתה עיר גדולה מלמד] שהיתה (ס) נגוה וכו׳ והכרוז היה יוצא לפני המלך שלשה ימים ושלשה לילות אל תאכלו ואל תשתו כל משתה (סא) ויתכסו בשקים והתפלשו בעפר והפללו בבכי לפני הקב״ה בכל שוק ושוק בכל רחוב ורחוב בכל בית ובית בכל שער ושער שבעיר נינוה הגביהו (סב) יונקי שדים שלהם כלפי מעלה ואמרו

מלך על כל הממלכות ואדון על כל רוזני תבל: (מה) בילקוט „גלויים לפניך ותעלומות כל גבר פרושות לך דרכי כל אדם אתה חוקר ומצעדי כל חי אתה בוחן סתרי כליות אתה יודע רזי לבבות אתה מבין כל מסתרים גלויים לך" וכו׳. ויש להעיר כי בכמה דבורים אלו המדרש הזה בנוסח תפלת מוסף ונעילה ווידוי ליום הכפורים כנראה לעין כל מעיין וזה הוכחה נוספת כי נתחבר בתור מדרש ליום הכפורים: (מו) בילקוט וכל דבר ודבר אתה שם בכל מקום אתה שם וכו׳: (מז) ליתא בילקוט: (מח) משלי ט״ו ג׳: (מט) בילקוט והושיעני ממצולה ותבא באזנך שועתי ומלא בקשתי שאתה יושב ברחוק ושומע בקרוב: (כ) ליתא בילקוט: (כא) תהלים י״ח ז׳: (כב) נ״ל בכל לי: (כג) בילקוט מיד רמז הקב״ה לדג והקיא את יונה מתקס״ה פרסאות ליבשה וראו המלחים וכו׳: (כד) יונה ב׳ י״א: (כה) בילקוט ועליהם הוא אומר ועל גרי הצדק ע״כ בילקוט: (כה) ליתא בילקוט: (כו) תהלים קי״ח ד׳: (כז) יונה ג׳ א׳: (כח) יונה ג׳ ד׳: (כט) יונה ג׳ ג׳: (ס) בילקוט נינוה היתה: (סא) כולל מאכל ומשתה ואולי צ״ל „כל מאומה": (סב) בילקוט והגביהו יונקי שדים שלהם כלפי

(כט) בית ובית שהיה בו אבן של גזל ואפילו בפלטרין של מלך שהיו דמיו יקרין עד אין חקר החזירו לבעליהן וכל כרם וכרם שהיה (ל) בו נטיעות או אילן אחד מגזל עקרו (לא) והחזירו וכל (לב) בגד ובגד שהיו פקעיות של שתי או של ערב שגילם (לג) משבצות קרעו על (לד) בגד ובגד וכרכו שתי כריכות אחת של שתי ואחת של ערב והחזירה לבעלים (לה) ויקראו אל אלהים בחזקה וישובו איש מדרכו הרעה נח מכעסו ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ונתרצה להם שנ׳ (לו) וינחם (לז) י״י על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה כי עשו ושבו מדרכם כל אדם שיש בידו עבירה ונזכר היה מתוודה עליה אם סקילה לסקילה אם שריפה לשריפה אם להריגה להריגה ואם חניקה לחניקה כדי (לח) שיזכו לחיי העולם הזה ולחיי העולם הבא (לט) ואפילו מכר אדם (מ) חורבה לחבירו ועמד לבנות ומצאו מטמניות של כסף או של זהב מה היה עושה היה קורא לאותו האיש שמכר לו את (מא) החורבה ואמ׳ לו המטמון שמצא בתוך חורבה שלך הוא והשיב המוכר ואמר ללוקח אני כשמכרתי לך חורבה זו וכל מה שבתוכה מכרתי לך ומטמוניות הללו שלך הוא ולא היו רוצין ליטול לא מוכר ולא לוקח הלכו שניהם אצל הדיין (מב) אמ׳ הלוקח לדיין אני כשלקחתי חורבה

החזירו לבעלים: (כט) בילקוט ואפילו לבנים של גזל שבנו בפלטרין מלך שתרו הפלטין והחזירו הלבנים לבעליהם ובנדפס ובכל בית ובית שהיו עשרה לבנים מן הגזל ואפילו בפלטין של מלך שהיו דמיו יקרים עד אין חקר שוברים כלם והחזירום לבעליהן וכל גן וגן וכל כרם וכרם וכו׳: (ל) בילקוט שהיו בו שתי נטיעות או שני אילנות מן הגזל: (לא) בילקוט ובנדפס עקרום והחזירום לבעליהן: (לב) בילקוט וכן בגד שהיו בו שתי פקעיות של גזל קרעו הבגד והחזירו ועשו משפט ולקה וכל עבירה שבידו מתודה ומקבל עליו דין תורה אם סקילה סקילה אם שריפה שריפה ואפילו מכר אדם לחבירו בית חורבה ומצא בה ממון וכו׳. בנדפס שתי כריכות אחת של שתי ואחת של ערב שגזלה אשה קרעו כל הבגד וכרכו שתי כריכות אחת של שתי ואחת של ערב והחזירם לבעליהן כיצד שבו מדרכם וכו׳ (בההעתקה מהנדפס עד) עד שזכו: (לג) מתורגם גלם בתיבת גלימא, גלומים (יחזקאל כ״ז כ״ד) וכנראה פי׳ בפי המדרש הזה אריגה: (לד) צ״ל כל: (לה) יונה ג׳ ח׳: (לו) יונה ג׳ י׳: (לז) צ״ל האלהים: (לח) בנדפס עד שזכו לחיי העולם הבא: (לט) בנדפס אפילו אם מכר אדם לחבירו בית חריבה ועמד לבנותה ומצא במטמון (צ״ל בה מטמון) של כסף וזהב וכו׳: (מ) יסוד המאמר הזה מספור אלכסנדר מוקדון ירושלמי בבא מציעא פרק אלו מציאות, בראשית רבה פ׳ ל״ג, ויקרא רבה פ׳ כ״ז, תנחומא פ׳ אמור, פסיקתא דרב כהנא שור או כשב ומדרש עשרת מלכים ע״ש ועיין לעיל בנוסחת הילקוט אות ס״ז: (מא) בנדפס את הבית חריבה ואומר מטמון שמצאתי בתוך החורבה זו היא שלך משיב המוכר ואומר ללוקח אני כשמכרתי הבית החריבה כל אשר בתוכה מכרתי לך ועכשיו מטמוניות הללו שלך אם לא היו רוצים ליטול לא המוכר ולא הלוקח וכו׳: (מב) בנדפס אמר לוקח

עשר מבוי (יא) וכל מבוי ומבוי היו בה שנים עשר (יב) ריבוא חצירות וכל חצר וחצר היו (יג) שנים בתים וכל בית ובית היו בו שנים עשר גיבורים וכל גיבור וגיבור (יד) היו לו שנים עשר בנים והיה יונה עומד בשוק אחד ומכריז והיה קולו הולך (טו) עד ארבעים פרסה והיו (טז) שומעין קולו כל כל אנשי נינוה וחזרו בתשובה (יז) ויאמינו אנשי נינוה באלהים. באותה שעה הגיע הדבר (יח) למלך נינוה (יט) ועמד מעל כסאו ונטל כתר מלכותו מעל ראשו והניחו מעל גבי האפר ופשט בגדי הארגמן והניחו על האפר הוא וכל שריו ועבדיו וגזרו תעניות שלשה ימים ושלשה לילות לא תאכלו מכל מאכל ולא תשתו מכל משתה ותכסו בשקים והתפלשו בעפר והתפללו בבכיה לפני יי׳ אלהים ותגביהו יונקי שדים שלכם כלפי מעלה ואמרו (כ) לשמים. בבכי עשה בשביל אלו שלא חטאו אולי ירחם (כא) המקום עלינו ואל יאבדינו. מיד (כב) הלכו כולם ועשו כדבר המלך ויתפללו בבכי ובמר נפש ובדמעות לפני הקב״ה ביום השלישי חזרו (כג) מדרכם הרעה שנאמר (כד) וישובו איש (כה) מדרכם הרעה (כו) ואפילו (כז) מציאות שימצא אדם בשדות וכרמים (כח) בשוקי וברחוב החזירו התינוקות לבעלים כל

שטראסמע אך גם זה דוחק כי למה שנה לשון בזה? (יא) צ״ל מבואות עיין אות ו׳: (יב) תיבת „ריבוא" מיותרת: (יג) צ״ל היו בו שנים עשר בתים: (יד) תיבת „וגיבור" ליתא בילקוט: (טו) בנדפס „מהלך מ׳ פרסאות" ובילקוט „נשמע מ׳ יום והיו" וכו׳": (טז) בילקוט והיו שומעים קולו כל בית ובית באותה שעה וכו׳ ובנדפס והיו שומעין קולו בכל שוק ורחוב ורחוב ובכל מבוי ומבוי בכל חצר וחצר בכל בית ובית ובכל שער ושער בעיר נינוה והיו אנשי נינוה שומרים את לבם ונשפכה דעתם עליהם וחזרו כולם בתשובה אחד אנשים ואחד נשים אחד שרים ושרות ואחד בחורים ובתולות שנא׳ ויאמינו אנשי נינוה באלהים הגיע הדבר וכו׳: (יז) יונה ג׳ ה׳: (יח) בילקוט ובנדפס לאשנפר מלך נינוה: (יט) בנדפס ועמד מכסא מלכותו ונטל כתר מעל ראשו והניחו על ראשו אפר ופשט בגדי ארגמן הניחו בעפר לבושו ונתפלש בעפר ואמר הוא וכל אנשי ביתו וכל שריו ועבדיו וכל גדולי המלכות להתענות הם וכל אנשי בתיהם שלשה ימים ושלשה לילות וכל יושבי עיר נינוה והכרוז היה יוצא וכו׳ (כנעתקה מהנדפס עד) ואמרו לפני הקב״ה וכו׳ ועיין תרגום שני אסתר ד׳ א׳: (כ) בנדפס לפני הקב״ה בבכי גדול: (כא) בנדפס הקב״ה עלינו ולא יאבד אותנו ברעשו אמר ר׳ שמעון וכו׳ (כנעתקה מהנדפס עד) מיד כל בני העיר וכו׳. בילקוט והגביהו יונקי שדים שלהם כלפי מעלה ואמר להקב״ה בבכי גדול עשה בשביל אלו שלא חטאו ביום השלישי וכו׳ (כב) בנדפס מיד כל בני העיר עשו כדבר המלך: (כג) בנדפס שבו מדרכם ובילקוט חזרו כלם מדרכם: (כד) יונה ג׳ י׳: (כה) צ״ל מדרכו. בילקוט ליתא „שנאמר וכו׳ הרעה": (כו) בנדפס כיצד שבו אפילו וכו׳: (כז) בנדפס מציאה שמצא בשדות וכו׳ ובילקוט מציאה שאדם מצא בשדות וכו׳: (כח) בילקוט ובנדפס ובכרמים בשווקים וברחובות

מדרש יונה

כת"י דע ראססי 563

בעזר שוכן מעונה, אני כותב מדרש יונה.

יונה הלך לנינוה בלבב שלם שנאמר (א) ויחל יונה לבא בעיר. (ב) ויהי עיר גדולה (ג) מלמד (ד) שהיתה נינוה ארבעים (ה) פרסה והיו בה שנים עשר שווקים וכל שווק (ו) היו בה שנים עשר (ז) אלף שקוקים (ח) וכל שקק ושקק היו שנים עשר (ט) אלף ריבוא ילדים לדות שאין יודעין לא טוב ולא רע וכל רחוב (י) ורחוב היו שנים

(א) יונה ג' ד': (ב) נ"ל ונינוה היתה עיר גדולה כלשון הכתוב יונה ג' ג' וכ"ה במדרש יונה אשר בדפוס: (ג) מדרש יונה הנדפס וילקוט שמעוני יונה רמז תק"ן: (ד) דרים מוסיפים דקרא „מהלך שלשת ימים". אמנם לכאורה צריך עיון הלא ידוע מאמר חז"ל במס' פסחים דף צ"ג ע"ב מהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום וא"כ הכא דכתיב מהלך שלשת ימים לא היה אך שלושים פרסאות? אך חשבון העשרה פרסאות ליום אינו אך בהליכת אדם בדרך מבלי שיירא ובמקום שבתי המלון רחוקות זו מזו אבל בעיר ובארץ ישראל בשעת עליית לרגל שאז רבים ההולכים ובתי מלון מצויים אז למרבה אז נחשב מהלך אדם בינוני ארבעים פרסאות לשלשה ימים שהם שני מאות פרסאות לחמשה עשר יום וארבעה מאות פרסאות לשלושים יום שהרי בהדיא מפורש במשנה תענית דף י' ע"א רבן גמליאל אומר בשבעה בו שהוא חמשה עשר יום אחר החג כדי שיגיע האחרון שבארץ ישראל לנהר פרת". ובזה נסתרה קושת התוס' במס' בבא מציעא דף כ"ח ע"א ד"ה חמשה עשר יום ותוס' ראש השנה דף כ"ג ע"ב ד"ה כמה הוי ע"ש: (ה) בילקוט מהלך ארבעים יום ובנדפס ארבעים פרסאות על ארבעים פרסאות: (ו) בנדפס ובילקוט וכל שוק ושוק היה בה שנים עשר אלף ריבוא בני אדם [(בנדפס) והיו בה שני רחובות] וכל רחוב ורחוב היו בה שנים עשר מבואות וכל מבוי היה בה שנים עשר חצירות וכל חצר שנים עשר בתים וכו'. כל החשבונות והמספרים האלה לא אדע לכון אך אחז במספר שנים עשר באשר בקרא יונה ד' י"א בא המספר הזה הרבה יותר משתים עשרה רבו אדם. ולכן נלפענ"ד להגיה תמיד בכל המספרים האלה „שנים עשר" וכנ"ל למעלה גבי רחובות ולהלן גבי בתים וכו': (ז) תיבת „אלף" נראה מיותרת: (ח) שוק קטן: (ט) תיבת „אלף" נראה כמיותרת גם בזה: (י) כנראה כי חסר פה „והיו בה שנים עשר רחובות" וכל רחוב וכו' כמו בנדפס והיו בה שני (נ"ל שנים עשר) רחובות. ואולי פי' שקוקים שקק שלמעלה גם כן רחובות בסורית שוקא משרקא.

ימי בראשית והתנה עם דגי הים לבלוע (קמג) חד דג ליונה ולהשליכהו ליבשה ביום הששי ברא את האדם והתנה עמו דנפיק (קמד) מיניה האשה שתתן מזון לאליהו דכתיב (קמה) הנה צויתי שם אשה (קמו) לכלכלך (קמז) הנה צויתי מששת ימי בראשית וכן (קמח) כל דבר ודבר שיתחדש בעולם הקב"ה מצוה (קמט) הדבר ההוא מששת ימי בראשית אף הכא (קנ) ויאמר ה' לדג ויאמר מששת ימי בראשית (קנא).

דייקא" ופי' מדכתיב „צויתי" בלשון עבר ולא „אצוה" בעתיד ע"כ כונתו שכבר צויתי: (קמג) בלשון הזהר „אתני בנוני ימא לאזדמנא נונא חד למבלע ליה ליונה ולאפקא ליה לבר": (קמד) בלשון הזהר דנפוק מיניה אתתא דתזון לאליהו: (קמה) מלכים א' י"ז ט': (קמו) צ"ל „אשה אלמנה" כבקרא ובזהר: (קמז) בזהר „הנה צויתי מיומא דאתברי עלמא" ודייק ג"כ מלשון „צויתי" כנ"ל ובאשר לא מצינו שהיתה נביאה ושהתנבאה שידבר עמה הקב"ה ע"כ פי' מששת ימי בראשית ועיין ברש"י שם צויתי שם. בשאילה שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה: (קמח) בלשון הזהר „וכן בכל עובדא ועובדא דאתחדש בעלמא קב"ה פקיד ההוא עובדא מיומא דאתברי עלמא אוף הכא ויאמר ד' לדג ויאמר משית יומין דבראשית". ופי' כל דבר ודבר של נס ופלא: (קמט) כנראה קרא בזהר „פקיד" בלשון בינוני ותרגמו „מצוה" אך הי' הוא במקום הציווי (") והוא עבר וצריך לתרגמו „צוה": (קנ) יונה ב' י"א: (קנא) בזהר מסיים „הכא נמי אית לן סמך בעלמא על עובדין דכי נסא דהאי עלמא" אך זה שייך למה שדורש אח"כ את מעשה יונה ע"ד המשל ואינו מהמאמר הזה. ובאשר לא נעתק גם במאמר הזה וגם במה שכינו חלק ב' מהמדרש יונה נראה שהני מדרשים שונים המה ר"ל כי המאמר הזה יסודו במדרש יונה הימן אך נתחלף בדברי הזהר כנ"ל והחלק הב' הוא מדרש אחר שעיקרו מהזהר ולכן נדלג על דברי הקיצור של הזהר האלה. החלק הב' שלדעתי הוא מדרש אחר כנ"ל דלגתיו ולא העתקתיו בזה ועיין בראש דבר:

מה שברא הקב"ה במעשה בראשית בכולן התנה עמהם בתנאי ביום הראשון ברא שמים והתנה עמהם שיעלה אליהו השמימה בין (קכא) הסערה וכן (קכב) הוה דכתיב (קכג) ויעל אליהו בסערה השמימה (קכד) בההוא (קכה) יומא התנה עמהן דיחשיך לשמשא במצרים דכתיב (קכו) ויהי חושך אפילה בכל ארץ מצרים שלשת ימים ביום השני ברא רקיע שיהיה מבדיל בין מים למים כדכתיב (קכז) ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים והתנה הקב"ה עמהן שיהיה מבדילין בין טמאה לטהרה לטהר בהון (קכח) וכן הוה ביום השלישי הוציא האדמה מבין המים ואסף המים למקום אחד וקרא להם ימים והתנה עם הים (קכט) שיעברו ישראל בתוכו ליבשה ולטבוע את המצריים וכן הוה דכתיב (קל) וישב הים לפנות בוקר לאיתנו אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו במה שהתנה הקב"ה במעשה בראשית ועוד (קלא) התנה לארץ שתפתח את פיה במחלוקת קרח ותבלע לקרח וכן הוה דכתיב (קלב) ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם (קלג) ואת קרח ביום הרביעי ברא השמש והירח דכתיב (קלד) יהי מארת ברקיע השמים והתנה (קלה) עם השמש שיהיה עומדת (קלו) באמצע השמים בימי יהושע דכתיב (קלז) ויעמוד השמש בחצי השמים התנה עם הכוכבים שילחמו עם סיסרא דכתיב (קלח) הככבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ביום החמישי ברא דגי הים ועוף השמים התנה בעופות למיזן (קלט) עורבים לאליהו בזמן שעצר השמים ולא היה מטר (קמ) דכתיב (קמא) ואת העורבים צויתי לכלכלך שם צויתי (קמב) כבר צויתי מששת

אמר „ואע"ג יקיאהו ליבשה" כי תפש בלשון הזהר „ולבתר דירמי ליה לבר" והעתיקו מארמית לעברית. בפדר"א פרק י' הנעתק ג"כ למעלה ובמדרש תנחומא ויקרא „רבי טרפון אומר ממונה היה אותו הדג לבלוע את יונה מששת ימי בראשית": (קכא) מכוון ללשון הזהר „דיסליק לאליהו השמימה בגו סערה" ועפ"ז דקדק להק' צ"ל בסערה: (קכב) גם זה מלשון הזהר וכן. הלשה וכן הוה, וכך הוה: (קכג) מלכים ב' ב' י"א: (קכד) צ"ל השמים: (קכה) תפש בלשון הזהר: (קכו) שמות י' כ"ב. (קכז) בראשית א' ו': (קכח) פי' אם טבל במים הטמא ר"ל כל טמא וכלים שנטמאו כשנטבלו במים כל אחד ואחד כפי ענינו וזמנו, נטהרו: (קכט) עיין אות קי"ז ובשמות רבה פ' כ"א: (קל) שמות י"ד כ"ז: (קלא) בלשון הזהר „תו אתני בארעא דתפתח ית פומה במחלוקתא דקרח ותבלע לקרח ולכל כנישתיה וכן הוה": (קלב) במדבר ט"ז ל"ב: (קלג) וכן הוא בלשון הזהר אך צ"ל כלשון הכתוב „ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח": (קלד) בראשית א' י"ד: (קלה) בלשון הזוהר ואתני עם שמשא למהוי קאים בפלגו שמיא ביומי דיהושע": (קלו) צ"ל „שיהיה עומד" או „שתהיה עומדת" כי שמש בלה"ק משמש בלשון זכר ובלשון נקבה: (קלז) יהושע י' י"ג: (קלח) שופטים ה' כ': (קלט) כלשון הזהר: (קמ) בזהר זמנא דעצר לשמיא דכתיב וכו' וצ"ל בזה ולא היה טל ומטר כמלכים שם או שכוון ביסוד למאמר חכז"ל תענית ג' ע"א דטל לא מיעצר וטל של אליהו לא היה אך טל של ברכה ע"ש: (קמא) מלכים א' י"ז ד': (קמב) בזהר „צויתי

שברא הקב"ה את העולם בשבעה ימי בראשית ביום החמישי ברא דגי
הים וצוה שיהא (קיט) חד דג מזומן לבלוע ליונה ויהיה במעיו שלשה
ימים ושלשה לילות ואח"כ ישליכהו (קכ) לחוץ ולא זה בלבד אלא כל

בראשית ליתא בלק"ט) עם הים שיקרע (בב"ר וילקוט שיהא נקרע) לפני
ישראל (בב"ר הה"ד וישב הים לאיתנו לתנאין שהתנה עמו ובילקוט הה"ד
וישב הים לפנות בקר לאתנו לתנאו שהתנה הקב"ה עמו וכתוב יקוו המים
לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם" וזהו הוספה מבעל הילקוט ע"פ מאמר
ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי בראשית רבה ראש פ' ה') אמר (ב"ר וילקוט
ר' ירמיה בן אלעזר) אליעזר לא עם הים בלבד התנה הקב"ה אלא עם כל
מה שנברא במעשה בראשית (ב"ר בששת ובילקוט מששת ימי בראשית ובלק"ט
עם מעשה בראשית) שנאמר (ב"ר וילקוט הדא הוא דכתיב) אני ידי נטו שמים
וכל צבאם (ב"ר צויתי מידי נטו שמים כל צבאם צויתי בילקוט "צויתי" בלבד)
צויתי את הים שיהא נקרע (בב"ר בילקוט ובלק"ט שיקרע) לפני ישראל (בב"ר
וילקוט ולק"ט לנכון "צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו (בילקוט שישתתקו)
לפני משה שנאמר האזינו השמים (לק"ט ואדברה) צויתי (לק"ט וצויתי) את
השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנ' שמש בגבעון דום (בילקוט ולק"ט
וירח בעמק אילון), בלק"ט צויתי את הכוכבים שילחמו עם סיסרא שנאמר
הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא") צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו
לפני יהושע שנאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון צויתי השמש (צ"ל
השמים) והארץ שישתקו לפני משה שנאמר האזינו השמים (נשתרש בו המאמר
הזה ואינו כסדר הזמנים והמעשיות) צויתי את העורבים לכלכל (ב"ר שיכלכלהו
ובילקוט שיכלכלו) את אליהו שנאמר (בילקוט והעורבים צויתי לכלכלם שם)
והעורבים מביאים לו (ב"ר ולק"ט וגו') לחם ובשר (בילקוט ליתא מן צויתי
זה עד צויתי את השמים) צויתי את האור שלא תזיק לחנניה (לק"ט חנניה)
מישאל ועזריה (ב"ר ולק"ט ליתא מן "שנאמר" עד "בתוך") שנאמר וריח נור
לא עדת בהון צויתי (ב"ר ולק"ט את) האריות שלא יזיקו (לק"ט להזיק) לדניאל
(ב"ר את דניאל. בב"ר ולק"ט ליתא מן "שנאמר" עד "אריותא וגומר") שנאמר
אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא וגומר (ב"ר וילקוט צויתי את השמים
שיפתחו לקול (ילקוט לפני) יחזקאל שנ' נפתחו השמים, בילקוט ליתא שנא'
וכו') צויתי את הדג שיקיא (ב"ר שיקא ובילקוט ולק"ט להקיא) את יונה שנא'
ויאמר ה' לדג (ב"ר וילקוט ולק"ט ויקא את יונה) עד כאן במדרש בפרקי
רבי אליעזר" עכ"ל ובאמת אינו בפדר"א שלפנינו ונראה דבריו שצ"ל אמר
"ובמדרש" ע"כ כונתו בסוף דבריו" עד כאן במדרש (ר"ל במדרש בראשית
רבה) בפרקי (צ"ל ובפרקי) רבי אליעזר וכונתו להמדרש יונה שעיקר יסודו
מפרקי רבי אליעזר וכן כתבו בעל הילקוט שמעוני עיין בראש דבר והגילים
המסבירים לכנות את שם המדרש בשם המדרש אשר עיקר יסודו ממנו עיין
במשנת רבי אליעזר חלק ב' פרק ו' י"ט ופרק ט"ג. ולפ"ז ברור הדבר שבעיקר
נוסחת המדרש יונה הי' כתוב המאמר מבראשית רבה שצ"ל אך אח"כ נתחלף
במאמר הדומה לו מהזוהר ונעתק בלה"ק. בזוהר מתחיל המאמר הזה פתח רבי
אבא ואמר ויאמר ה' לדג וגו': (קיח) תפס לשון הזוהר "ליה" ולא "לו":
(קיט) ולא דג אחד ומכוון בלשון הזוהר "דיהא זמן חד נונא": (קכ) ולא

רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו וכו' (קד) כדאמרינן לעיל (קה) ויקראו אל אלהים בחזקה מאי אמור אמר שמואל אמרו לפניו רבונו של עולם עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי (קו) וישובו (קז) מדרכם הרעה ומן החמס אמר שמואל אפילו גזל (קח) מריש ובנאו בבירה מקעקע הבירה ומחזיר מריש לבעליו ופליגא (קט) דר' יוחנן (קי) דאמר ר' יוחנן מה שהיה בכף ידיהם החזירו בשידה תיבה ומגדל לא החזירו (קיא) כיון שראה הקב"ה באנשי נינוה ששבו מדרכם נח מכעסו ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ונתרצה ואמר סלחתי מיד נפל יונה על פניו ואמר רבש"ע יודע אני שחטאתי לפניך מחול לעוני וכו' אמר לו הקב"ה אתה חסת על כבודי וכו' אף אני חסתי על כבודך והצלתיך מבטן שאול ומרוב חמה שהיה במעי הדגה נשרף בגדיו (קיב) ומעילו ושערותיו חבובים ויתושין ונמלים וכו' באותה שעה נפל יונה (קיג) על פניו ואמר הנהג עולמך במדת הרחמים דכתיב (קיד) ה' אלהינו הרחמים והסליחות (קטו).

(קטז) ויאמר ה' לדג (קיז) וכו' באיזה מקום אמר ליה (קיח) אלא בשעה

(קד) תיבת וכו' מן הספר וכונתו למה שהעתיק למעלה מן הירושלמי ובילקוט תהלים המאמר בתענית שם „אין אנו מרחמים על אלו" ויקראו וכו': (קה) יונה ג' ח': (קו) יונה שם: (קז) כ"ה ג"כ בילקוט. ובתענית שם וישובו „איש" מדרכו הרעה וכצ"ל כבלשון הכתוב: (קח) פירש"י מרים קורה: (קט) הוספת המדרש הזה ובעל הילקוט ופי' ששמואל פליג על דברי ר' יוחנן במקום אחר: (קי) ירושלמי תענית פרק ב': (קיא) ילקוט שמעוני שם בשם פרקי רבי אליעזר ועיין בראש דבר: (קיב) בילקוט בגדו: (קיג) בילקוט ליתא תיבת „יונה": (קיד) דניאל ט' ט': (קטו) עד כאן מגיע הילקוט שמעוני על יונה ומכאן והלאה ליתא בילקוט (קטז) יונה ב' י"א: (קיז) כבר רמזנו בראש דברינו להמדרש הזה כי המאמר הזה כאשר הוא לפנינו אינו אך העתקה מלשון ארמית בזוהר פ' ויקהל מילה במילה כאשר יכיר ג"כ מלשונו כאשר נעיר אי"ה הלאה בכל דבור ודבור אשר לאורה יש להחליט כי המאמר הזה שייך להחלק הב' מהמדרש יונה שיסודו מהזוהר שם אך כשנעיין היטב בדברי רבינו בחיי פ' בשלח על הפסוק לפנות בוקר שהביא הענין הזה בשם פרקי רבי אליעזר ואינו בפדר"א שלפנינו נראה שכיון להמדרש יונה שלפנינו ובנוסחאתו היתה כלשון הבראשית רבתי פ' ה' אך בנוסחתינו השליטו המעתיקים את דברי הבראשית רבה בדברי הזוהר ועי"ז נתגלגל הדבר. שמסרו להמדרש יונה גם החלק ב' כאשר הוא בזוהר שם. והעתיקו את דברי הזוהר מלשון ארמית ללשון הקודש וניכרים הדברים שהם ממעתיקים מאוחרים כי נכשלו בלשונם והעתיקו הדברים כהוייתן אף כי לא יאות להם ולא יבואו בלה"ק ולכן אעתיק לך בזה את לשון רבינו בחיי שם ובב' חצאי לבנה אציין השינויי נוסחאות ע"פ הבראשית רבה והלקח טוב בראשית ג' כ"ד וילקוט שמעוני שמות רמז רל"ו ורל"ז. וז"ל „ובמדרש (בראשית רבה וכ"א בלקח טוב א"ר יוחנן שם ובילקוט א"ר יונתן) תנאי (ב"ר ולק"ט תנאין) התנה הקב"ה (מכאן עד מעשה

עד שזכו לחיי העולם הבא אפילו אם מכר אדם וכו' (ס) בוצע בצע את נפש בעליו יקח (סא) מה עשה הדיין ביקש שטר של אותה חורבה הלך במנין עד ארבעה דורות ומצא יורש לאותו איש שהטמין [אותה והחזירו לבעליו [(סב) על אותו (סג) נאמר (סד) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כיון שראה הקב"ה באנשי נינוה מעשיהם הטובים קרע את גזר דינם] (סה) וירא אלהים את מעשיהם (סו) אמר ר' יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה צעקה דכתיב (סז) ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם צדקה דכתיב (סח) וצדקה תציל ממות שינוי השם דכתיב (סט) ויאמר ה' אל אברהם שרי אשתך וגו' (נ) שינוי מעשה דכתיב (נא) וירא אלהים את מעשיהם (נב) ויש אומרים אף שינוי מקום שנאמר (נג) ויאמר ה' אל אברם לך לך והדר (נד) ואעשך לגוי גדול ואידך ההוא זכותא דארעא דישראל (נה) הוא דקא גרים. (נו) שנו רבותינו (נז) סדר תעניות כיצד מוציאין התיבה לרחובה של עיר ונותנין (נח) עפר מקלה על גבי תיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו זקן שבהם אמר (נט) לפניהם דברי כבושים אחינו (ק) לא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים שנאמר (קא) וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם ואומר (קב) ויתכסו שקים האדם והבהמה מאי (קג) עביד אסרו הבהמות לחוד והוולדות לחוד אמרו לפניו

סקילה אם שריפה שריפה ואפילו אם מכר אדם וכו': (ס) משלי א' י"ט: (סא) ילקוט שמעוני יונה רמז תקנ"א מה היה עושה הדיין וכו' של אותה חורבה ומנה ל"ה דורות ומצא יורש לאותו האיש שהטמין: (סב) ליתא בילקוט: (סג) צ"ל "על אותו הזמן" או "על אותו הדור": (סד) תהלים פ"ה י"ב: (סה) יונה ג' י': (סו) ראש השנה ט"ז ע"ב ילקוט שמעוני שם ועיין תנחומא נח ומדרש ביום השמיני בבי"המד חלק ד' צד 138: (סז) תהלים ק"ז ו' ויצעקו ... ממצוקותיהם יצילם. שם י"ג ויזעקו .... ממצוקותיהם יושיעם. שם י"ט ויזעקו ... ממצוקותיהם יושיעם. שם כ"ח ויצעקו ... וממצוקותיהם יוציאם ובאמר המקרא הזה נמצא ביורדי הים בענין דיונה השם לשון הפסוק האחרון: (סח) משלי י' ב': (סט) בראשית י"ז ט"ו: (נ) בר"ה שם מוסיף "כי שרה שמה וכתיב וברכתי אותה גם נתתי ממנה לך בן" כי מאברהם אינו ראוי שהרי ילדה הברכה להתקיים בישמעאל ולא הוי קריעת גזר דין כלל: (נא) יונה ג' י': (נב) בר"ה שם מוסיף "וכתיב וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה": (נג) בראשית י"ב א': (נד) שם ב': (נה) כ"ה בילקוט ובר"ה שם הגרסא "הוא דהניא ליה": (נו) ילקוט שם: (נז) תענית פרק ב' משנה א' (דף ט"ו ע"א). ועיין תרגום שני אסתר ד' א': (נח) צ"ל "אפר" כבגמ' ובילקוט: (נט) צ"ל "אומר": (ק) דלג על לשון המשנה והתחיל בלשון הברייתא שנעתקה בגמ' שם דף ט"ז ע"א: (קא) יונה ג' י': (קב) יונה ג' ח': (קג) תענית שם "מאי הוו עבדי":

לפני הקב"ה בבכי גדול עשה וכו' [(סג) ולא יאבד אותנו מכעסו] אמר (סד) ר' שמעון בן חלפתא תשובה של רמאות עשו אנשי נינוה מה עשו (סה) העמידו עגלים בבפנים (סו) ואימותם מבחוץ מייחים (סז) מבפנים ואימותם מבחוץ והיו אילו גועין מבפנים ואילו מבחוץ אמרו לפני הקב"ה אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אילו אמר ר' אחא בערביא עבדין כן שנאמר (סח) מה נאנחה בהמה נבוכו עדרי בקר כתיב (סט) ויקראו אל אלהים בחזקה (ע) אמר ר' שמעון בן חלפתא חרצפא (עא) נצח לבישא (עב) וכ"ש לטובתו (עג) של עולם [מיד (עד) כל בני העיר עשו כדבר המלך ויתפללו וכו' מדרכם הרעה כיצד שבו] אפילו מציאה שמצא (עה) בשדות וכו' החזיר (עו) לבעליה ובכל בית ובית שהיו עשרה לבינים מן הגזל וכו' אין חקר שוברים כלם (עז) והחזירם לבעליהן וכו' והחזירה לבעלים כיצד שבו מדרכם הרעה מלמד שכל אחד ואחד היה עושה משפט וצדקה וכל מי שהיה בידו עבירה הלכה (עח) בידו ונזכר בתורה ומקבל עליו דין (עט) שמים אם לסקילה סקילה וכו' לחניקה

מעלה ואמר לפני הקב"ה: (סג) ליתא בילקוט: (סד) ירושלמי תענית פרק ב' פסיקתא דר"כ שובה דף קס"א ע"א ועיין תענית ט"ז ע"א ופדר"א פרק מ"ג ובירושלמי שם הגרסא אמר ר' שמעון בן לקיש: (סה) בירושלמי שם רבי חינא בשם ר' שמעון בן חלפתא העמידו וכו': (סו) צ"ל כבירושלמי שם מבפנים: (סז) צ"ל כבירושלמי שם הייהים: (סח) יואל א' י"ח. כגרסתינו כן הוא בפסיקתא דר"כ שם אבל בירושלמי שם נשנה המאמר וז"ל „אמרין אין לית מתרחמין עלינן לינן מרחמים עליהון הדא הא דכתיב מה נאנחה בהמה נבוכו עדרי בקר וגו' אמר ר' אחא בעדביא עבדין כן" וכפי הגרסא הזאת היטיב להקשות בעל יפה מראה שם ד"ה הה"ד דהאי קרא ביואל הוא דכתיב ולא באנשי נינוה? אך לגרסתינו ישוב הה"ד על דברי ר' אחא שבערביא עושין כן. אך גם לפי גרסתינו קשה הלא הנביא לא ידבר שם מארץ ערב. אמנם הפירוש הוא במדרש יונה ובפסיקתא דר"כ והראיה מהכתוב תסוב על המאמר שלפניו כמו בירושלמי שם ופי' הדרשה הזאת מדאמר יונה ג' ז' האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו ופי' שנהגו עמהם כבימי רעב ובצורת שמאוחר ביואל שם ופי' „הדא הוא דכתיב" כמו „כמה דאת אמר" „כמו דכתיב" ופי' על האופן הנאמר והנכתב שם. ועי"ז אמר רב אחא שגם בערביא עושין כן בימי בצורת ורעב והוא על דרך ספור מעשה ולא שדרשה מהכתוב: (סט) יונה ג' ח': (ע) צ"ל כבירושלמי וילקוט מהו בחזקה: (עא) צ"ל חציפא או חצופא בבירושלמי וילקוט שם: (עב) בירושלמי נצח לבישא ובפסיקתא דר"כ ובילקוט כבנוסחתינו: (עג) בילקוט לטובו: (עד) ליתא בילקוט: (עה) בילקוט שאדם מנא: (עו) בילקוט החזירו לבעלים ואפילו לבנים של גזל שבנו בפלטים מלך סתרו הפלטין והחזירו הלבנים לבעליהם וכל כרם וכו' וכן בגד וכו' קרעו הבגד והחזירו ועשו משפט וצדקה וכל עבירה שבידו מתודה ומקבל עליו וכו': (עז) צ"ל שוברים כלם פי' שוברים הבתים ולוקחים האבנים מהם: (עח) פי' עבירה שיש עליה עונש על פי ההלכה והתורה שאינו מסור לשמים אך לבני אדם לב"ד: (עט) פי' דין שמים (הקב"ה) כפי הכתוב בתורה. בילקוט דין תורה אם סקילה

מלך על כל המלכות אתה אדון מושל על כל רוחי תבל כסאך שמי השמים והארץ הדום וגליך מלכותך במרום וממשלתך בעומק מעשה כל העולם לפניך (טו) גלוים ותעלומות כל גבר לפניך פרושים דרכי כל הארץ אתה חוקר ומצעדי כל חי אתה בוחן וכל רזי עולם ידוע לך ולבבות אתה מבין מחשבות כל אדם חשובין לך כל מסתרין גלוין לך אין תעלומות לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך כל רז ורז אתה סודר כל (טז) דבר ודבר כל מקום אתה שם עיניך צופות רעים וטובים [(יז) שני (יח) עיני ה׳ צופות רעים וטובים] בבקשה ממך עניני מבטן שאול והושיעני (יט) ממצולה ותבא לפניך שועתי ועשה מהרה בקשתי שאתה ברחוק ושומע בקרוב [(כ) שנאמר (כא) באו (כב) לי אקרא ה׳ ועדיין לא נענה שוב אמר לפניו רבונו של עולם] נקראת מוריד ומעלה וכו׳ אשר נדרתי אשלמה (כג) באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב״ה על יונה ואמר לדגה פלטי יונה ליבשה ופלטו תשע מאות וששים וחמשה פרסאות ליבשה שנאמר (כד) ויאמר ה׳ לדג מלמד שזימן דג גדול לבלוע ליונה ולדגה כיון שראו המלחים וכו׳ ונדרו ושלמו ועליהם (כה) ועל שאר גירי הצדק [נאמר (כה) (כו) יאמרו נא יראי ה׳ (כל״ח) כי לעולם חסדו מיד נגלה עליו בית דין שנית שנאמר (כז) ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית קום לך אל נגוה העיר הגדולה שיגרו להתנבאות עליה ולהחזיר אנשי נגוה בתשובה מיד עמד יונה והלך לנגוה בלב שלם שנאמר (כח) ויחל יונה לבא בעיר מהלך יום אחד ונגוה (כט) היתה עיר גדולה מלמד] שהיתה (ל) נגוה וכו׳ והכרוז היה יוצא לפני המלך שלשה ימים ושלשה לילות אל תאכלו ואל תשתו כל משתה (לא) ויתכסו בשקים והתפלשו בעפר והפללו בבכי לפני הקב״ה בכל שוק ושוק בכל רחוב ורחוב בכל בית ובית בכל שער ושער שבעיר נינוה הגביהו (לב) יונקי שדים שלהם כלפי מעלה ואמרו

מלך על כל המלכות ואדון על כל רוחי תבל: (טו) בילקוט „גלויים לפניך ותעלומות כל גבר פרושות לך דרכי כל אדם אתה חוקר ומצעדי כל חי אתה בוחן סתרי כליות אתה יודע רזי לבבות אתה מבין כל מסתרים גלויים לך" וכו׳. ויש להעיר כי בכמה דבורים אלו המדרש הזה בלשון תפלת מוסף ונעילה ווידוי ליום הכפורים כנראה לעין כל מעיין וזה הוכחה נוספת כי נתחבר בתור מדרש ליום הכפורים: (טז) בילקוט וכל דבר ודבר אתה שם בכל מקום אתה שם וכו׳: (יז) ליתא בילקוט: (יח) משלי ט״ו ג׳: (יט) בילקוט והושיעני ממצולה ותבא באזנך שועתי ומלא בקשתי שאתה יושב ברחוק ושומע בקרוב: (כ) ליתא בילקוט: (כא) תהלים י״ח ז׳: (כב) נ״ל בצר לי: (כג) בילקוט מיד רמז הקב״ה לדג והקיא את יונה תתקס״ה פרסאות ליבשה וראו המלחים וכו׳: (כד) יונה ב׳ י״א: (כה) בילקוט ועליהם הוא אומר ועל גרי הצדק ע״כ בילקוט: (כה) ליתא בילקוט: (כו) תהלים קי״ח ד׳: (כז) יונה ג׳ א׳: (כח) יונה ג׳ ד׳: (כט) יונה ג׳ ג׳: (ל) בילקוט נינוה היתה: (לא) כולל מאכל ומשתה ואולי נ״ל „כל מאומה": (לב) בילקוט והגביה יונקי שדים שלהם כלפי

מהלך יום אחד וכו' שנאמר (כ) והאנייה חשבה להשבר [ולא (כא) האורזות שבים וכל כך למה כדי להודיע כחו וגבורתו של הקב"ה שהוא מושל בשמים ובארץ ובים ואין כל ברייה יכול להסתר מפניו] ר' חנינא אומר משבעים אומות וכו' [אמר (כב) לו הדג יונה הרי אתה נגד היכל ה' התפלל ואתה תענה (כג)] והיה יונה שלשה ימים (כד) במעי הדג ולא התפלל אמר הקב"ה אני הרחבתי לו מקום במעי הדג (כה) כדי שלא יצטער והוא (כו) לא מתפלל לפני. אני מזמן לו דגה מעוברת בשלש מאות וששים וחמשה אלפים דגים קטנים כדי שיצטער ויתפלל לפני שאני (כז) מתאוה לתפילתן של צדיקים באותה שעה זימן לו הקב"ה דגה מעוברת [(כח) והלכה אצל הדג] אמרה (כט) הדגה לדג איש נביא שבמעיך שיגרני הקב"ה לבלוע (ל) אם אתה פולטו מוטב (לא) ואם לאו אני בולעך עמו אמר לה [(לב) הדג לדגה] מי יודע (לג) זה שאתה אמת אמרת אמרה לויתן יודע הלכו שניהם אצל לויתן אמרה לו דגה ללויתן מלך על כל דגי ימים אין אתה יודע ששגרני הקב"ה אצל דג זה לבלוע (לד) הנביא שבמעיו אמר לה הן אמר לו דג ללויתן אימתי אמר לו בשלש שעות אחרונות (לה) כשירד הקב"ה לצחק בי שמעתי כן [(לו) אמר לה לדגה לכי ובולע את הנביא שבמעי הדג] (לז) פולטו הדג ובולעו אותו הדגה כיון שנכנס לתוך מעיה היה מצטער בצער גדול מתוך הטינוף ומתוך זהומתה של דגה מיד כיון לבו לתפילה לפני הקב"ה ויתפלל (לח) יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה אמר לפניו רבונו של עולם אנה (לט) אלך מרוחך ואנה (מ) אברח מפניך אם (מא) שמים [שם (מב) אתה ואציעה שאול הנך אשא כנפי שחר אשכונה (מג) בתחתיות ים גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך שוב אמר לפניו רבונו של עולם] אתה (מד) הוא

(כ) יונה א' ד': (כא) ליתא בילקוט: (כב) ליתא בילקוט: (כג) נ"ל נענה: (כד) בילקוט „ג' ימים וג' לילות": (כה) ילקוט במעי דג זכר: (כו) ילקוט והוא אינו מתפלל אני מזמן דגה מעוברת שס"ה אלפים רבבות דגים קטנים: (כז) בילקוט מפני שהקב"ה מתאוה תפלתן של צדיקים: (כח) ליתא בילקוט: (כט) ילקוט ואמר לה דגה לדג: (ל) בילקוט לבלעו וכנ"ל: (לא) ילקוט הרי טוב: (לב) ליתא בילקוט: (לג) בילקוט „מי יודע דבר שאתה אומר אמת אמר לו לויתן הלכו אצל לויתן אמרו לה דגה לויתן מלך על כל דגי הים אי אתה יודע ששגרני" וכו': (לד) בילקוט לבלוע איש נביא: (לה) עיין עבודה זרה דף ג' ע"ב: (לו) ליתא בילקוט: (לז) בילקוט מיד פלטו ובלעו הדגה והיה בצער גדול מתוך הדוחק ומתוך הטנוף מיד כון לבו בתפלה שנאמר ויתפלל יונה במעי הדגה (נ"ל כבנדפס ובקרא יונה ב' ב' „ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה") אמר רבון העולמים אנה אלך מרוחך וכו': (לח) יונה ב' ב': (לט) תהלים קל"ט ז' — י': (מ) נ"ל ואנה מפניך אברח כבקרא ובילקוט: (מא) נ"ל אם אסק שמים כבקרא ובילקוט אם אסק שמים וגו': (מב) ליתא בילקוט: (מג) נ"ל אשכנה באחרית ים כלשון הכתוב: (מד) בילקוט אתה

נוסחת מדרש יונה הנדפס

ויהי (א) דבר ה׳ אל יונה בן אמיתי לאמור קום לך אל נינוה. יתברך וישתבח שמו של מלך מלכי המלכים והקב״ה שרחמיו מרובים על כל מעשיו שבשעה ששיגר יונה אל נינוה להתנבאות עליה לא נזדמן לו אלא במדת רחמים (ב) כדי להודיע כוחו וגבורתו בים שנאמר (ג) ויקם יונה לברוח תרשישה משל [(ד) למה הדבר דומה] למלך בשר ודם שמתה אשתו כשהיא מניקה וביקש אשה מינקת (ה) להניק את בנו [כדי (ו) שלא יאבד] מה עשתה · מניקתה (ז) של מלך הניחה את בנו [(ח) של מלך] וברחה כיון שראה המלך (ט) ששכחה והניחה את בנו כתב (י) אגרת לתפשה ולחבש אותה בבית האסורין למקום שיש בו נחשים ועקרבים. לימים עבר המלך על הבור שנחבשה שם והיא צועקת ובוכה למלך מן הבור נתגלגלו רחמיו של המלך עליה והפקיד לשלוחו להעלותה ולהחזירה אף יונה כיון שברח מפני הקב״ה הסגיר אותו בים במעי הדגה עד שצעק לפני הקב״ה והוציאו ולמה ברח [יונה (יא)] שפעם ראשונה [קודם לכן (יב)] שלחו [הקב״ה (יג)] להשיב את (יד) בני ישראל ועמדו דבריו (טו) והשיב את גבול ישראל וכו׳ ויונה (טז) מרוב זריזות שרצונו לברוח נתן כל שכרו והקדים בשמחת לבו שנאמר (יז) ויתן שכרה וירד לבוא עמהם תרשישה [אמר (יח) ר׳ יוחנן שנתן שכרה של הספינה כולה ר׳ (יט) אומר שכרה של ספינה ארבעים אלפים דינרי דהבא] פרשו

(א) יונה א׳ א׳: (ב) פי׳ בשם ד׳ אותיות הוי״ה שהוא מדת הרחמים כידוע מדברי חז״ל והלא כל הספר יונה מכיל ענייני דין ותוכחות וא״כ בכל מקום היה ראוי לכתוב בו „אלהים" שהוא מידת הדין ולא הוי״ה לכן אמר המדרש שכל זה לא היה אך להודיע כחו וגבורתו ולא להעניש לעוברי רצונו ולכן כתיב הוי״ה בכל הספר: (ג) יונה א׳ ג׳: (ד) ליתא בילקוט: (ה) בילקוט מניקה: (ו) ליתא בילקוט: (ז) בילקוט מניקתו: (ח) ליתא בילקוט: (ט) בילקוט כיון שראה המלך [כך]: (י) בילקוט שלח אגרת לתפשה ולחובשה בבית האסורין ולהורידה למקום שיש שם נחשים ועקרבים לימים עמד המלך על פי הבאר והיתה בוכה וצועקת למלך נתגלגלו רחמי המלך עליה והפקיד המלך להעלותה ולהחזירה כך יונה · כיון שברח מן הקב״ה הסגירו בים במעי הדג עד שצעק לפני הקב״ה והוציאו ירד ליפו וכו׳ כדלעיל בהעתקה מהילקוט: (יא) ליתא בילקוט: (יב) ליתא בילקוט: (יג) ליתא בילקוט: (יד) בילקוט את ערי ישראל: (טו) בילקוט שנאמר (מלכים ב׳ י״ד כ״ה) והוא השיב את ערי ישראל פעם שנית וכו׳: (טז) בילקוט ובשמחת לבו של יונה הקדים ונתן שכרה שנאמר ויתן שכרה וירד בה פרשו לים וכו׳: (יז) יונה א׳ ג׳: (יח) ליתא בילקוט יונה. והוא מנדרים דף ל״ח ע״א ונעתק ג״כ בילקוט שמעוני שמואל רמז ק״ג: (יט) נדרים שם ואמר ר׳ רומנוס ובילקוט שם רבי רומני וצ״ל ג״כ כאן:

כבודו" שם משל למלך בשר ודם שמתה אשתו כשהיא מניקה וכו׳ עד שצעק לפני הקב״ה והוציאו ירד ליפו ולא מצא אניה וכו׳ וראה שם בני קרח עומדים ומתפללים עליה והיה יונה שלשה ימים ושלשה לילות ולא התפלל אמר הקב״ה אני הרחבתי וכו׳ ועליהם הוא אומר ועל גרי הצדק (ו) ונגוה היתה עיר גדולה לאלהים כתיב (ז) ואת רסן בין ננוה ובין כלח והיא העיר הגדולה (ח) אין אנו יודעים אם ננוה היא העיר הגדולה אם כלח היא עיר גדולה אלא ממה דכתיב (ט) וננוה עיר גדולה הוי ננוה היא עיר גדולה ננוה היתה מהלך ארבעים יום וכו׳ לאסנפר מלך ננוה רבי (י) נחוניא בן הקנה אומר וכו׳ (יא) וגם אמם רואים הילדים ובוכים ק״ך אלף ושלשה אלפים הרבה יותר משנים עשר ריבוא אדם ארבעים יום וכו׳ (יב) מעיר מתים ינאקו ויקראו (יג) אל אלהים בחזקה מהו בחזקה אמר ר׳ שמעון בן חלפתא וכו׳ (יד) ועמד מלך מכסא מלכותו „וכו׳" (טו) כדלעיל והגביה יונקי שדים וכו׳ עשה בשביל אלו שלא חטאו ביום שלישי חזרו כולם מדרכם הרעה אפילו מציאה וכו׳ ואפילו מכר אדם לחבירו בית חורבה ומצא בה ממון „וכו׳" כמעשה מלכא קציא (טז) מה (יז) היה עושה הדיין בקש שטר של אותה חורבה ומצא ל״ח דורות ומצא יורש לאותו האיש שהטמין אותו ממון והחזירו לבעליו וירא אלהים את מעשיהם אמר ר׳ יצחק ארבעה דברים וכו׳ שנו רבותינו (יח) סדר תעניות כיצד וכו׳ בשידה תיבה ומגדל לא החזירו כיון (יט) שראה הקב״ה באנשי ננוה ששבו מדרכם וכו׳ דכתיב (כ) לה׳ אלהינו הרחמים והסליחות (כא).

(ו) יונה ג׳ ג׳: (ז) בראשית י׳ י״ב: (ח) יומא י׳ ע״א בראשית רבה פ׳ ל״ז לקח טוב בראשית י׳ ילקוט שמעוני נח רמז ס״ב: (ט) יונה ג׳ ג׳: (י) בגליון נרשם פרקי רבי אליעזר והוא בפדר״א פרק מ״ג: (יא) כבפדר״א שם: (יב) כבפדר״א שם: (יג) חסר הציון בגליון הילקוט: (יד) כבמדרש יונה הנדפס וכן כונתי בכל תיבת וכו׳ שהעתקתי בזה: (טו) כונתו למה שהעתיק מפדר״א פרק מ״ג וז״ל „ועמד מכסאו וקרע בגדיו ולבש שק והכריז בכל עמו שיצומו כל העם שלשה ימים והעמיד אנשים לבד ונשים לבד וכן בהמה מצד אחד וילדים מצד אחר והילדים רואים שדי אמם ובוכים": (טז) כונתו למעשה אלכסנדר מוקדון ירושלמי ב״מ פרק אלו מציאות בראשית רבה פ׳ ל״ג ויקרא רבה פ׳ כ״ז תנחומא אמור פסיקתא דר״כ שור או כשב ילקוט שמעוני תהלים רמז תשכ״ז: (יז) בגליון נרשם על זה „ר״ה פרק ארבעה ראשי". אך הציון שייך להמאמר שלאחריו „אמר ר׳ יצחק וכו׳" והוא במס׳ ר״ה דף ט״ז ע״ב: (יח) נרשם בצדו תעניות פרק ד׳ צ״ל פרק ב׳ והוא תענית דף ט״ז ע״א: (יט) בצדו נרשם „פרקי רבי אליעזר" ואינו בפדר״א: (כ) דניאל ט׳ ט׳: (כא) עד כאן מגיע הילקוט על יונה:

שורות ונכתב לפי דעת דע ראססי במאה הי"ג או הי"ד בכתב אשורית ומכיל כעשרים וחמשה ספרים. עיין רשימתם בספר הנ"ל פרק פ"ב סימן 7) אשר המדרש יונה הוא הספר הכ"ב שבו. הכ"ה שבו הוא הפרקי רבי אליעזר ולא נמצא בו הפרק י' מעשה יונה כי דלגו הסופר באשר כבר נעתק כל הפרק הזה במדרש יונה שקדמו ובאמת נרשם בו מספר הפרקים מהפדר"א מפרק י"ב והלאה במספר הבא גם בשארי כת"י ודפוסים וחשב לפ"ז עמהם גם הפרק שדלג אך הפרק י"א רשום אצלו פרק י' ואינו אך ט"ס כי שכח שדלג על הפרק י' וכי באמת הפרק הזה הוא הפרק הי"א. עיקר יסוד המדרשים האלה הוא הפדר"א והדבר ניכר לעין כל ולא נצרך להוכחות וראיות על זה. החלק הב' מהמדרש הנדפס הנ"ל לא העתקתי בזה אחרי כי הוא מדרש אחר כנ"ל ואינו המדרש יונה הישן אשר כבר שמשו בו רבינו בעל הילקוט שמעוני ורבינו בחיי כנ"ל ואשר כנוהו „פרקי רבי אליעזר" באשר יסודו מהפדר"א. החלק הב' מוגה ע"פ ספר הזהר תמצא בבית המדרש חדר א' מהר"ה ד"ר יעללינעק. הסימנים בהעתקתי מהילקוט שמעוני. כל תיבת „וכו'" כונתה כי מכאן והלאה מתאים בענינו עם המדרש יונה הנדפס. ובהעתקתי מהמדרש יונה הנדפס כונתי בתיבת „וכו'". כי מזה והלאה מתאים בענינו עם המדרש יונה כת"י ואצלם תמצא בההגהות השינויי נוסחאות מהם. כל תיבת „וכו'" מלשון הילקוט או המדרש יונה הנדפס נקדתיו בב' נקודות מלמעלה ולמטה כזה „וכו'".

מדרש יונה ע"פ נוסחאת הילקוט שמעוני

יונה רמז תק"ן ותקנ"א.

תניא ר' אליעזר אומר (א) בחמשי נהפכו מי מצרים לדם בו ביום (ב) יצאו אבותינו ממצרים בו ביום עמדו מי הירדן לפני ארון יי' בו ביום סתם חזקיהו כל המעיינות בחמשי (ג) ברח יונה מפני אליהו (ד) וכו' דן יונה בינו לבין עצמו ואמר יודע אני שהגוים קרובי תשובה הם ויעשו תשובה ומשלח רוגזו (ה) על ישראל ולא די שישראל קורין אותי נביא השקר אלא אף אומות העולם קורין אותי נביא השקר אברח למקום שאין

(א) פדר"א פרק ט' ובאשר הטיב הפדר"א לבריתא לכן אמר „תניא" ובאשר מייחסו לרבי אליעזר בן הורקנוס הוסיף „רבי אליעזר אומר" אף שבפדר"א נאמר בסתם. בגליון הילקוט נרשם המקור להמאמר הזה „פרקי רבי אליעזר": (ב) פי' ביום ה' בשבת ולא אותו היום ממש שנהפכו המים לדם יצאו ממצרים וכן פי' כל „בו ביום" שזכר בזה: (ג) פדר"א פרק י': (ד) נ"ל אלהין: (ה) פי' ומשלח הקב"ה רוגזו וכו':

יונה שלפנינו אינו אך העתקה מלשון הזהר ע"ש. להמדרש הזה נוסף עוד חלק ב', הנמצא ג"כ בזהר פ' ויקהל ונעתק ממנו, הדורש את הספר יונה ע"פ משל על הגוף והגר"א בביאורו לספר יונה ווארשויא תקצ"ז 1837 בנה ע"ז יסוד ביאורו להספר הזה וכבר נודע המשל הזה לבעל הפזמון „אמנה כדבריך" בסדר רב עמרם גאון חלק ב' דף נ"ה ע"ב שראשי חרוזיו „אני אברהם גי (או „גיון")" אך כל מעיין יוכח כי הוא מדרש אחר ממחבר אחר ואין כאן המקום להרבות דברים עליו. (ג) מדרש יונה כת"י דע ראססי 563, ובאשר שונה בסדורו מהמדרש יונה הנדפס שַׁעֵר החכם הנוצרי דע ראססי ברשימתו No. 25 No. 563 כי לא נדפס עדנה ואף לו כי חשב החכם הנ"ל שלא נדפס לעולם עכ"ז נקי הוא מתרעומתו של החכם צונץ בספרו גד"ף צד 270 הערה i. המדרש הזה הוא הקצר שבכולם והרבה מאמרים שבהם לא נמצאו בו גם הפרק שהעתיק מהפדר"א נקי הוא עוד מכל הוספה ולכן זמנו קדום מהמדרשים על יונה הנ"ל והמה שמשו בו והוסיפו על דבריו. כל השלשה המדרשים האלה לא שמשו אך במדרשים קדמונים ש"ס בבלי וירושלמי ופרקי רבי אליעזר והנדפס גם בבראשית רבתי פ' ה' וכולם נתחברו למנחה של יום הכפורים שמפטירין ביונה ויותר ניכר הדבר בכת"י שמשלים דבריו גם בפסוק מי אל כמוך מיכה ז' י"ח שגם הפסוקים האלה נוספים על ההפטורה הנ"ל וז"ל רבינו עמרם גאון בסדר רב עמרם גאון דף מ"ח ע"ב „ומפטיר ועלו מושיעים ונבואת יונה ומי אל כמוך" ומסופה ניכר שהיא השלמת הדרוש ומסיים בסליחה ובתפלת נשיאת עון ונוכל להוכח ממנו אופן סיום הדרושים בימים הראשונים ושמור זה כי נחוץ הוא. את שלשה המדרשים האלה בשינוים תאבה נפשי להציעם בזה ואעתיק את המדרש יונה ע"פ כת"י הנ"ל בשלמותו ובהערותי והגהותי להמדרש הזה הצבתי ציונים להשתי נוסחאות האחרות אשר המעיין הנאמן ידע לצרפם ויהיו השלשה הנוסחאות לאחדים בידו אחרי כי רחוק ממטרתינו להעתיק שלשתם ביחוד כי נרבה כפלת הדברים חנם אחרי שמתאימים ברוב דבריהם גם הב' נוסחאות האלה מצויות בדפוס והנם ביד כל אדם ולמותר יחשב העתקתם בזה. עכ"ז ראיתי לספח בזה ההוספות שנמצאו בבי הנוסחאות האלה ולערוך את סדריהם וע"פ הגהותי והערותי למדרש יונה כת"י יוכלו להמלאות גם הנוסחאות האלה וימצאו כולם ערוכים לפנינו. לכל מה שהעתקתי בזה הן למדרש יונה כת"י והן להוספות הנספחות האלה עשיתי הגהות והערות ושינויי נוסחאות ומראה מקום אשר יקילו על הקורא והמעיין אך ההגהות ושינויי נוסחאות ע"פ הפרקי רבי אליעזר לא העתקתי בזה כי בהגהותי וכו' על הפדר"א מקומם ומשם תדרשם כאשר יעזרני ה' להוציאו לאור, הכת"י דע ראססי הנ"ל הוא רביעית הבאגען על קלף כל עמוד ועמוד מכ"ג

נמצאו בהמדרש יונה אשר אנחנו דנים עליו בזה ויהיה לפ״ז המדרש יונה מקור רבינו בעל הילקוט אשר מפני שעיקר יסודו מהפדר״א כנהו בשם פרקי רבי אליעזר והשתמש בו במקום הפדר״א ובאמת מצינו הכינוי הזה להספרים אשר יסודם מהפדר״א כמו „ברייתא דשמואל הקטן״ בפי רד״ק ישעיה כ״ז ורבינו יהודה הלוי בכוזרי עיין משנת ר׳ אליעזר ח״ב פרק ו׳ ופרק כ״ה ופרק ס״ג. כיוצא בזה תמצא בכת״י דע ראססי 563 שנדלג בו בפרקי רבי אליעזר הפרק י׳ באשר הפרק הזה הוא יסוד המדרש יונה וכבר העתיקו במדרש יונה שקדמו. ומזה נלמד מה שנוסף בילקוט שם הציון פרקי רבי אליעזר אצל המאמר ר׳ נחוניא בן הקנה שאינו במדרש יונה וסותר לדבריו כנ״ל העתיק רבינו מגוף הפדר״א פרק מ״ג. עתה יבורר לנו חסרון הציון בהמאמר ונינוה היתה עיר גדולה, ויקראו אל אלהים בחזקה ברמז תק״ן, וירא אלהים את מעשיהם ברמז תקנ״א הוא באשר העתיק כל אלה מהמדרש יונה שזכרו למעלה בשם פרקי רבי אליעזר ואפשר שגם המאמר שנו רבותינו סדר תעניות כיצד הוא ג״כ ממדרש יונה ומה שנרשם בגליון תעניות פרק ד׳ הוספה מאוחרת היא. וכן הציון בראש רמז תקנ״א „ר״ה פרק ארבעה ראשי״ מאוחר הוא אף שהמאמרים האלה נמצאים שם. ולפ״ז היותו של המדרש יונה לעיני בעל הילקוט מוכחת ומבוררת ונכנהו נוסחא (א) ואולי גם בו נמצא המאמר ויאמר ה׳ לדג שנמצא במדרש יונה הנדפס שנזכרו בו התנאים שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית שהביאו רבינו בחיי פ׳ בשלח בשם הפדר״א ואינו בפדר״א וכונתו למדרש יונה שעיקר יסודו מהפדר״א כנ״ל. (ב) מדרש יונה הנדפס לראשונה בפראג בשמח״ה 1595 ואח״כ באלטונא עם סבוב ר׳ פתחיה ובבית המדרש חדר א׳ צד 96—105 ועוד כמה פעמים. המדרש הזה גם הוא יסודו מהפדר״א וקרוב בלשונו וענינו לנוסחת הילקוט שמעוני. אמנה כי הוא איננו העתקה מהילקוט שמעוני נוכח א) משינוי לשונו בראשיתו. ב) הוספת המאמר ויאמר ה׳ לדג בסופו שלא נמצא בילקוט שמעוני שלזה כיון רבינו בחיי פ׳ בשלח (עיין עוד הלאה ובהערתינו להמאמר הזה). ג) כמה דברים שלא נמצאו בילקוט ועם כל זה נמצאו בו גם מלשונו מוכח שלא נעתק כולו ע״פ הילקוט ואפשר שהיה חסרון בהעתקה ונשלם ע״פ הילקוט אשר בצדק נוכל לכנותו נוסחא שניה. המאמר ויאמר ה׳ לדג נמצא ג״כ בזהר פ׳ ויקהל והמדרש יונה שלפנינו העתיק ממנו מלשון ארמית ללשון הקודש. אך ע״פ רבינו בחיי הנ״ל נוכל להחליט בטח שיסודו מגוף המדרש יונה אך כאשר נעתק מהזוהר החלק הב׳ אשר נזכיר עוד החליפו לשון המדרש יונה בלשון הזוהר ומבלי כל ספק דבר הי׳ לשון המדרש יונה כלשון הבראשית רבה אשר אעתיקנו בהערותי להמאמר הזה. ובהן אעיר ג״כ להוכיח כי כפי נוסחת המדרש

מדרש יונה

ראש דבר

שלשה מדרשים שונים נמצאו להספר יונה וכולם מתאימים יחד בעניניהם ובאגדותיהם וכולם יסודם מספר פרקי ר' אליעזר פרק י' אך נשתנו בסדריהם ובגירעון והוספות איזה אגדות קטנות כאשר נבאר אי"ה אשר עי"ז נכיר כי אינם מדרש אחד ואין מחבר אחד להם אך המה שלשה ספרים משלשה מחברים שונים. הראשון אשר נדמה בטח כי שמש במדרש כזה הוא רבינו בעל הילקוט שמעוני כי בספר יונה רמז תק"ן ותקנ"א העתיק הענין מיוחס בשם „פרקי רבי אליעזר". אמנה רובי דבריו נמצאו באמת בפדר"א פרק י' ופרק מ"ג ועפ"ז נוכל לשפוט לכאורה כי לא שמש אך בפדר"א כאשר רשם את מקורו וכל אלה ההוספות שנמצאו בדבריו אפשר שנמצאו ג"כ בפדר"א אשר לפניו. אך כמעט נראה ונוכח כי גוף הפדר"א לא היה הפעם המקור לבעל הילקוט שמעוני. א) כמה דברים נוספו בו ברמז תק"ן המשל מהמלך והמנקת. האגדה מהדגה המעוברת בשס"ה אלפים רבבות דגים קטנים. דבור הדגה והדג עם לויתן. נוסחאת תפלת יונה. הדג הקיא את יונה תתקס"ה פרסאות ליבשה. ב) ברמז תקנ"א מעתיק מאמר גדול בשם פרקי רבי אליעזר ואף תיבה אחת ממנו לא נמצאה בפדר"א שבידינו. כן המאמר ברמז תק"ן ונגוה היתה עיר גדולה עד הגיע הדבר לאסנפר מלך נגוה שלא נרשם בצדו מקורו ונראה ששייך להציון הקודם בשם פר"א וגם זה לא נמצא בו. האי אפשרות שנמצאו המאמרים האלה בפדר"א שהיה לעיני בעל הילקוט שמעוני נוכח א) באשר לא נמצאו ההוספות האלה לא בכת"י מהפדר"א ולא בנוסחאות הדפוס. ב) הנה כל הפרק הזה נעתק ג"כ בתנחומא פ' ויקרא ובו לא נמצאו ההוספות האלה וכן במדרש יונה כת"י (עיין הלאה) אינם. ג) ברמז תק"ן נעתק מאמר מהפדר"א האמיתי מפרק מ"ג שבו יאמר ר' נחוניא בן הקנה שפרעה מלך מצרים היה המלך שבננוה ואי"כ היה שמו פרעה ובהמאמר שלפניו יכנה שם מלך נגוה אסנפר?! ד) כל אוזן מילין תבחן כי ב' לשונות שונות מעורבות בהמאמרים האלה לשון הפדר"א ולשון מדרש אחר בעל ההוספות. ע"כ מצאנו נחוץ להחליט כי רבינו בעל הילקוט לא שמש בגוף הפדר"א אך במדרש אחר על ספר יונה שהרכיב דברי הפדר"א עם אגדותיו ודברי הוספותיו. ויען כל אלה

נתתך . . ביום רביעי בראתי חמה ולבנה חמה להאיר ביום ולבנה להאיר בלילה כך אני עתיד להעמיד להם עמודים אחד ביום ואחד בלילה אחד של ענן ואחד של אש של ענן להאיר ביום ושל אש להאיר בלילה . . ביום חמישי בראתי עופות כך אני עתיד להמטיר עליהם עופות שנאמר (מח) וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף . . ביום הששי אני רוצה לבראות אדם שיהא ראש לכל דורותיו כך הם עתידים להיות ראש לכל האומות מיד פתחו ואמר (מט) (נ) יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו . . והתחיל (נא) הקב״ה לקבץ עפרו של אדם מארבע כנפות כל (נב) הארץ. אדום ושחור ולבן וירקרק אדום זה הדם שחור אילו הקרוביים לבן אילו גידים ועצמות וירקרק זה הגוף ולמה קבץ עפרו מארבע רוחות כנפות הארץ אמר הקב״ה שאם ילך אדם מן המזרח למערב והגיעו (נג) קצו ליפטר מן העולם שלא תאמר הארץ אין עפר גופך ממני ללמדך שבכל מקום שאדם הולך והגיע קיצו משם עפר גופו שנאמר (נד) כי עפר אתה ואל עפר תשוב . . ושתים עשרה שעות היה אותו היום וכל (נה) שעה ושעה שימש מלאכתה שעה ראשונה הוצבר עפרה (נו) שנייה נעשה גולם שלישית נזרקה בו נשמה (נז) וכשנזרקה בו נשמה היה מסתכל ומביט בין למעלה ולמטה ורואה את כל הבריות שברא הקב״ה והיה שמח בלבו נתקבצו כלן ובאו להשתחוות לו אמר להם אדם מה לכם הבריאות (נח) שאתם באים להשתחוות לי בואו אני ואתם ונמליך למי שבראנו פתח אדם ואומר (נט) ה׳ מלך (ס) גאות לבש לבש ה׳ עוז התאזר ועוזן אחריו (סא) אף תכון תבל בל תמוט :

סליק פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס.

(מח) תהלים ע״ח כ״ז: (מט) נ״ל ואמרו: (נ) תהלים ק״ד ל״א: (נא) מכאן ועד סופו מפדר״א פרק י״א: (נב) תיבת כל מיותר: (נג) נ״ל והגיע: (נד) בראשית ג׳ י״ט: (נה) עד תיבת מלאכתה ליתא בפדר״א: (נו) נ״ל עפרו: (נז) דלג על אחרי הטעות ועיין בפדר״א שם: (נח) נ״ל הבריות ועיין לעיל הערה כ״ח: (נט) נ״ל ואמר: (ס) תהלים צ״ג א׳: (סא) שם:

(עט) נעשה אדם בצלמנו אמרו לפניו רבונו של עולם (פ) מה אנוש כי תזכרנו וגו׳ אמר להם הקב״ה בואו ואודיעכם שאני עתיד להוציא ממנו אומה שלימה ומי הם ישראל . . . אמרו לפניו ומה יהא זכותה של אומה זו אמר להם הקב״ה אני אומר לכם מה שהם עתידין לעשות לפני ביום ראשון בראתי שמים וארץ והשריתי שכינתי בשמים ואף הם עתידים לעשות לפני אוהל מועד ואשרה שכינתי בו בשביל כבודם . . ביום שני בראתי רקיע והבדלתי בין מים למים ואף הן עתידין לעשות לפני פרוכת והיא מבדלת בין הקודש ובין קודש הקדשים . . ביום השלישי בראתי דשאים וזרעים ואילנות ואף הן עתידין לעשות לפני שלחן ועליו לחם הפנים שהם מן הדשאים ולהקריב לי הבכורים שהן מן האילנות . . ביום הרביעי בראתי שני המאורות להאיר ביום ובלילה ואף הם עתידים לעשות לפני מנורה ועליה נרות תמיד . . ביום החמישי בראתי כל עוף כנף ואף הם עתידין לעשות לפני כרובים שהם מסוככים בכנפיהם על הפרוכת . . ביום הששי רוצה אני לבראות אדם שיהא ראש לכל דורו ואף הן עתידין לעשות להפריש לפני אהרן כה״ג. אמרו לפניו רבונו של עולם דיי (פא) אנו לך בכל זאת אמר להם הקב״ה בואו ואודיע אתכם יותר ממה שאמרתי לכם שבמדה שעשיתי כך אני עתיד לעשות להם במצרים . . ביום הראשון בראתי שמים וארץ והבדלתי בין אור לחושך כך אני עתיד להבדיל להם בין אור לחושך שנאמר (פב) לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתמול שלשום (פג) וגו׳ (פד) ולכל בני ישראל היה אור במושבותם . . ביום שני בראתי רקיע והבדלתי בין מים למים כך אני עתיד להבדיל להם בין מים למים שנאמר (פה) והמים להם חומה מימינם ומשמאלם . . ביום השלישי בראתי דשאים וזרעים כך אני עתיד להפריח פרי ממעיהם (פו) שנאמר (פז) רבבה כצמח השדה

ע״ש. ובמדרש ר׳ שמעיה השושני פ׳ תרומה כת״י מינכען 5 ונדפס במ״ע פראנקעל׳ס מאנאטסשריפט 1864 צד 126, 127. החלק הב׳ בשינויים הפסיקתא רבתא לחג הפסח בי״המד ס״ו צד 38 וכנראה ר׳ שמעיה השושני כבר שמש במדרשים האלה. ר׳ יוסף בר׳ שמואל טוב עלם (1040) שמש במאמר הזה בפיוטו אאמיר מאמר יוצר לשבת הגדול: (עט) בראשית א׳ כ״ו: (פ) תהלים ח׳ ה׳: (פא) הלשון מגומגם כי לפי זה אמרו לפניו המלאכים שאע״פ שיעשו ישראל כך עכ״ז די להקב״ה המלאכים בלבד ואין צורך בבריאת האדם ולפ״ז תשובת הקב״ה איננה מובנת כלל כי עוד תגדל תמיהת המלאכים הלא די להם שנברא האדם ומה לך להוסיף להם עוד נסים ונפלאות? ועוד קשה וכי כל אלה מילתא זוטרתי אצל המלאכים אחרי שהקב״ה חשבם לדבר גדול מאד. וכלפענ״ד להגיה „מודים אנו לך״ במקום „דיי אנו לך״ ולפ״ז יובנו דברי הספר מעצמם: (פב) שמות י׳ כ״ג: (פג) צ״ל „איש מתחתיו שלשת ימים״: (פד) שמות י׳ כ״ג: (פה) שמות י״ד כ״ב וכ״ט: (פו) צ״ל פרי מעיהם: (פז) יחזקאל ט״ז ז׳:

וצומחת כאשה שמתעברת ויולדת. אבל כשרוצה הקב"ה לברך פירות שבארץ פותח אוצרו הטוב שבשמים וממטיר על הארץ שהן מים זכרים שנאמר (סד) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעיתו ולברך את כל מעשה ידיך.

(סה) ביום הרביעי ברא שני המאורות הגדולים לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה שוים בגובהם באורם ובתוארם נכנס זה אצל זה והיה זה אומר לזה אני גדול ממך מה עשה הקב"ה ליתן שלום ביניהם הקטין אחד מהם שהלשין את חבירו שנאמר (סו) את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה. (סז) בחמישי השריץ מן המים כל מיני עופות זכרים ונקבות טהורים וטמאים וכל מיני דגים טהורים וטמאים וכל מיני חגבים זכרים ונקבות טהורים וטמאים ולויתן נחש בריח במים התחתונים והוא (סח) מוכן לצדיקים לעתיד לבוא שנאמר (סט) יכרו עליו חברים (ע) ואין חברים אלא תלמידי חכמים שנאמר (עא) היושבת בגנים חברים וגו' ואין כירה אלא סעודה שנאמר (עב) ויכרה להם כירה גדולה והשאר חולקין אותו בשוה שנאמר (עג) יחצוהו בין כנענים ואין כנענים אלא תגרים שנאמר (עד) כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב.

(עה) בשישי הוציא מן הארץ כל מיני בהמות זכרים ונקבות טהורות וטמאות וכל מיני שקצים ורמשים ובהמות בהררי אלף ומרעיתו באלף הרים בכל יום ויום והם נצמחין מאליהן בלילה אחת שנאמר (עו) כי בול הרים ישאו לו והוא מוכן לצדיקים שנאמר (עז) העשו יגש חרבו (עח) ובקש לבראות אדם ונמלך במלאכי השרת שנאמר

(סד) דברים כ"ח י"ב: (סה) פדר"א פרק ו': (סו) בראשית א' ט"ז: (סז) פדר"א פרק ט': (סח) ב"ב דף ע"ה ע"א ועיין פדר"א פרק י' ועיין תנחומא פ' נצבים: (סט) איוב מ' ל': (ע) בגמ' ב"ב דף ע"ה ע"א "אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן שנאמר יכרו עליו חברים ואין כירה אלא סעודה שנאמר ויכרה להם כירה גדולה ויאכלו וישתו ואין חברים אלא ת"ח שנא' היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך והשאר חולקים אותו ועושים בו סחורה בשוקי ירושלים שנאמר יחצוהו בין כנענים ואין כנענים אלא תגרים שנאמר כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב" ועפ"ז הגמ' יש לתקן הנוסחא בזה כי חסר הוא. ועיין פסיקתא חדתא לחג הסכות בבי"המד ח"ו צד 52: (עא) שיר השירים ח' י"ג: (עב) מלכים ב' ו' כ"ג: (עג) איוב מ' ל': (עד) הושע י"ב ח': (עה) פדר"א פרק י"א: (עו) איוב מ' כ': (עז) איוב מ' י"ט: (עח) מכאן עד תיבת "והתחיל הקב"ה" אינו בפדר"א אמנם כיוצא בזה בלשון שינויים מובא בילקוט שמעוני דפוס שאלוניקי בקונדרים אחרון בשם הילמדנו ונדפס ג"כ בבי"המד ח"ו צד 88 סי' כ"ג. ובשם פי' הרא"ם שהביא בשם מדרש בי"המד ח"ה צד 161. והב' הענינים יחד בקיצור השני לפני הראשון ילקוט שמעוני בראשית רמז י"ג בשם אבכיר פי"ב בשינויים רבים ואף הענין הא' ילקוט שמעוני בהעלותך רמז תשי"ט בענין אחר

מימינו ואחד משמאלו ושש שש כנפים לאחד מהם שנאמר (מז) שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים לאחד ואמר (מח) בשתים מכסים את פניהם שלא יביטו פני השכינה ובשתים יכסו את רגליהם שלא יראו לפני השכינה ובשתים מעריצין ומקדישין את שמו הגדול והן עומדין אצל כסא כבודו ואינן יודעין מקום כבודו שנאמר (מט) ברוך כבוד ה' ממקומו והחיות עומדות באימה וביראה ברתת בזיע ומזיעת פניהן נהר של אש יוצא ומושב (נ) לפניו שנאמר (נא) נהר דינור נגד ונפיק מן קדמוהי וזה עונה וזה קורא וזה עונה וזה קורא (נב) קק"ק ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו וישראל שהן גוי אחד בארץ מיחדין את שמו ואומ' (נג) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והקב"ה משיב ואומר אני ה' אלהיכם ומציל אתכם מכל צרה.

(נד) בשלישי היתה כל הארץ מישור כבקעה וכשיצא הדבור מפי הגבורה יקוו המים (נה) נעשה מקצת הארץ הרים וגבעות ונתפזרו על פני כל הארץ ועלה לתוכה של ארץ ונעשה עמקים עמקים ונתגלגלו המים ונקוו לעמקים שנאמר (נו) ולמקוה המים קרא ימים מיד נתגאו המים ובקשו להחריב את העולם עד שגער בהן הקב"ה וכבשן ונתנן תחת כפות תליו ומדדן בשעלו שלא לפחות ולא להוסיף שנאמר (נז) מי מדד בשעלו מים ועשה חול גדר לים כאדם שהוא עושה גדר לכרמו ובשעה שעולין ורואין את החול לפניהם מיד חוזרים לאחוריהם ופתח פתח לגן עדן שממנו נטועים על פני כל הארץ כל מין עץ אילן וכל מיני דשא ועשב וערך שלחן לבריאות (נח) עד שלא נבראו שנאמר (נט) תערוך לפני שולחן וכל המעיינות עולין מן התהומות להשקות ר' יהושע אומר תהום אחד יש אצל גיהנם והוא נובע ומוציא מי תענוג לבני אדם.. ר' יהודה אמר בכל חדש וחדש סולמות (ס) עולין מן התהומות להשקות את פני כל הארץ והעבין משמיעין קול למים והימים משמיעין קול צנורותיהן לתהומות ותהום אל תהום לעלות ליתן לעבים שנאמר (סא) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך והעבים שואבים מים מן התהומות שנאמר (סב) מעלה נשיאים מקצה הארץ וכל מקום שיפקוד להם המלך שם הם ישאבו (סג) מים ומיד הארץ מתעברת

(מז) ישעיה ו' ב': (מח) תיבת ואמר מיותר ואם נגרוס ואומר יקשה הסרי לא מעתיק לשון הכתוב? ונלפע"ד להגיה "וגומר": (מט) יחזקאל ג' י"ב: (נ) נ"ל כבפדר"א שם מושך: (נא) דניאל ז' י': (נב) פסוק דישעיה ו' ג'. קק"ק ר"ת קדוש קדוש: (נג) דברים ו' ד': (נד) פדר"א פרק ה': (נה) בראשית א' ט': (נו) בראשית א' י': (נז) ישעיה מ' י"ב: (נח) פי' כמו "בריות" ושניהם מתורגם ברא ופי' ברואים: (נט) תהלים כ"ג ה': (ס) בפדר"א שם "סילונית": (סא) תהלים מ"ב ח': (סב) תהלים קל"ה ז': (סג) בפדר"א הגרסא שם הם מגמיאים ונ"ל הכא יגמיאו (או מגמיאים) מים:

(לג) ביום השני ברא השמים (לד) וברא המלאכים והרקיע ואש של בשר ודם ואש של גהינם. והלא שמים ביום הראשון נבראו שנאמר (לה) בראשית ברא אלהים את השמים ואיזהו רקיע ברא ביום השני ר' אלעזר אומר רקיע שהוא כעין קרח הנורא שנאמר (לו) ודמות על ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא כעין אבנים טובות ומרגליות והוא מאיר לכל השמים כנר שהוא מאיר בבית וכשמש שהוא יוצא בגבורתו בצהרים שנ' (לז) ונהורא עמיה שרי וכן עתידים הצדיקים להאיר שנא' (לח) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ואילו לא היה הרקיע היה העולם נבלע במים של מעלה ממנו מים ולמטה ממנו מים מבדיל בין מים למים שנא' (לט) ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וירקיע (מ) מבדיל (מא) בין מים למים (מב) העליונים למים התחתונים. והמלאכים שנבראו ביום הראשון (מג) כשהן משתלחין הם נעשין רוחות וכשהן משרתין לפניו הן נעשין אש שנאמר (מד) עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט. וארבע כיתות של מלאכי השרת משרתין לפני הקב"ה ואילו הן מחנה הראשון (מה) של גבריאל על ימינו ומחנה השניה של מיכאל לפניו ומחנה השלישית של אוריאל על שמאלו ומחנה הרביעית של רפאל מאחריו ושכינת הקב"ה באמצעו וכסאו גבוה ותלול למעלה באויר ומאורות (מו) כבודו כעין חשמל חציו אש וחציו ברד ועטרת בראשו וכתר שם המפורש במצחו ועיניו משוטטות בכל הארץ מימינו חיים ומשמאלו מות ושבט של אש בידו ושבעה מלאכים שנבראו מתחלה משרתים לפני הפרוכת הפרוסה לפניו והדום רגליו באש וברד ואש מתלקחת סביבות כבודו ושבעה ענני כבוד סובבין אותן ואופן וגלגל וכרוב נותנים לפניו שבח הן הם הכרובים כשהוא מדבר פני מזרח מדבר מבין שני הכרובים פני אדם וכשהוא מדבר פני דרום מדבר מבין שני הכרובים פני אריה וכשהוא מדבר פני מערב מדבר מבין שני הכרובים פני השור וכשהוא מדבר פני הצפון מדבר מבין שני הכרובים פני נשר . . לעומתם האופנים וגלגלי המרכבה ומקול זעקת גלגלי המרכבה זיקים וברקים יוצאים לעומתם ושני שרפים עומדים אחד

(לג) פדר"א פרק ד': (לד) בפדר"א שם הגירסא ביום השני ברא הקב"ה את הרקיע ואת המלאכים ואשו של בשר ודם וכו' וכל"ל גם כאן. ואולי השמים הוא כנוי להקב"ה ותיבת וברא נשתבש מן ברוך הוא. כי השמים כבר נבראו ביום ראשון והם כונתו להרקיע מדוע שנה ג"כ הרקיע ועכ"פ נצרך לנו להגיה או להפך כנ"ל: (לה) בראשית א' א': (לו) יחזקאל א' כ"ב: (לז) דניאל ב' כ"ב: (לח) דניאל י"ב ג': (לט) בראשית א' ו': (מ) נ"ל "ויהי": (מא) סוף הפסוק בבראשית הנ"ל: (מב) נ"ל "בין מים העליונים": (מג) צ"ע הלא המלאכים נבראו ביום שני כמפורש למעלה ובפדר"א שם? ועכ"פ ט"ס ונ"ל כמו בפדר"א "שנבראו ביום שני": (מד) תהלים ק"ד ד': (מה) נ"ל הראשונה: (מו) נ"ל כבפדר"א שם "ומאורות":

לספר (יח) אלא מקצת גבורותיו לדרוש מה שעשה ומה שעתיד לעשות למען יתרומם שמו בפה כל בריותיו שברא מסוף העולם ועד סופו שנאמר (יט) דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו. קודם שברא הקב"ה את העולם היה הוא עצמו בלבד ועלה במחשבתו לבראות את העולם והיה מחדש (כ) יסודותיו ומוצאיו ומובאיו בארץ ולא היה מתקיים עד שברא תשובה לפי ששבעה דברים נבראו קודם העולם ואילו הן תורה וגיהנם וגן עדן וכסא הכבוד ובית המקדש ותשובה ושמו של משיח וכולם (כא) מן הפסוק כדאית (כב) לעיל בהתחלת פירוש עשרת הדברות (כג) והתחיל לבראות העולם וברא שמונה דברים ביום הראשון ואילו הן שמים וארץ ואור וחושך ותוהו ובוהו ורוח ומים. מים (כד) מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה לקח ופירש כשמלה והיו נמתחין והולכין עד שהשמיע להם די. ומנין שמאור לבושו נבראו שנאמר (כה) עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה ואין אור (כו) אלא מים שנאמר (כז) יפוציץ ענן (כח) לאורו. וארץ מהיכן נבראת משלג שתחת כסא הכבוד לקח חרק על המים ונקבעו (כט) המים ונעשו עפר הארץ שנאמר (ל) כי לשלג יאמר הוי ארץ. וקורקסי השמים במי אוקיינוס הם אחוזים שמימי אוקיינוס בין קצות הארץ לקצות השמים וקצות השמים על מי אוקיינוס הן פרושין כאהל שהיא פרוסה וקצותיו למטה כך הן השמים קצותן למטה ותוכן למעלה שנאמר (לא) הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת. ארבע רוחות נבראו בעולם אילו הן רוח פינת המזרח ורוח פינת הדרום ורוח פינת המערב ורוח פינת הצפון. רוח פינת המזרח משם אור יוצא לעולם רוח פינת הדרום משם טללים וגשמי ברכה יורדין לעולם רוח פינת המערב שם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וגשמים יורדין לעולם רוח פינת הצפון משם חושך יוצא לעולם ושם מדור לזיקים ולמזיקים ולשדים ולרוחות ולזועות ומשם רוח רעה יוצא לעולם ועוד רוח פינת הצפון בראו הקב"ה ולא גמרו. ולמה לא גמרו אמר אלא (לב) שאם יבא שום אלוה' בעולם ויאמר אני אלוה' אז יגמור את הפנה הזאת אז ידעו הכל שהוא אלוה'.

(יח) אלא פי' אך מקצת גבורותיו יש לדרוש מה שעשה וכו': (יט) תהלים קמ"ה ד': (כ) בפדר"א מחריט וכנ"ל: (כא) כל זה מהמעתיק שדלג על הראיות מהכתוב. עיין פדר"א שם: (כב) נ"ל כדאיתא: (כג) סוף "סדר מתן תורה" עיין ברא"ש דבר: (כד) בפדר"א הגרסא שמים והיכן בלשונו בכל המאמר הזה. ומה שהחליף בעל המדרש הזה שמים במים משום שהולך בשיטת המדרשים שהשמים נבראו מאש וממים וא"כ לא נבראו מאור לבושו של הקב"ה. ועיין בפירושינו להפדר"א שם: (כה) תהלים ק"ד ב': (כו) עיין תענית דף ז' ע"ב: (כז) איוב ל"ז י"א: (כח) נ"ל כלשון הכתוב "יפיץ ענן אורו": (כט) נ"ל ונקפאו כבפדר"א שם: (ל) איוב ל"ז ו': (לא) ישעיה מ' כ"ב: (לב) נ"ל אלא אמר:

פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס

ראשון (א) דברינו ופתחון פינו חייבים אנו ליתן שבח והודאה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקים לעולם ולעולמי עולמים ואין קצבה (ב) לשנותיו ואין קץ לאורך ימיו ואין שיעור למרכבות כבודו והכל יתכלה וישתנה (ג) והוא אדון שלא יתכלה ולא ישתנה וחוץ ממנו דבר לא נהיה ואין פירוש לעילום (ד) שמו ולו לבדו נאה שבח וגדולה וקולו (ה) חוצב להבות ודבורו מפרק הרים ומשבר סלעים ואבנים וקשתו אש וחיציו שלהבת ורומחיו לפידים ומגיניו ענניס וחרבו ברק ויוצר הרים וגבעות ובורא רוחות ונשמות ועושה שלום בין אש למים (ו) ועשה שמים בדיבורו ויסד ארץ בסיחותיו (ז) וברא כל מעשה בראשית בחכמתו בלא עמילה ובלא יגיעה שנאמר (ח) הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו והוא רם ונשא והוא גדול ונורא אדון האדונים ואדיר האדירים אלהי האלהים והוא היה לבדו טרם עולם והוא יהיה לבדו דובר דבר חושב מחשבה ונעשת הוא יודע מה היה טרם עולם והוא יודע מה יהיה אחר עולם והוא מתלה (ט) כל מעשיו תלה רום בדיבורו והתליל (י) תחת ברוחו ותלה רקיעים ברום עולם ועליהן רום שאין להם סוף שלא הירשנו חכמים לדרוש ולחקור (יא) ורקע חלדות (יב) על עומק שאין בריה יכולה לפשפש (יג) לכן (יד) פתח ר' אליעזר בן הורקנוס:

(טו) מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו (טז) וכי יש לך אדם שיכול לספר כל נפלאותיו של הקב"ה ואף מלאכים אינו (יז) יכולים

(א) הל"ל בראשיתו הכ"ל העתיק „ראשית" ואינו אך הגה"ה ממנו על דרך לשון הכתוב. הלשון הזה נמצא בראש מדרש ויושע כת"י עיין בראש דבר: (ב) משם לשון ר' אמנון בפיוט אין קצבה עיין בראש דבר: (ג) עיין פדר"א פרק כ"א: (ד) נגזר מן „עולם" ופי' נצחיות כמו „נצחיות" מן „נצח" „תמידית" מן „תמיד": (ה) הלשון הזה בתמונתא וארא וידבר אלהים אל משה אותיות דר"ע דפוס קושטנטינא סוף קוף שמות רבה פ' ה' ובפסיקתא חדתא בב"המד ח"ו צד 65 ע"ש ועיין בראש דבר: (ו) עיין ילקוט שמעוני איוב רמז תתקי"ב בשם פסיקתא וירושלמי: (ז) כמו „בשיחותיו" בענין שמאלית ובלשון המשנה „איני יודע מה אתה שח" שבועות פרק ח': (ח) ישעיה מ' כ"ח: (ט) מן „תלה" פי' מקשיר ומעניב כל דבר זה בזה כדמתרגם ואזיל. ועיין ספר יצירה פרק א': (י) ג"כ הוראתו תליה מן „ותוללינו" תהלים קל"ז ג': (יא) עיין חגיגה דף י"ב ע"ב ודף י"ג ע"א: (יב) רבים מן „חֶלֶד" ופי' עולמים ועולמות: (יג) עיין ספר יצירה פרק א': (יד) בזה מתחיל לפענ"ד גוף המדרש, עיין בראש דבר. פדר"א פרק ג': (טו) תהלים ק"ו ב': (טז) פדר"א שם ושם נמצא: (יז) נ"ל אינם:

ע״ה ע״א ובדבריו מהיום הששי נוסף בו דעור הקב״ה עם המלאכים אשר נמצא כיוצא בזה בפסיקתא חדתא הנ״ל לחג הפסח ובילקוט שמעוני ובמדרש ר׳ שמעיה השושני ובפי׳ הרא״ש על התורה והוא ג״כ יסוד הפיוט אאמיר מסתתר יוצר לשבת הגדול מרי יוסף בר׳ שמואל טוב עלם 1040. כאשר נעיר אי״ה בהערותינו להמדרש הזה ע״ש וכנראה כולם כבר שמשו בו. אך קרוב יותר כי כולם שמשו במדרש אבכיר הנעתק בילקוט שמעוני בראשית רמז י״ז ובילמדנו עיין הערה ע״ח להמדרש הזה. אמנם באשר רובו אינו אך העתקה מהפרקי רבי אליעזר כלשונו לא נוכל להחליט דבר מאומה על הזמן אשר בו נכתב המדרש הזה ועל מחברו. שם הקונטרס הזה „פרק דר׳ אליעזר בן הורקנוס״ אך אם הוא השם אשר נתן לו מחברו אין לברר אך עכ״פ יכונה „פ ר ק״ בלשון י ח י ד באשר איננו מכיל אך חלק קטן מ פ ר ק י ר׳ אליעזר והכינוי הזה עד נאמן כי מכנהו יחס הפדר״א לר״א בן הורקנוס ולא רצה להעלים את מקורו. ויש להעיר כי במקום אשר בפדר״א פרק ג׳ יאמר „שמים מאיזה מקום נבראו״ יאמר בו „מים מהיכן נבראו״ ומסיים „ואין אור אלא מים וכו׳״. אחרי השבעה דברים שנבראו קודם בריאת העולם יסיים „וכולם מן הפסוק כדאיתא לעיל בהתחלת פירוש עשרת הדברים״ ובטח דברי המעתיק המה שנתעצל להעתיק מה שהעתיק כבר וכונתו לקונטרס VIII בכת״י זה המכונה „סדר מתן תורה״ הנ״ל. ברשימת אסמאני כת״י פאטיקאן 20 CCCIII מ ד ר ש ע ל ש י ר ת ה י ם מ ה ר מ ב ״ ם מתחיל „ראשון דברינו ופתחון פינו חייבין אנו ליתן״ שמדבר לפי דבריו מהעשרה מאמרות מגן עדן וגיהנם ומכיל ששה דפים 260—266 איננו המדרש פרק רבי אליעזר בן הורקנוס הזה וגם איננו מהרמב״ם אמנה הוא מדרש על שירת הידוע בשם מ ד ר ש ו י ו ש ע ומתחיל בו בהמאמר „ראשון דברינו ופתחון פינו חייבין אנו ליתן הודאה ושבחה למי שאמר והיה העולם ובראו בשלשה שמות אלו וכו׳״ ונמצא ג״כ במדרש ויושע כת״י מינכען 232 ונמצא ג״כ בסוף מדרש ויושע כת״י דע ראססי 473 עיין העתקתו בקונטרס הזה ובראש דברי עליו. יחוסו להרמב״ם בדוי הוא מאסמאני בעצמו באשר בא בכת״י זה צואת הרמב״ם לר׳ אברהם בנו ועוד כמה קונטרסים מהרמב״ם. אמנה מזה למדנו כי בעל ההקדמה למדרש פרק ר׳ אליעזר בן הורקנוס כבר שמש בלשון המדרש ויושע הזה כנ״ל. בגליון ההעתקה רשמתי כמה הערות והגהות ומראה מקום אך על המאמרים אשר נעתקו מהפדר״א לא העירותי מאומה כי כבר נתפרשו כולם בספרי על הפדר״א הנ״ל ואין להכפיל הדברים:

מפני לחציהם ודחקידם וח״ו אירא שלא יוכלו לעמוד לפני . . . ורבים קמים עלינו יהי רצון שהקב״ה אבי יתומים יצילנו מידם ויגאלינו מהר גאולת עולמים אכי״ר. XVI פי׳ ההגדה (של פסח) לר׳ יוסף גקטליא עד חכם מה הוא אומר (ו׳ דפים) בשנת רס״ד במישטרי. XVII מסעות ר׳ בנימין, י״ג דפים, כתיבה אשכנזית קדומה יותר. XVIII ענין כורש ומעשיו, דף וחצי, והוא מפי׳ דון יצחק לישעיה. XIX מדרש ויסעו ו׳ דפים. הכת״י הזה נכתב על נייר בשנת 1504.״ עכ״ל.

בנומ׳ XII נמצא המדרש הזה אשר אציענו היום לפניכם וכתוב בראשו „זהו פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס״ ובסופו „סליק פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס״. כל מי אשר יביט בהקונטרס הזה יכיר כי איננו הספר „פרקי רבי אליעזר״ אשר דברתי עליו בארוכה בספרי הגדול משנת רבי אליעזר חלק ב׳ המכונה „הקדמת בקורת לספר פרקי רבי אליעזר בן הורקנוס״ כי לא נמצאה בו אף תיבה אחת מהעשרים תיבות שהביאם רבינו נתן בעל הערוך מברייתא דרבי אליעזר וכל מה שהביאו הגאונים והקדמונים ז״ל ממנה לא נמצא בזה אך נכיר בו כי הוא יסוב על ששת ימי הבריאה והוא קיצור מהפרקי רבי אליעזר פרק ג׳, ד׳, ה׳, ו׳, ט׳, ופרק י״א ובאשר מסיים בבריאת האדם ובהתיבות „פתח אדם ואמר ה׳ מלך גאות לבש לבש ה׳ עוז התאזר ועונין אחריו אף תכון תבל בל תמוט״ נראה כי נעתק למדרש לראש השנה שבו נברא האדם לפי שיטת הפרקי רבי אליעזר. הקונטרס הזה יש להפרידו בשני חלקים שונים. א) ההקדמה לפרק דר׳ אליעזר בן הורקנוס המזכרת חרוזים מפיוטים „ואין קצבה לשנותיו ואין קץ לאורך ימיו ואין שיעור למרכבות כבודו ואין פירוש לעילום שמו״ ואינם אך שינוי מנוכח לנסתר מהפיוט אין קצבה אחרי ונתנה־יתוקף לר״ה ויו״הכ מר׳ אמנון ממגנצא 1105? דבריו בצד 4 „וקולו חוצב להבות וכו׳ עד וברא כל מעשה בראשית בלא עמילה״ לקוחים כלשונו מאותיות דר״ע דפוס קושטנטינא אות קו״ף ונמצא ג״כ בשמות רבה פ׳ ה׳ ובפסיקתא חדתא ליו״הכ בבי״המד ח״ו צד 65 וכולם שמשו בלשון התנחומא וארא וידבר אלהים אל משה ע״ש. וכן שמשה בלשון מדרש ויושע כת״י בתחלת דבריה „ראשון דברינו ופתחון פינו חייבים אנו ליתן שבח והודאה״. אך בטח ההקדמה הזאת עד תיבת „לכן״ אינה מהספר והיא הקדמה להקונטרס הזה מהמעתיק הראשון ועיקר המדרש הזה יתחיל „פתח ר׳ אליעזר בן הורקנוס מי ימלל וכו׳״. ב) גוף המדרש העתיק כלשונו מהפרקי רבי אליעזר מהפרקים הנ״ל ודלג על כמה דברים אשר אינם שייכים לעיקר הבריאה ר״ל לבריאת הענינים. בדבריו מבריאת יום רביעי הכנים מאמר ממס׳ בבא בתרא דף

פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס.

ראש דבר

בספר המזכיר להח״הג ד״ר מ׳ שטיינשניידער לשנת 1862 צד 104—105 ברשימת שד״ל מכת״י הח״הג ר׳ יוסף ז״ל אלמאנצי (ונדפסה ג״כ בפ״ע) No. 195 נזכר כתב יד זה ועתה הוא באוצר הספרים בריטיש-מוזעאום בלונדין No. 27089. הכת״י הזה מכיל י״ט ספרים שונים והנני מעתיק לך כלשון שד״ל שם: „I פי׳ אבות להרמב״ם דפוס שונצין. II צואת הרמב״ם לבנו (הידועה בדפוס) וחמשים שערי רפואה שלו (ט׳ דפים כתיבה איטלקית). III איכה רבתי נ״ב דפים. IV פי׳ קצת מלות מאיכה רבתי (ו׳ דפים כתב אשכנזי). V פי׳ ספר יצירה (י״ט דפים כתב אשכנזי שנת רס״ד בעיר Mestre אצל וויניציאה) תחלתו: משכיל לאיתן האזרחי — ואומר שאבן עזרא ברא בריה לפני רבינו תם. VI עשר גליות (מדרש) ג׳ דפים. VII חבוט הקבר, תחלתו: אמר ר׳ יצחק בן פרנך כל עוונותיו של אדם (דף אחד). VIII סדר מתן תורה (מדרש) ו׳ דפים. IX פטירת משה רבינו, תחלתו: אתם נצבים משה עלה לרקיע ודשו רגליו ערפל (ה׳ דפים). X מדרש אחר ממשה רבינו: רבות בנות עשו חיל (דף אחד). XI מדרש שלמה המלך: כתוב כה אמר ה׳ אל יתהלל חכם (דף וחצי) כולל מעשה אשמדאי ואולי הוא כמו בחבורי מעשיות הנדפס ולא ראיתיו. עד הנה (עיין שטיינשניידער עמוד 606). XII פרק דר׳ אליעזר בן הורקנוס: ראשית (בכת״י עצמו „ראשון״ חמל״ה) דברינו ופתחון פינו חייבין (בכת״י עצמו „חייבים״ חמל״ה) אנו ליתן שבח והודאה לפני ממ״ה (ב׳ דפים). XIII סדור של מדות טובות: ה׳ בחכמה יסד ארץ (דף וחצי). XIV יסוד אלף בית (ב׳ דפים) אלף זה הקב״ה שהוא ראשון. וקרוב לסופו כתוב: לכיצאו ת״ת ישנה לחרבן בית שני מתמעטין בני קדר... לסוף רצ״ה שנה למנין הגוים מלכותן מסתלקת מן העולם .... לסוף ש״ד לחשבונן בא בן דוד אם ירצה הקב״ה ... שכן בלשון קורין לרע ב״ד ביש מזליה. XV שלחן של ארבע: רוקע הארץ על המים (כ״א דף) נעתק בשנת רס״ד במישטרי (Mestre) והסופר אמר: אראה מדי יום יום עליונים למטה ודל ישראל מאוד בער״ה ולא ישאר מחיה בישראל

ברכותיו עד בלי די, ורחמים וחסד יתן להם אל שדי, ושכרם אתם מאת ה׳ היושבי בשמים, להרכות ימיהם כחול ולהוסיף להם שנות חיים, בשלום והצלחת עולם ובנחת מלא חפנים, ויזכו לראות בכבוד תורת חז״ל אשר היא לנו לעינים, ובכבוד ישראל ומקדשו ואמיתו אשר הנה לגרגרותינו לעדי עדיים, זאת תפלת כל איש נלבב, גם תפלת ושאלת נפש ולבב

המוציא לאור

בישע אלהים, מינכען קרית מלך רב בייערן בירח שבט
בשנת אמת וצדק (תרמ״א) לפ״ק.

רשימה מהמדרשים ואגדות אשר דברתי עליהם בזה אגב גררא.

רשימה מכתבי יד אשר שמשתי וזכרתי בזה.

פרק רבי אליעזר בן הורקנוס כת״י לונדון No. 27089
מדרש ויושע כת״י מינכען No. 232
מדרש ויושע כת״י דע ראססי No. 473
מדרש שירת הים כ״י פאטיקאן CCCIII
מדרש יונה כת״י דע ראססי No. 563
ילקוט שמעוני נביאים כת״י דע ראססי No. 1172
פרקי רבי אליעזר כת״י (כמה מהם).
סוד המרכבה כת״י מינכען No. 408
מדרש אבא גוריון כת״י דע ראססי 563
פי׳ מגלה מפרקי דר׳ אליעזר כת״י פאריז No. 334
לקח טוב ה׳ מגלות כת״י מינכען.
מדרש ה׳ מגלות כת״י דע ראססי No. 541
תרגום ותרגום שני אסתר כת״י אנגעליקא ברומי A. 1. 2
מדרש עשרת מלכים כת״י דע ראססי No. 327
פירושים על התנ״ך כת״י מינכען No. 5
ספר המעשים כת״י מינכען No. 222

בהחלק הב׳ הנ״ל בפרק י״ח בו קראתי בשם עשרים מדרשים אשר עיקר יסודם ואבן פינתם מהספר פ ר ק י ר ב י א ל י ע ז ר אשר ביניהם יחשבו וימנו רובי המדרשים האלה אשר אתנם ואציעם כהיום לפניך קורא יקר ואשר הנני נכון להוציאם לאור במחברת השנית הנ״ל אשר לא ראו אור עדנה בתבניתם ותכניתם זו ולכן עמלתי ושקדתי להעתיקם ולהגיהם להוציא גם על ידם את משפטי על הספר פרקי רבי אליעזר הנ״ל וכאשר נוכחתי מיקרת ערכם אמרתי וגמרתי להוציאם לאורה במחברות מיוחדות כהיום הזה ואעיר כי המדרשים כאלה המצויים בדפוס לא העתקתי אם לא כי המה נוסחא אחרת לאלה אשר בכת״י ואז הכנסתי שניהם בסוג שם אחד כאשר תראה ותוכח מרשימתי הנ״ל. והיה כי ימצאו חן בעיני חכמי לב אז אניף עוד הפעם ידי אי״ה להעתיק כמשפט הזה עוד מדרשים ואגדות כאלה אשר בכת״י ואשר בדפוסים ישנים אשר לא נודעו עוד לדים והמה לעשרות ולמאות. הנה הגדתי לך קורא יקר ונעים את כל אשר היה עלי לגלות את אזנך מראש לנהגך ולהביאך אל בית המדרשים האלה אשר אוכל לאמר אליך קום קרא במו והמותר החרמתי והנחתי לעת אשר תבוא ברצות ה׳ דרכי ואוכל להציעם לפניך בהמחברות אשר יבואו עוד. עתה קורא נחמד ונאמן אקראך בשם קום נא וקרא בהם ותתענג על דבריהם דרשותיהם ואגדותיהם ותשפיל נא עיניך להתבונן על הערותי והגהותי תחתם למטה גם תשים לבך להקדמות אשר הקדמתי לפניהם אולי יועילו לך להגדיל ולהרחיב דבריהם ואם חכם לבך אדון לפניך כתלמיד לפני רבו ואולי תבנה גם על ידי כדברי ר׳ חנינא (תענית דף ז׳ ע״א) „הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכלם״. ועתה אשים קנצי למילי ולא אלאך עוד בדברי לא אהלל ספרי ולא אצדיק את נפשי ולא ארבה דברי חדודים ופלפולים ודרשות בפתח דברי הקדמתי זאת כי אך על עצמותם וגופם של מחברותי אלה שמתי עיני ועליהן תסוב ותמוף מלתי בזה אך אשפוך שיחי ולבבי לפניך למצוא חן בעיניך כי תרצה את פני במנחתי זאת ותאספה אל ביתך כי לא להרבות במחירה הקרבתיה לפניך אך למען תעלה בידי על ידה להדפיס את ספרי „משנת רבי אליעזר״ הנ״ל אשר יכיל כשבעים וחמשה או שמונים גליונות גדולות (Bogen) וממה ידי להדפיסו כעת כי רב מחיר הדפסתו ממני כרבות תועליותיו ואקוה כי מחברותי אלה יעידו עליו כי נכון וראוי הוא כי יפוצו דבריו חוצה כי עצם מעצמיו ובשר מבשרו המה וכל מגמתו וחפצו להשים כבוד לתורת חכמינו ז״ל ולעשות יד ושם לחכמת ישראל וספרותם ולהועיל למבקשי דבר ה׳ חכמה ותבונה תורה ואמונה וכל מידה טובה והגונה וכל התומך ידי במלאכתי זאת יגדיל חסדו עם חכמת חז״ל ועמדי הצדקה תהיה לו מאת ה׳ וירק ה׳ עליו ועל ביתו

בשם אומרם מפריע הענין והקישור כמובן ואף גם כי שמרתי בלשוני לכל ליחס אלי הדברים ובשם מוציא לאור אכנה את עצמי ולא אבקש כבוד כי תקרא על שמי אף מה שחדשתי ברוחי ב״ה כי אך לברר האמת מגמתי אשר אקבלו מפי כל אדם והמחקה על שרשי הדברים בהספרים הנושאים ונותנים בזה יכיר וידע למי הם ומי המה ילדי רוחי אשר חנני ה׳ בהם. והנה לא אכחד מאתך קורא יקר את אשר ראיתי להעתיק את המדרשים האלה ולהוציאם לאורה והוא באשר המה קשורים יחד כשלהבת בגחלת עם ספר אחר אשר חנני ה׳ לחברו ואשר עם לבי להשות בזה את עינך ולבך עליו והוא ספרי הגדול בשלשה חלקים אשר כניתיו וקראתיו בשם הכללי „משנת רבי אליעזר״ ויפרד לשלשה ראשים: א) „שם האחד אליעזר או תולדות רבי אליעזר בן הורקנוס״ ב) „הקדמת בקורת להספר פרקי רבי אליעזר״ ביותר ממאה פרקים אשר בה אדבר ברחבה על כל הענינים הנוגעים אל הספר פרקי רבי אליעזר והמסתעפים עמהם ולרגלם יבואו דרישות וחקירות על כל המון ספרי המדרשים והאגדות והתרגומים וספרי ההלכות אשר לחכז״ל בעלי התלמוד אשר נודעו לי ע״י דרישה וחקירה רבה אשר בכת״י ואשר בדפוס הרבה יותר מארבעה מאות ספרים כאלה: ג) „ברייתא דרבי אליעזר או פרקי ר׳בי אליעזר בן הורקנוס עם פירושים והגהות״ ומכיל את הספר הזה מוגה על פי שש עשרה כתבי יד ישנים ויקרים ודפוסים ישנים שונים עם פירושים והגהות מגדולי עולם אשר עודם בכת״י ה״ה פירוש רבינו יהודה בן נסים בלה״ק ופירושו בלשון ערבית, ביאור רבינו ידעיה הפניני בדרשי והגהות הגר״א (הגאון רבינו אליהו מווילנא) והגהות הגאון ר׳ יעקב עמדען יעב״ץ זכר כולם לברכה עם שינויי נוסחאות ע״פ כת״י ודפוסים הנ״ל וספרי קדמונים ואחרונים ועם מראה מקום בתנ״ך, ש״ס בבלי וירושלמי ובספרי התנאים והאמוראים ובתרגומים ובכל המדרשים (כשני מאות וחמשים) ובפיוטי הפייטנים ובספרי הקבלה ובספרי הגאונים הקדמונים הראשונים והאחרונים ובספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים עם פירוש קצר וביאור המלות הזרות והקשות והערות והארות בספרי חכז״ל ובענינים שונים כאשר הודעתי נאמנה במאמרי „אגרת פתוחה״ הנספח למ״ע בית תלמוד לירח אב ואלול תר״ם היו״ל בוויען ע״ש. לרגל מלאכתי זאת ישבתי פה מינכען והייתי זה פעמים במדינת איטליא וב״ה עלתה בידי לשמש ביותר משנים עשר מאות ספרים שונים ובתוכם כארבעה מאות כת״י אשר מצאתים וראיתים בבתי עקד הספרים אשר זכרתים ואת שם ראשיהם ובעליהם היקרים והישרים פקדתי לשם ולתהלה לתודה ולברכה מעבר לשער המחברת הזאת ע״ש.

תכירם כי נדפסו באותיות רש״י. בראש דברי להמדרשים והאגדות ע״פ כת״י נתתי אל לבי לבאר ולתאר את הכת״י וכמה המה הספרים אשר באו בם ושמותם וענינם אף כי אינם נוגעים לגוף המדרש אדמה כי יועילו לרבים גם שלמים אשר יחפצו לדעת מספרים כת״י יקרי הערך ועכ״ז יפיץ לפעמים אור על ידי הרשימה הזאת לביאור כמה דברים בהמדרשים אשר העתקתי הן בתבניתם והן בנוסס כאשר הערתי שם. השפה אשר בחרתי לדבר בה בספרי זה היא שפת עברית, לשון הקדש למען יובנו דברי גם לאיש ישראל אשר לא ידע ולא למד את השפתות המהלכות בארץ ואף גם כי לא בעד ההמון הרב יעדתי ספרי אך בעד אלה אשר ידם רב להם בידיעת שפת עבר ומבינים דבריה על נכון. [ומי יתן והיה לב כל כותב דרישות וחקירות לספרי חכז״ל לאחוז בשפת קדשינו מורשה קהלת יעקב לתת לה כבוד ויד ושם למען יהיה הקשר אמיץ וחזק בין חכמי ישראל בכל המדינות כי יגיעו דבריהם אלינו ונכבדם גם המה ישמעו דברינו וישפטום כפי רוחב לבבם ותרבה החכמה ותפרוץ הדעת ואז כל מבקש חכמה יפנה פנים ולא עורף לשפתינו הקדושה ולספרותה הרבה והנכבדה כי שפתינו אתנו. ואל יתעונו שוא ותפל כי בזה נרחיק מלחבק את שפתינו במדינות אשר נולדנו בהם ותכבה אש אהבתינו לארצינו ולמלכינו ושרינו אשר בצלם נחיה כי לא מחכמה השערות וטעמים כאלה האם ימנעו חכמי דור ודור מלמשוך בעט סופרים בשפת רומית, למען יפיצו דבריהם בכל הארצות, מפני אהבתם הרבה לארצם ולמולדתם וללשונם ונהפוך הוא בהרחבת החכמה והתבונה יותן כבוד לארצינו ולמולדתינו וקנאת סופרים תרבה חכמה צא ולמד מדברי ימי היהודים בימי קדם החכמים אשר כתבו דבריהם בשפת עבר הרגילה על לשון כל חכם בישראל הנחילו כבוד לארצם ולמולדתם עד העולם ועד היום למדנו להזכירם בשם „חכמי ספרד", „חכמי אשכנז" „חכמי צרפת" וכו' והחכמים אשר כתבו דבריהם בלשון הארץ אשר ישבו בה כבר נשכח שמם חכרם ודבריהם לא יפוצו חוצה ולנו דור האחרון המה כספר החתום ולו אחזו הגאונים והרבנים בכל דור ודור בשפת ארצם ומולדתם אז כבר נשכחה ח״ו תורה מישראל ואבדה חכמת ישורון. התבוננו על זה חכמי לב ואל תכבו גחלת שארית ישראל שימו כבוד לשפתינו הקדושה והרימו קרנה למען יורם קרן חכמת ישראל ותרבה כבודה בגוים ואז תשימו כבוד גם לארצכם ולמולדתכם עד העולם]. גם את זאת מצאתי נחוץ להעיר מראש לבל תחסדיני למתלבש בטלית של אחרים כאשר לא אפקוד את שם בעליהם על דבריהם כי אמנה הוא התבוננתי על כל המאמרים אשר נכתבו על המדרשים האלה וראיתים ושמשתי בהם גם פקדתי את שמם בראש דברי להמדרשים האלה אך להזכיר הדברים

*

הזאת היא החלק הראשון מהקובץ הזה וברצות ה׳ דרכי אוציא לאור בקרוב את רעהו החלק השני כמשפט הזה אשר כבר ערוך עמדי וכמה אגדות ממנו יזמתי לקבוע מקומם בחלק הזה אשר מפני שגגה שיצאה מלפני המדפיס נתחלף הסדר ויבואו אי״ה בחלק השני וכולם ע״פ כת״י יקרים וישנים וגדול כבודם ותועלתם מהאגדות אשר בחלק הזה גם יכיל פי שנים בכמותו ובאיכותו מהחלק הזה ויסוב ע״פ מועדי השנה אשר אכנה את שמותם בזה להטות את עין ולב הקורא הנאמן עליהם ואליהם. א) מעשה העקדה; ב) פרק אדם הראשון ושניהם לראש השנה; ג) מדרש שמחזאי (או עוזא) ועזאל בשבעה נוסחאות ליום הכפורים; ד) פירוש מגלה מפרקי רבי אליעזר לפורים; ה) מדרש ויושע בשלשה נוסחאות ליום שביעי של פסח; ו) אגדת מתן תורה לשבועות; ז) מדרש עשרת מלכים לחודש אב; ח) ספר זרובבל; ט) עשר אותות משיח; י) אגדת משיח; יא) תשובה מרב האי גאון בענין הגאולה; יב) מעשה רבי אליעזר בן הורקנוס בימי ילדותו בששה נוסחאות; יג) אגדה מרבי אליעזר בן הורקנוס אשר מלבד יושנם ויקרם יפיצו אור על מדרשים ואגדות רבים וחמנם ומקורם כאשר יוכח אי״ה כל קורא כאשר יזכני ה׳ להוציאם לאור ולבל אחשד למתהלל בדברי שקר ולבל אהיה כמקנה דבר שלא בא לעולם בעיני הרחוקים ממני אחרש ואתאפק מלהודיע תהלתם ותועלתם בזה ולא אפקוד בזה אך את שמם. עתה הואל נא קורא נעים ואדברה ואספרה באזניך מה עשיתי להמדרשים האלה ואיך התנהגתי בהם. גוף המדרש העתקתי כאשר נמצא בספר אשר לפני לא גרעתי ולא העדפתי לא הגהתי ולא תקנתי בפנים מאומה אף בחסרון והוספות בטעיות ושבושים הנכרים לעינים כי ההרגל למדני כי אף המה יועילו להמעיין הנאמן במקום אחר לדעת ולהכיר ארחות המעתיקים השונים אשר דרכו בהן מלבד אשר לא מלאני לבי להגיה ספרים מרוחי ולשנות הנוסחא בפנים ע״פ אמידת ושקול דעתי אמנה בהערותי והגהותי שקלתי הכל בכף מאזנים וברורתי והגהתי ויגעתי למצוא הנוסחא הנכונה והצבתי ציונים בפנים לעיין בהן למטה. למאמרים חתומים וסתומים והצריכים ביאור לפי דעתי יגעתי למצוא פשר דבריהם ולחשוף את מסתריהם כפי קוצר ידיעתי וחפשתי אחרי המאמרים המתאימים עמהם בש״ס ובמדרשים וכו׳ ומצאתים ב״ה והראתי את מקומם במראה מקום גם ספחתי להם השינויי נוסחאות כפי אשר מצאתי בספרים אשר נעתקו דבריהם בהם ולכולם יחדתי מקום אחד בשולי היריעה למטה אשר

הקדמה.

עזרי מעם ה׳ עושה שמים וארץ.

המחברת הזאת אשר אכבדה כהיום לתתה בידך קורא יקר כשמה כן היא . „אגדות או קובץ מדרשים קטנים" אשר קבצתים ואספתים מכתבי יד ודפוסים ישנים ויקרים אשר לא ראו עוד אור בתבניתם ותכניתם זו עד היום ולא נודעו בשערים לדים והמה יקרים ממטמונים ותועלתם רבה מאוד אשר ימצאה ויבינה כל נבון דבר ודבר שפתים בזה אך למותר ואלה שמותם: א) פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס על פי כתב יד בריטיש-מוזעאום בלונדון No. 27089 והוא מדרש לראש השנה; ב) מדרש יונה בשלשה נוסחאות א) ע״פ כת״י דע ראססי בפארמא No. 563, ב) ע״פ המדרש יונה הנדפס, ג) ע״פ הילקוט שמעוני והוא מדרש למנחה של יום הכפורים. ג) אגדת קרני ראמים ע״פ העין יעקב דפוס ראשון שאלוניקי רע״ו (1516). ד) מעשה אברהם אבינו ע״ה ע״פ דפוס קושטנטינא רע״ט (1519), ה) מאמר עשרת מלכים ע״פ בראשית רבתי דרבינו משה הדרשן, ו) מדרש מגלת אסתר ע״פ דפוס קושטנטינא הנ״ל; ז) אגדה מספר המעשים ע״פ כת״י מינכען 222. כל אלה תמצא ערוכים לפניך קורא יקר בזה והוספתי עליהם כיד ה׳ הטובה עלי מראה מקום לפסוקי התנ״ך ובש״ס ובמדרשים וכו׳ ושינויי נוסחאות והערות והגהות ולפני כל מדרש ואגדה סללתי המסילה בהקדמת בקורת אשר בה אדבר ע״ד ענינם מקורם וזמנם וממקור מי נבעו דבריהם ומי המה אשר שמשו בהם ולרגל החקירות האלה נעמוד על זמנם של מדרשים קדמונים ויבורר לנו מקורם וזמנם של מדרשים מאוחרים אשר רשמתים בצד XII והראתי מקומם בגוף המחברת, אשר יקילו על המעיין וירוץ כל הקורא במו. המחברת

וכבוד חסידי אומות העולם שרים וכהנים החכמים הגדולים אוהבי ישראל ומכבדי חכמת ישורון ראשי בתי עקד הספרים הגדולים המפורסמים למקומותם במושבותם, ה׳ יברך אותם, ואלה שמותם:

Herr Dr. von Halm, Director der königl. Hof- und Staatsbibliothek zu München.

Herr W. Meyer, Secretär zu München.

Herr Abbé Pietro Perreau, Bibliothekar der königl. Bibliothek zu Parma.

Herr Zambiagi } Beamte zu Parma.
„ Vescovi etc. }

Die Herren Bibliothekare und Beamte der Bibliotheken Laurentiana in Florenz, Casanata, Angelica, Vittoria Emanuela in Rom.

כל אלה הפליאו חסדם הגדול עמדי ויתנוני לשמש באוצרות הספרים אשר בידם והמציאו לידי ספרי כת״י רבים ויקרים להעתיקם ולשמש בהם לרגל ספרי הגדול „משנת רבי אליעזר״ הנ״ל ויגעו ועמלו בנפשם למצוא בעדי מעתיקים נאמנים מהכת״י הנמצאים במקומותם ואך על ידם היה לאל ידי לחבר ספרי הנ״ל. ועד עולם יזכר שמם לתודה ולברכה לשם עולם ולתהלה ולתפארת. ועל כבוד אבותי היקרים שי׳ ועליהם אומר כדברי התנא הקדוש רבי עקיבא לתלמידיו על אשתו (כתובות ס״ג ע״א ונדרים נ׳ ע״א) „שלי ושלכם שלהם הוא״ ודברי חכז״ל „וצדקתו עומדת לעד ח״א זה הכותב ספרים ומשאילן לאחרים״ ואם יחנני ה׳ והועלתי בדברי הלא מידם המה וברוך ומהלל יהיה שמם וצדקתם תעמוד לעד. דברי המתימר בכבודם מוקירם ומכבדם כל הימים, ומודה ומברך בעד חסדם בלב תמים

המוציא לאור

ותפארת בנים אבותם (משלי י"ז ו').

כבוד הוד הורי ומורי היקרים והישרים התמימים והנעימים הנכבדים והנחמדים פארי ומאורי הה"ה כבוד א"א המופלג וו"א מו"ה יוסף נ"י הלוי הורוויץ וכבודת א"מ הצנועה והישרה אשה יראת ה' מ' פעריל לאה ת"י אשר גדלוני ונהלוני מנער על מבועי התורה והתושיה ויראת ה' והפיחו בי רוח אהבה להבין דברי חכז"ל ולשקוד על דלתי ספריהם אשר אכבדם ואודם תמיד ולא אדום ומוראתם תהיה על פני כל עוד נשמת שדי תחייני ועד עולם אפקדם לתורה ולברכת נצח:

וצדקתו עומדת לעד: (תהלים קי"ב ג').

ח"א זה הכותב ספרים ומשאילן לאחרים (כתובות נ' ע"א):

הלא המה כבוד הרבנים והגאונים, החכמים והנבונים, הגבירים והעשירים, אוהבי התורה ורועי האמונה, מודעי החכמה ומעוזי התבונה, איש איש כפי חכמתו וכבודו, יברכהו ה' וישמרהו בגופו ובנפשו בביתו ובמאודו, ואלה שמותם ושם מקומותם: ר' אברהם ד"ר בערלינער בבערלין, ר' אברהם ד"ר דראבקין רב בפעטערסבורג, ר' אברהם ד"ר הרכבי ביבליאטהעקאר בפעטערסבורג, ר' אברהם מערצבאכער במינכען, ר' אברהם ד"ר נויבויער ביבליאטהעקאר באוקספורד, ר' אהרן ד"ר יעללינעק רב ודרשן בוויען, השר באראן גינצבורג*) בפאריז, ר' מ' לעווי ראש חברת תלמוד תורה ברומי, ר' מרדכי די קאפוּאַ רב בתלמוד תורה ברומי, ר' נפתלי הכהן ד"ר אדלער בלונדון, ר' נתן הכהן ד"ר אדלער רב בלונדון והמדינה, ר' פרץ ד"ר פערלעס רב במינכען, ר' צדוק הכהן רב בפאריז, ר' רפאל נתן נטע ראבינאוויטץ במינכען, ר' שלמה בובער בלעמבערג, ר' שלמה זלמן חיים האלבערשטאם בביעליטץ, ר' שניאור זקש*) בפאריז כולם חכמים וידועים וגדולי ישראל ה' עליהם יחיה:

---

*) אערך מחשבתם הטובה למעשה ואודה ואברכם מראש כי אבטח בחסדם וישרת רוחם ואהבתם הרבה לתורה ולחכמה ואקוה כי יתנו להמעתיק בעדי בפאריז החכם הנכבד געציל נ"י זעליקאוויטץ כי יעתיק מהכת"י אשר להם את כל אשר יאבה, אשר לדאבון לבבי לא עלתה בידי עד היום, ואז אודה ואברכם סלה.

רשימת הענינים

Horowitz, Chaim Meir

אגדת אגדות

Agudat agadot

או

קובץ מדרשים קטנים

חלק ראשון

מכיל

פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס, מדרש יונה בשלשה נוסחאות, אגדת קרני ראמים, מעשה אברהם אבינו ע"ה, מאמר עשרת מלכים, מדרש מגילת אסתר, ואגדה מספר המעשים.

כל אלה קבצתים ואספתים וערכתים על פי כתבי יד ודפוסים יקרים וישנים ועטרתים במראה מקום ושינוי נוסחאות ובהערות והגהות ובהקדמת בקורת לכל אחד ואחד לסול המסילה לפניהם. למען ירוץ כל קורא בהם

אנכי הצעיר, המאסף והמעיר

חיים מאיר בלא"א המופלג וי"א מו"ה **יוסף** נ"י

הלוי הורוויץ.

מטעם התורה ומטעם שופטי ארץ בכל הגלילים
החזר ומדפיס אשר לא לו יענש וינתן בפלילים.

ברלין, תרמ"א

בדפוס ר' צבי הירש איטצקאווסקי. בהוצאות המוציא לאור.

בבתי מסחר הספרים:

ר' י' קויפפמאנן, פראנקפורט א' מיין. | ר' ב' באער בערלין נייע פריעדריך שטר' 68

הרוח מהקובץ הזה יעדתי והקדשתי להוצאות הדפסת ספרי הגדול „משנת רבי אליעזר על הספר פרקי רבי אליעזר בשלשה חלקים" אשר דברתי עליו ותארתיו בהקדמתי להקובץ הזה ע"ש.

SAMMLUNG
KLEINER MIDRASCHIM

Erster Theil

enthält:

Perek Rabbi Eliezer ben Hyrkanos; drei Recensionen des Midrasch Jona; Agadath Karnei-Reemim; Erzählung von Abraham; Abhandlung von zehn Königen; Midrasch Megilath Esther; Agadah aus dem Buche Hamaasim.

Nach seltenen
Handschriften und Druckwerken mit Varianten, Parallelstellen, Anmerkungen und kritischen Einleitungen

herausgegeben von

Chaim M. Horowitz.

BERLIN, 1881.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18/19.

Selbstverlag des Herausgebers.

In Commissionsverlag

J. Kauffmann's Buchhandlung, Frankfurt a/M. | B. Baer's Buchhandlung, Berlin, Neue Friedrichstr. 68.

Der Reinertrag dieser Sammlung ist für die Druckkosten meines, in der Vorrede beschriebenen Werkes „Mischnath Rabbi Eliezer in drei Theilen über das Buch Pirke Rabbi Eliezer" bestimmt.

אגדת אגדות

או

קובץ מדרשים קטנים

חלק ראשון.

SAMMLUNG KLEINER MIDRASCHIM.

Erster Theil.

קובי

פ״ק דרבי א
אגדת קרני
מלכים,

כל אלה קבצ
ועטרתים במר
לכל אחד

חיי

בדפו

ר׳ ״ קויפמאנן, פראנקפורט א׳ מ״ן. | ריב באער בער